

BÜROKRÁCIA

LUDWIG VON MISES

BÜROKRÁCIA

A FORDÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰ

Bureaucracy

(Liberty Fund Inc., Indianapolis, Indiana, [1944] 2007)

Köszönet a LIBERTY FUNDnak
a kiadás engedélyezéséért.

Második, javított kiadás
Eger, 2021

Fordította & a borítót és a kötetet tervezte:
Táborszki Bálint

A kötetben használt betűtípusok:
MONTSERRAT & Sorts Mill Goudy

Ez az alkotás a Creative Commons Nevezd meg! 4.0
Nemzetközi licenc alá tartozik.
A licenc megtekintéséhez látogass el a
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> oldalra.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
Bevezetés	13
1. A bürokrácia szó szemrehányó konnotációja	13
2. Az amerikai polgár vádja a bürokratizmus ellen.....	16
3. A „progresszívek” nézetei a bürokráciáról.....	30
4. Bürokratizmus és totalitarizmus	37
5. Profitalapú vezetés vagy bürokratikus vezetés	43
I. Profitalapú vezetés.....	46
1. A piacmechanizmus műveletei	46
2. Gazdasági kalkuláció	50
3. Vállalatirányítás a profitrendszer alatt	64
4. Személyzeti gazdálkodás az akadályozatlan munkaerőpiacon	71
II. Bürokratikus vezetés	76
1. Bürokrácia az önkényuralmi kormányzat alatt	76
2. Bürokrácia egy demokrácián belül	79
3. A bürokratikus vezetés alapvető jellemzői.....	84
4. A bürokratikus vezetés nehézsége.....	89
5. Bürokratikus személyzetirányítás	96
III. A köztulajdonban levő vállalatok bürokratikus vezetése	102
1. A mindent átszövő állami irányítás kivitelezhetetlensége	102
2. Állami vállalatok egy piacgazdaságban	106

IV. A magánvállalatok bürokratikus vezetése	113
1. Hogyan tereli az állami beavatkozás és a profit gyengítése a bürokratizáció felé a vállalatokat	113
2. Beavatkozás a profit magasságába	116
3. Beavatkozás a személyzet választásába	123
4. Határtalan függés az állami hivatalok döntéseitől	126
V. A bürokratizáció társadalmi és politikai következményei	129
1. A bürokratizmus filozófiája	129
2. Bürokratikus engedelmesség	134
3. A bürokrata, mint szavazó	139
4. Az elme bürokratizációja	142
5. Ki legyen az úr?	152
VI. A bürokratizáció pszichológiai következményei	159
1. A német ifjúsági mozgalom	159
2. A feltörekvő nemzedék sorsa a bürokratikus környezetben	165
3. Autoritárius gyámság és fejlődés	171
4. A diktátor kiválasztása	175
5. A kritikus gondolkodás eltűnése	177
VII. Van-e bármilyen orvosság?	184
1. Múltbeli hibák	184
2. Közgazdaságtan versus tervezés és totalitarizmus	187
3. Az átlagpolgár versus a bürokratizáció hivatásos propagandistája	195
Konklúzió	204

ELŐSZÓ

Napjaink társadalmi és politikai konfliktusainak legfőbb kérdése, hogy az embernek fel kell-e adnia szabadságát, vállalkozó szellemét és személyes felelősségét, és köteles-e alávetni magát a korlátozás és a kényszer gigantikus apparátusa, a szocialista állam védelmének. Elfoglalja-e az individualizmus és a demokrácia helyét az autoritárius tekintélyuralom? Alattvalóvá, alárendelté tegyék-e a polgárt a besorozott munka mindent átható ölelésében, ahol köteles feltétel nélkül engedelmeskedni felettesei szavának? Ragadják-e el legbecsesebb privilégiumát: az eszközök és a célok választásának, saját élete formálásának jogát?

Korunk szemtanúja volt a szocialista eszme diadalmas előrenyomulásának. Immár fél évszázada annak, hogy a kimagasló brit államférfi, Sir William Harcourt kijelentette: „Már mindannyian szocialisták vagyunk.” Abban az időben megjegyzése előrehaladott volt Nagy-Britanniát illetően, ám napjainkra szinte szó szerint igaz az országra, ami egykor a szabadság bölcsője volt. A kontinentális Európára úgyszintén. Egyedül Amerikában él még a választás szabadsága. Az amerikai emberek döntése pedig meghatározza az egész emberiség sorsát.

A szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentét kérdésköre számos oldalról támadható. Jelenleg úgy tűnik, hogy a bürokratikus hivatalok terjeszkedésének vizsgálata volna a legfortélyosabb útvonal. A bürokratizmus elemzése kiváló lehetőséget biztosít a kérdéskör legalapvetőbb alkotóelemeinek feltárására.

Bár a bürokratizmus evolúciója jelentős sebességgel zajlott az utóbbi években, Amerika – a világ többi országához viszonyítva – még mindig csak felszínesen fertőzött. A bürokratikus vezetésnek csupán néhány karakterisztikus tünetét mutatja. A bürokratizmus amerikai vizsgálata tehát nem volna elegendő, ha nem foglalkoznék a mozgalom néhány olyan alkotórészeivel és eredményeivel, amelyek csak a régebbi bürokratikus hagyománnyal rendelkező országokban láthatóak. Az efféle tanulmány-

nak elemeznie kell a klasszikus bürokratikus országokat: Franciaországot, Németországot és Oroszországot.

Viszont az európai helyzetre való alkalmankénti utalások célja nem az, hogy elfedje a bürokratizmusra vonatkozó radikális különbségeket Amerika és a kontinentális Európa politikai és társadalmi mentalitásában. Az amerikai elme számára az Obrigkeit – egy kormány, mely hatalma nem a néptől származik – elképzelhetetlen és mindig is elképzelhetetlen volt. Még azt is hihetetlenül nehéz elmagyarázni egy olyan embernek, kinek Milton és Paine írásai, a Függetlenségi Nyilatkozat, az Alkotmány és a gettysburgi beszéd a politikai oktatás forrásvidékei, hogy milyen jelentést hordoz az Obrigkeit német kifejezés, és mi is az az Obrigkeits-Staat. Talán a következő két idézet segítséget nyújt nekünk a válaszadásban.

1838. január 15-én a porosz belügyminiszter, G. A. R. von Rochow egy porosz város lakóinak kérelmére válaszolva kijelentette: „Nem illő egy alattvalónak, hogy nyomorult intelligenciájának mércéjét az Államfő tetteire alkalmazza, és hogy gőgös szemtelenséggel azok igazságosságáról nyilvános ítéletet követeljen.” Ez azokban a napokban történt, amikor a német liberalizmus az abszolutizmus ellen szegült, a közvélemény pedig vehemensen megvetette ezt a hatalmaskodó bürokratikus gőgöt.

Fél évszázaddal később a német liberalizmus teljesen halott volt. A császári Sozialpolitik, a vállalatok elleni állami beavatkozások és az agresszív nacionalizmus államista rendszere felváltotta azt. Senkit sem zavart, amikor a Strasbourgi Birodalmi Egyetem rektora halkán így jellemezte a német kormányzat rendszerét: „Hivatalnokaink sosem fogják eltűnni, hogy valaki kimarja kezükből a hatalmat, főként nem parlamenti többségek, akikkel tudjuk, hogyan kell mesteri módon bánni. Semmilyen uralmat nem viselnek olyan könnyedséggel vagy fogadnak el akkora örömmel, mint az emelkedett szellemű és magasan képzett köztisztviselők uralmát. A Német Állam a felsőbbrendűség és hivatalnokság Állama – reménykedjünk, hogy ez mindig így marad.”

Egyetlen amerikai sem jelentene ki ilyeneket. Itt ez nem történhet meg.

BEVEZETÉS

1.

A bürokrácia szó szemrehányó konnotációja

A bürokrata, bürokratikus és bürokrácia szavak nyilvánvalóan szitokszavak. Senki nem nevezi magát bürokratának, vagy saját szervezetirányítási módszerét bürokratikusnak. Ezeket a szavakat minden esetben sértő jelentéssel használják. Minden esetben a személyek, intézmények vagy procedúrák becsmérő kritikáját hordozzák. Senki sem kételkedik abban, hogy a bürokrácia teljes mértékben rossz, és egy tökéletes világban nem létezne.

A szóban forgó kifejezések nem korlátozódnak Amerikára vagy más demokratikus államokra. Ez egy egyetemes jelenség. Még Poroszországban, a tekintélyelvű állam eszményképének hazájában sem akarta senki, hogy őt bürokratának nevezzék. A királyi *wirklicher geheimer Ober-Regierungsrat* büszkén vállalata méltóságát és az abból fakadó hatalmát. Önteltsége az alattvalók és a nép tiszteletében fürdött. Megrészegült saját fontosságának és tévedhetetlenségének gondolatától. De szentelen sértésnek tekintette volna, ha valaki arcátlanul bürokratának nevezi. Saját elképzelése szerint nem bürokrata volt, hanem köztisztviselő, Őfelsége megbízottja, az Állam közhivatalnoka, aki rendíthetetlenül ügyel a nemzet jólétére.

Érdemes megemlíteni, hogy a „progresszívek,” akikben a kritikusok a bürokrácia elterjesztőit látják, nem kelnek a bürokratikus rendszer védelmére. Épp ellenkezőleg, azok mögé sorakoznak fel, akiknek kritikáját más esetben „reakciónak” nevezik. Azt állítják, hogy a bürokratikus módszerek egyáltalán nem szükségesek ahhoz az utópiához, amire törekednek. A bürokrácia – mondják – az a többnyire elégtelen módszer, amellyel a kapitalista rendszer dülőre próbál jutni a saját eltűnésére irányuló rendíthetetlen tendenciával. A szocializmus végső és elkerülhetetlen győzedelme nem csupán a kapitalizmust, hanem a bürokráciát is el fogja törölni. A holnap boldog világában, a teljes tervgazdálkodás

áldott mennyországában többé nem lesznek bürokraták. Az átlagember válik a legjelentősebbé; maguk az emberek gondoskodnak majd saját ügyleteikről. Csak egy szűk látókörű burzsoá eshet áldozatul a tévedésnek, hogy a bürokrácia az előíze annak, amit a szocializmus tartogat az emberiség számára.

Tehát mindenki egyetért abban, hogy a bürokrácia rossz dolog. De az éppoly igaz, hogy senki sem próbálta megfejteni félreérthetetlen nyelvezetet használva, mit is jelent valójában a bürokrácia. A szót általában tág értelemben használják. A legtöbb ember szégyenkezne, ha pontos meghatározást és magyarázatot kérnének tőle. Miként vethetik meg a bürokráciát és a bürokratákat, ha nem is tudják, mit jelent a szó?

2.

Az amerikai polgár vádja a bürokratizmus ellen

Egy amerikai, ha megkérnék, részletezze a növekvő bürokratizmus szörnyűsége iránti számos panaszt, valami ilyesmit mondana:

„A kormányzatunk tradicionális amerikai rendszere a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói hatalom elválasztásán, illetve az Unió és az Államok jogi fennhatóságának igazságos elosztásán alapul. A törvényhozókat, a végrehajtó hatalom legfontosabb képviselőit és számos bírót választáson keresztül emeltek hivatalba. Tehát a nép, a szavazók voltak a szuverének. Továbbá az állam három ága közül egyik sem rendelkezett a joggal, hogy beavatkozzon a polgárok magánügyeibe. A jogtisztelő polgár szabad ember volt.”

„Most azonban – számos éven át, és kiváltképp a New Deal megjelenése után – hatalmas erők dolgoznak azon, hogy a régi és jól működő demokratikus rendszert egy felelőtlen és önkényes bürokrácia zsarnoki uralmára váltsák. A bürokrata nem a választók szavazatán át került hivatalba, hanem egy

másik bürokrata jelöli ki. Eltulajdonította a törvényhozói hatalom egy jelentős részét. Állami bizottságok és hivatalok hoznak rendeleteket és szabályokat, amelyek irányítani szándékozzák a polgár életének minden területét. Nem csupán olyan ügyeket szabályoznak, amelyeket eddig az egyén belátására bízta; nem restellnek elrendelni azt, ami gyakorlatilag a megfelelően elfogadott törvény hatálytalanításának minősül. E kvázi-törvényhozás eszközeivel a hivatalok szert tesznek arra a hatalomra, hogy számos fontos kérdés felett saját belátásuk alapján ítélkezzenek, azaz teljesen önkényesen. A hivatalok rendeleteit és ítéleteit Szövetségi hivatalnokok juttatják érvényre. Az állítólagos jogi felülvizsgálat valójában csupán illúzió. A bürokraták napról napra több hatalomra tesznek szert; egyharmar ők irányítják az egész országot.”

„Kétség nem férhet ahhoz, hogy ez a bürokratikus rendszer lényegében szabadságellenes, demokráciaellenes, Amerika-ellenes, azaz ellentétben áll az Alkotmány szellemével és szövegével, és Sztálin és Hitler totalitárius módszereinek kópiája. A szabad vállalkozás és a magántulajdon elleni fanatikus elenségeskedés hatja át. Megbénítja az üzletelést és csökkenti a munka produktivitását. Hanyag költségekkel elpazarolja a nemzet vagyonát. Eredménytelen és pazarló. Bár amit tesz, azt tervezésnek nevezi, a valóságban nincsenek meghatározott tervei

és céljai. Hiányzik belőle az egység és az egyöntetűség; a különböző hivatalok és ügynökségek ellentétes célokra törekednek. Ennek következménye a termelés és elosztás teljes társadalmi apparátusának szétbomlása. Elkerülhetetlenül a szegénység és a kín követi.”

A bürokrácia e vehemens vádja összességében megfelelő, bár érzelemmel fűtött leírása a napjaink amerikai kormányában megfigyelhető irányzatnak. Viszont téved, amikor a bürokráciát és a bürokratákat teszi felelőssé egy olyan evolúcióért, amelynek az oka máshol keresendő. A bürokrácia csupán a sokkal mélyebben gyökerező dolgok és változások következménye és tünete.

Napjaink politikájának karakterisztikus jellemzője a tendencia, amely a szabad vállalkozást állami irányításra cseréli. Nagy hatalommal bíró politikai pártok és lobbicsoportok hevesen követelik az összes gazdasági tevékenység állami irányítását, a teljes állami tervgazdálkodást és a vállalatok államosítását. Céljuk, hogy teljesen a kormány irányítása alá kerüljön az oktatás és az orvoslási szakma. Az emberi tevékenységnek nincs olyan szférája, amelyet ne volnának készek alávetni a hatóságok parancsainak. Szemükben az állami irányítás a gyógyír minden betegségre.

Az állam mindenhatóságát hirdető lelkes szószólók igen szerényen szólnak a szerepről, amelyet ők

játszanak az önkényuralom felé haladó folyamatban. A szocializmus felé menetelő tendencia, állítják, elkerülhetetlen, a történelmi evolúció szükségszerű és sorsszerű tendenciája. Karl Marxszal együtt állítják, hogy elrendeltetett a szocializmus elérése „a természeti törvények kérlelhetetlenségével.” A termelési eszközök magántulajdonlása, a szabad vállalkozás, a kapitalizmus, a profit rendszere halálra ítéltetett. A „jövő hulláma” az embert a teljes állami irányítás földi paradicsoma felé sodorja. A totalitarizmus bajnokai „progresszívnek” nevezik magukat, épp azért, mert úgy tesznek, mintha megértenék az előjelek jelentését, és „reakciónak” becsmérelnék és gúnyolnak mindenkit, aki megpróbál ellenállni az erőknél, amelyekkel szemben – ahogyan ők mondják – gyengének bizonyul minden emberi erőfeszítés.

Gombaként terjednek az új hivatalok és kormányügynökségek e „progresszív” politika következtében. Megsokasodnak a bürokraták, és alig várják, hogy lépésről lépésre korlátozzák az egyén cselekvési szabadságát. Számos polgár, azaz azok, akiket a „progresszívek” „reakciónak” bélyegeznek, megveti a magánügyeibe való ilyesfajta beavatkozást, és a bürokraták inkompetenciáját és pazarlását hibáztatja. De ezek az ellenfelek mindeddig csupán egy kisebbséget képeztek. Ennek bizonyítéka az, hogy az előző választásokban nem voltak abban a helyzetben, hogy a szavazatok többségét maguknak

tudják. A „progresszívek,” a szabad vállalkozás és magántevékenység hajthatatlan ellenségei, a totalitárius állam általi vállalatirányítás megszállott bajnokai legyőzték őket.

Tény, hogy a New Deal politikáját támogatták a szavazók. Arra vonatkozóan sincs kétség, hogy teljesen elhagyják ezt a politikát, ha a szavazók többé már nem pártolják azt. Az Egyesült Államok még mindig demokrácia. Az Alkotmány még mindig ép. A választások szabadok. A szavazók nem kényszer alatt hozzák meg a döntést. Így tehát nem helyes azt mondani, hogy a bürokratikus rendszer alkotmányellenes és demokráciaellenes módszerek segítségével győzedelmeskedett. A jogászoknak igazuk lehet, amikor megkérdőjelezzik néhány apró részlet törvényességét. De teljességében, a New Deal a Kongresszus támogatását élvezte. A Kongresszus hozta meg a törvényt és a Kongresszus finanszírozta.

Természetesen az amerikaiak olyan jelenséggel találják szembe magukat, amelyet az Alkotmány megalkotói nem láttak, és nem láthattak előre; a kongresszusi jogok önkéntes feladásával. A Kongresszus számos esetben kormányügynökségekre és bizottságokra ruházta törvényhozói funkcióját, illetve meglazította a költségvetés feletti uralmát azáltal, hogy hatalmas forrásokat allokált a kiadások fedezésére, amelyeket az Adminisztrációnak kell részletekbe menően meghatározni. Vitatott, hogy a Kongresszusnak hatalmában áll-e hatalmának egy

részét ideiglenesen delegálnia. A National Recovery Administration esetében a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította azt. De a hatalom óvatosabb úton történő átruházása majdnem állandó gyakorlat. Akárhogy is, a Kongresszus, míg így cselekedett, mindeddig nem került nézeteltérésbe a szuverén emberek többségének kinyilvánított akaratával.

Másrésről viszont be kell látnunk, hogy a hatalom átruházása a modern diktatúra legfőbb eszköze. A hatalom átruházásának eszközével uralkodott Hitler és kabinetje Németország felett. A hatalom átruházásának eszközével akarja bevezetni a diktatúrát a brit baloldal, Nagy-Britanniát pedig szocialista állammá alakítani. Nyilvánvaló, hogy a hatalom átruházásával a diktatúrát kvázi-alkotmányos ruhába öltöztethetik. Viszont szó sincs arról, hogy jelenleg ez volna a helyzet ebben az országban. Vitathatatlan, hogy a Kongresszus még mindig rendelkezik a delegált hatalma visszavételének törvényes jogával és az ahhoz szükséges valós hatalommal. A szavazók még mindig rendelkeznek a kongresszusi hatalom átruházását szélsőségen ellenző szenátorok és képviselők megszavazásának lehetőségével és jogával. Az Egyesült Államokban a bürokrácia alkotmányos alapokon nyugszik.

Az sem helyes, ha alkotmányellenesnek tartjuk a központi kormány egyre növekvő hatáskörét és az egyes tagállamok fontosságának ebből következő

csökkenését. Washington a tagállamok semmiféle alkotmányos hatalmát nem bitorolta el. Azért mozgult el jelentősen a szövetségi kormány és a tagállamok hatalma közötti, Alkotmány által meghatározott egyensúly, mert az új erő, melyre a hatóságok szert tettek, az Unióra, nem pedig a tagállamokra szállt. Ez nem rejtélyes washingtoni klikkek tevékenységének következménye, akik a tagállamok hatalmának megcsönkítésére és központosításra törekednek. Ez annak a ténynek a következménye, hogy az Egyesült Államok egy gazdasági egység, egységes pénzügyi és hitelrendszerrel, illetve az árucikkek, a tőke és az emberek szabad mozgásával a tagállamok között. Egy ilyen országban központosítani kell a vállalatok állami irányítását. Kizárt dolog volna azt az egyes tagállamokra hagyni. Ha minden tagállam szabadon, saját tervei alapján irányíthatná a vállalatokat, szétbomlana a belföldi piac egysége. A vállalatok állami irányítása csak akkor lehetséges, ha minden tagállam abban a helyzetben van, hogy területét elválaszthatja a nemzet többi részétől kereskedelmi és migrációs korlátokkal, illetve autonóm pénz- és hitelpolitikával. És mivel senki sem veti fel komolyan a nemzet gazdasági egységének széthasítását, a vállalatok állami irányítását az Unióra kell bízni. Az állami vállalatirányítás rendszerének természete, hogy a legnagyobb központosításra törekszik. A tagállamok autonómiája, ahogyan azt

az Alkotmány garantálja, kizárólag a szabad vállalkozás rendszere alatt érvényesülhet. Azzal, hogy a szavazók a vállalatok állami irányítása mellett döntenek, hallgatólagosan, bár ezzel együtt akaratlanul, növekvő központosításra szavaznak.

Abba a hibába esnek a bürokrácia kritikusai, hogy támadásaikat kizárólag a tünetekre koncentrálják, nem pedig a gonosz székhelye ellen. Egyáltalán semmi különbséggel nem bír, ha a polgár gazdasági tevékenységének minden szegmensét szabályozó rendeletek számtalan sorozatát közvetlenül a törvény diktálja, amelyet a Kongresszus megfelelően beiktatott, vagy egy bizottság vagy kormányügynökség, mely hatalmára egy törvényen és a pénzallokációján keresztül tett szert. Ami miatt az emberek valójában panaszkodnak, az a tény, hogy a kormány ilyen totalitárius politikát folytat, nem pedig a berkeikben alkalmazott jogi eljárások. Semmiben nem különbözne, ha a Kongresszus nem ruházta volna fel ezeket az ügynökségeket kvázi-törvényhozói hatalommal, helyette pedig megtartotta volna magának a tevékenységük elvégzéséhez szükséges rendeletek kibocsátásának jogát.

Miután az árszabályozást tűzik ki a kormány céljának, meghatározatlan mennyiségű árplafont kell elrendelni, és a változó körülmények következtében közülük számtalant újra és újra meg kell változtatni. Ezzel a hatalommal az Árigazgatási Hivatal

(Office of Price Administration) rendelkezik. Viszont a hivatal bürokratáinak befolyását alapján véve nem korlátozná, ha a Kongresszushoz kellene fordulniuk az árplafonok törvénybe iktatása érdekében. A Kongresszust számtalan olyan törvény árasztaná el, amely tartalma messze felülmúlja szakértelmét. A Kongresszus tagjai nem rendelkeznek sem idővel, sem az információval, amellyel komolyan megvizsgálhatnák az Árigazgatási Hivatal különböző alosztályai által benyújtott indítványokat. Nem maradna számukra más választás, mint bízni a hivatal vezetőjében és a munkavállalóiban, majd en bloc megszavazni az indítványokat, vagy hatálytalanítani a törvényeket, hogy a Hivatal rendelkezessen az árszabályozás hatalmával. Elképzelhetetlen volna a Kongresszus tagjai számára, hogy ugyanazzal a lelkiismerettel és figyelmességgel vizsgálják meg az ügyet, mint amit általában a politika és a törvényhozás témájára szentelnek.

A parlamentáris eljárások megfelelő eszköznek bizonyulnak egy olyan közösség számára szükséges törvények meghozatalához, amely a termelőeszközök magántulajdonlásán, a szabad vállalkozáson és a vásárlók szuverenitásán alapul. Viszont lényegében alkalmatlanok az ügyek lebonyolítására az állam mindenhatósága alatt. Az Alkotmány megfogalmazói soha nem is álmodtak egy olyan állami rendszerről, ahol a hatóságoknak kellene megállapí-

taniuk a bors, a narancs, a fényképezőgép, a borotvapenge, a nyakkendő és a szalvéta árát. De ha ennek az eshetősége az eszükbe is ötlött, bizonyára jelentéktelennek minősítették volna annak a kérdését, hogy az ilyen szabályozásokat a Kongresszus vagy egy bürokratikus ügynökség hozza meg. Egyszerűen megértették volna, hogy a vállalatok állami vezetése végső soron összeférhetetlen bármiféle alkotmányos és demokratikus kormánnyal.

Nem véletlen, hogy a szocialista országokat diktatórikus módszerrel uralják. A totalitarizmus és a nép általi kormányzat összeegyeztethetetlen. A dolgok Németországban vagy Oroszországban nem lennének különbek, ha Hitler és Sztálin minden rendeletét a „parlament” döntésére bízna. A vállalatok állami irányítása alatt a parlament nem lehet több mint az igenemberek gyülekezete.

Az sem igazolható, ha a hibát abban a tényben keressük, hogy a bürokratikus ügyintézőket senki nem választotta meg. A vezetők megválasztása csak a legfelsőbb vezetők esetén észszerű. Itt a szavazóknak kell választaniuk a jelöltek közül, kiknek ismerik a politikai jellemét és meggyőződéseit. Abszurd volna ugyanezt a módszert alkalmazni egy tömeg ismeretlen ember kijelölésére. Annak van értelme, ha a polgár az elnökre, a kormányzóra vagy a polgármesterre teszi le a voksát. Viszont abszurd volna hagyni őket száz és ezer apró hivatalnokra szavazni.

Az ilyen választások során a választóknak nem maradna más lehetőségük, mint a pártjuk által előterjesztett listára szavazni. Semmi lényeges különbséget nem jelent, ha a szabályszerűen választott elnök vagy kormányzó jelöli ki segédjeit, vagy ha a szavazók szavaznak egy listára, amely azoknak az embereknek a neveit tartalmazza, akit az ő preferált jelöltjük segédnek választott.

Való igaz, ahogyan a totalitarizmus felé menetelő áramlat ellenzői mondják, hogy a bürokraták saját belátásuk szerint, szabadon dönthetnek olyan kérdésekről, amelyek létfontosságú jelentőséggel bírnak az egyén életére. Igaz, hogy a hivatalnokok többé nem a polgárság szolgálói, hanem felelőtlen és önkényes uralkodók és zsarnokok. De ez nem a bürokrácia hibája. Ez egy új kormányzati rendszer következménye, amely korlátozza az ember saját ügyei igazgatásához való szabadságát, és amely egyre több és több feladatot ró az államra. Nem a bürokrata a bűnös, hanem a politikai rendszer. A szuverén nép pedig még mindig szabadon elvetheti ezt a rendszert.

Továbbá az is igaz, hogy a bürokráciát áthatja a magánüzlet és a szabad vállalkozás ellen érzett izzó gyűlölet. De támogatói pontosan ezt tartják a rendszer leginkább dicséretre méltó attitűdjének. Nem-hogy szégyellik vállalatellenes politikájukat, egyenesen büszkélkednek vele. Céljuk a vállalatok teljes

állami irányítása, és minden üzletembert, aki próbálja elkerülni ezt az uralmat, a nép ellenségének látnak.

Végül pedig igaz, hogy az új politika, bár pusztán formális tekintetből nem alkotmányellenes, mégis ellenkezik az Alkotmány szellemével, azaz egyenértékű minden megdöntésével, amely érték volt az amerikaiak előző generációi szemében, azaz elkerülhetetlenül annak elhagyásában fog végződni, amit az emberek demokráciának neveznek, és ilyen értelemben Amerikaelenes. De e szemrehányás következtében sem veszítik el a „progresszív” tendenciák hírnevüket támogatóik szemében. Más szemmel tekintenek a múltra, mint kritikusaik. Számukra az összes eddig létező társadalom történelme az emberi degradáció, a szenvedés és a tömegek kegyetlen kiszákmányolásának története uralkodó osztályok által. Amit az amerikai nyelvben „individualizmusnak” neveznek, az – mondják – „a pénz iránti kapzsiság egy ékesszóló neve, amelyet erénnyé alakítottak és erényként ünnepelnek.” Az eszme annyiból áll, hogy „szabad kezet biztosítsanak pénzhajhászoknak, éles eszű szélhámosoknak, részvény-manipulátoroknak és egyéb banditáknak, akik a nemzeti vagyonon való portyázásból élnek.”¹ Az amerikai

¹ W.E. Woodward, *A New American History* (New York, 1938), 808. o. A könyv borítóján a következőt olvashatjuk: „Ma bármilyen jobboldali gondolkodású szülő, aki minden

rendszert megvetik, mint egyfajta hamis „jognyilatkozat-demokráciát,” Sztálin orosz rendszerét pedig messzemenően dicsérik, mint az egyetlen demokratikus rendszert.

Napjaink politikai küzdelmének legfőbb kérdése, hogy a társadalmat a termelési eszközök magántulajdonlására alapozva szervezzük (kapitalizmus, a piaci rendszer) vagy a termelési eszközök állami tulajdonlására (szocializmus, kommunizmus, tervutasításos gazdálkodás). A kapitalizmus jelentése szabad vállalkozás, a fogyasztók szuverenitása gazdasági ügyekben, és a választók szuverenitása politikai ügyekben. A szocializmus jelentése az egyén élete minden szférájának állami irányítása, és a kormány korlátlan szuverenitása a termelés irányításának központi tanácsa szerepében. A kompromisszum e két rendszer között nem lehetséges. A közhiedelemmel ellentétben nincs arany középút, nem lehetséges harmadik rendszer a permanens társadalmi rend mintájaként. A polgároknak választaniuk kell a kapitalizmus és a szocializmus között, vagy – ahogyan számos amerikai mondja – az amerikai és az orosz életmód között.

tény tudatában van, valószínűleg általánosságban véve jóval kielégítőbbnek találná Benedict Arnold-ot, mint Lincoln-t, gyermeke példaképe gyanánt.” Nyilvánvaló, hogy akik ilyen nézeteket vallanak, semmi problémát nem találnak a bürokrácia amerikaellenességében.

Aki e küzdelemben a kapitalizmus oldalára áll, annak nyíltan és közvetlenül kell azt tennie. Ki kell fejeznie a magántulajdon és a szabad vállalkozás melletti pozitív támogatását. Nem elég néhány olyan rendelet támadása, amely a szocializmus előtt hivatott kikövezni az utat. Haszontalan pusztán a következmények jelensége ellen küzdeni, nem pedig a totalitarizmus irányába menetelő áramlatok ellen. Tétlen semmittevés pusztán a bürokratizmus kritikáját fejtegetni.

3.

A „progresszívek” nézetei a bürokráciáról

A bürokratizmus „progresszív” kritikusai támadásaikat elsősorban a nagyvállalatok bürokratizációja ellen irányítják. Érvelésük így hangzik:

„A múltban a vállalatok viszonylag aprók voltak. A vállalkozó abban a helyzetben volt, hogy felmérje vállalata minden részét és oldalát, és képes volt minden döntést személyesen meghozni. Ő volt minden befektetett tőke – vagy legalábbis annak legnagyobb részének – tulajdonosa. Életbevágóan fontos volt számára vállalkozásának sikere. A vállalkozó tehát a legjobb képességei szerint arra törekedett, hogy szervezete a lehető leghatékonyabb legyen, és hogy elkerülje a pazarlásokat.”

„De a gazdasági koncentráció megállíthatatlan irányzatával az állapotok radikálisan megváltoztak. Ma az egész látképet nagyvállalatok uralják. A távollevő tulajdonlást látjuk; a törvényes tulajdonosok, a részvényesek semmilyen módon nem szólhatnak bele a vállalatvezetésbe. A feladat hivatásos

ügyintézőkre hárult. A vállalatok olyan hatalmasok, hogy feladataikat és tetteiket osztályok és ügyintézési részlegek között kell elosztaniuk. Az ügyintézés szükségszerűen bürokratikussá válik.”

„A szabad vállalkozás mai bajnokai romantikusok, mint a középkori műalkotások dicsőítői. Hatalmasat tévednek, amikor a mamutvállalatokat azokkal a tulajdonságokkal ruházzák fel, amelyek egyszer a kis- és középvállalkozások érdemei voltak. Fel sem merül a nagy aggregátumok kisebb egységekre bontása. Épp ellenkezőleg, továbbra is a gazdasági hatalom egyre nagyobb összpontosulása fog uralkodni. A monopolizált nagyvállalatok merev bürokratizmusba tömörülnek. A menedzserek, kik senkinek nem tartoznak felelősséggel, öröklődő arisztokráciává válnak; a kormányok pusztán egy mindenható üzleti klikk bábjaivá fognak válni.”

„Elengedhetetlen, hogy állami beavatkozással megzabolázzák ennek a menedzseri oligarchiának a hatalmát. Alaptalanok az állami szabályozás ellen szóló panaszok. A dolgok jelenlegi állása szerint két döntési lehetőség áll előttünk: egy felelőtlen menedzseri bürokrácia uralma, vagy a nemzet kormányának uralma.”

Nyilvánvaló az ilyesfajta érvelés apologetikus jellege. Az állami bürokratizmus elterjedése elleni általános kritikára a „progresszívek” és a New Deal-pártiak úgy válaszolnak, hogy a bürokrácia egyáltalán nem korlátozódik a kormányra. A bürokrácia

egy egyetemes jelenség, amely jelen van mind a vállalatokban, mind a kormányban. Legszéleskörűbb oka „a szervezet hatalmas mérete.”² Így tehát elkerülhetetlen gonosz.

Ez a könyv annak a feltárására törekszik, hogy egyetlen nyereségre törekvő vállalkozás – függetlenül attól, mennyire hatalmas – sem hajlamos bürokratikussá válni mindaddig, amíg a vezetőség kezeit nem köti meg az állami beavatkozás. A bürokratikus merevségre irányuló hajlam nem a vállalkozások evolúciójának természetes része. Ez a ridegség a vállalkozásba történő állami beavatkozás következménye. Olyan politika következménye, amelyet arra terveztek, hogy eltörölje a profit szerepét a társadalom gazdasági szerveződésének keretrendszeréből.

Ezekben a bevezető gondolatokban kizárólag egy nézőponttal szeretnénk foglalkozni a vállalatok növekvő bürokratizálódásával kapcsolatos népszerű panaszok közül. A bürokratizációt, mondják az emberek, „a kompetens, hatékony vezetőség hiánya” okozza. A „kreatív vezetőség” az, amire szükség van.

A vezetőség hiányáról panaszkodni a politikai ügyekben a diktatúra összes hírnökének karakterisztikus jellemzője. A szemükben a demokratikus kormány legfőbb hibája az, hogy képtelen nagy Führeket és Duce-kat produkálni.

² Marshall E. Dimock és Howard K. Hyde, *Bureaucracy and Trusteeship in Large Corporations*, TNEC Monograph 11, 36. o.

Az üzleti szférában a kreatív vezetőség a termelés és elosztás folyamatának a kínálat és kereslet változó feltételeihez való igazodásban, illetve a technikai fejlesztések gyakorlati célokra való adaptációjában ölt testet. Az a nagy üzletember, aki több, jobb és olcsóbb terméket termel, aki, mint a fejlődés úttörője, eddig ismeretlen vagy megfizethetetlen árucikkeket és szolgáltatásokat biztosít embertársai számára. Vezetőnek nevezhetjük, mert kezdeményező ereje és tevékenysége vetélytársait vagy teljesítménye utánzására, vagy visszavonulásra kényszeríti. Kimeríthetetlen találékonysága és az innováció iránti szerelme az, ami megakadályoz minden üzleti egységet, hogy tétlen bürokratikus rutinba korcsosuljon. Személyében testesíti meg a fáradhatatlan lendületet és fejlődést, amely a kapitalizmusban és a szabad vállalkozásban rejlik.

Minden bizonnyal túlzás, hogy hiányoznak az efféle kreatív vezetők napjaink Amerikájában. Mindmáig él és tevékeny az Amerikai üzleti élet sok régi hőse. Kényes ügy volna véleményt formálni a fiatalabb emberek kreativitásáról. Valamennyi időbeli távolság szükséges a teljesítményük helyes kiértékeléséhez. Egy igazi zsenit nagyon ritkán ismernek el kortársai.

A társadalom semmivel nem képes hozzájárulni a találékony emberek szaporításához. Egy kreatív zsenit nem lehet kiképezni. A kreativitást nem tanítják az iskolák. A zseni pontosan az az ember, aki

ellenszegül minden iskolának és szabálynak, aki le-
tér a rutin tradicionális útvjáról és új ösvényeket nyit
meg eddig elérhetetlen földeken át. A zseni mindig
tanár, soha nem diák; mindig önerőből sikeres.
Semmit nem köszönhet a hatalmon levők szívessé-
gének. Másrésztől viszont az állam előidézhet olyan
állapotokat, amik megbénítják a kreatív szellem
erőfeszítéseit és megakadályozzák őt abban, hogy
hasznos szolgáltatásokat nyújtson a közösségnek.

Ez a helyzet ma az üzleti szférában. Tekintsünk
kizárólag egy példára, a jövedelemadóra. A múltban
egy találékony újonc belevágott egy új projektbe.
Egyszerű kezdet volt; ő szegény volt, alaptőkéje ki-
csei volt és javarésztét kölcsönözte azt. Amikor elér-
kezett a kezdeti siker, nem növelte fogyasztásait, ha-
nem ismét befektette nyeresége jóval nagyobb ré-
szét. Így tehát gyorsan nőtt vállalkozása. Vezetővé
vált területén. Veszélyeztető versengése a vén, gaz-
dag cégeket és a nagyvállalatokat arra kényszerít-
tette, hogy vállalatvezetésüket az ő beavatkozása ál-
tal előidézett feltételekhez igazítsák. Nem voltak ké-
pesek figyelmen kívül hagyni őt, hogy bürokratikus
hanyaglásba merüljenek. Arra kényszerültek, hogy
éjt nappallá téve védekezzenek az ilyen veszélyes
újítók ellen. Ha nem voltak képesek olyan embert
találni saját vállalatuk irányításához, aki fel tudja
venni a versenyt az újonnan érkezővel, egyesíteniük
kell a vállalkozásukat az övével és meg kellett hajol-
niuk vezetése előtt.

De ma a jövedelemadó elnyeli az efféle újonc nyereségének legalább 80 százalékát. Képtelen tőkét felhalmozni; képtelen növelni vállalkozását; üzlete sosem válik nagyvállalattá. Nem jelent veszélyt a vén érdekcsoportokra. Az öreg cégek és társaságok máris jelentős tőkével rendelkeznek. A jövedelem- és társasági adók megakadályozzák őket abban, hogy több tőkére tegyenek szert, míg azok megakadályozzák az újoncot, hogy bármennyi tőkére tegyen szert. Arra kárhóztatott, hogy örökké kisvállalat maradjon. A már létező vállalatok védelmezve vannak a találékony újoncok veszélyétől. Nem fenyegeti őket a verseny. Tulajdonképpeni privilégiumot élveznek mindaddig, amíg megelégednek az-
zal, hogy üzletüket a tradicionális úton és a tradicionális méretben tartsák.³ A további fejlődés természetesen akadályba ütközik. A nyereségük folyamat, adók általi lecsapolása lehetetlenné teszi, hogy saját tőkéjükből növeljék vállalkozásukat. Innen fakad tehát a merevségre irányuló hajlam.

Mindegyik országban úgy írtak minden adótörvényt, mintha az adók legfőbb célja az új tőke felhalmozásának, valamint az általa elérhető fejlesztéseknek a megakadályozása volna. Ugyanez a tendencia

³ Ez nem egy esszé az adóztatás társadalmi és gazdasági következményeiről. Tehát nem szükséges beszélnünk az örökösödési adó következményeiről, aminek hatása már évek óta érezhető ebben az országban, míg a jövedelemadó fentebb leírt hatásai új keletű jelenségek.

ölt teste a politika számos másik ágában is. A „progresszívek” nagyon célt tévesztenek, amikor a kreatív üzleti vezetőség hiánya miatt panaszkodnak. Nem az emberek hiányoznak, hanem az intézmények, amelyek megengednék nekik tehetségük hasznosítását. A modern politika épp úgy az újítok kezeinek megkötését eredményezi, mint a középkori céhrendszer.

4.

Bürokratizmus és totalitarizmus

Ebben a könyvben bemutatásra kerül az, hogy a bürokrácia és a bürokratikus módszerek nagyon régiek, és jelen kell lenniük minden olyan kormány adminisztratív apparátusában, amely uralma kiterjed egy nagy területre. Az ókori Egyiptom fáraói és Kína császárai hatalmas bürokratikus gépezetet építettek, és így tett az összes többi uralkodó is. A középkori feudalizmus egy próbálkozás volt arra, hogy bürokraták és a bürokratikus módszer nélkül szervezzék meg nagy területek kormányzását. Törekvéseiben teljesen megbukott. A politikai egység teljes szétbomlását és anarchiát eredményezett. A hűbérurak, kik kezdetben csupán köztisztviselők, és így a központi kormány hatalmának alárendeltjei voltak, tulajdonképpen független hercegekké váltak, akik szinte folyamatosan egymás ellen harcoltak és ellenszegültek a királynak, a bíróságoknak és

a törvényeknek. A tizenötödik századtól kezdve a különböző európai királyok célja a hűbérurak arroganciájának megfékezése volt. A modern államot a feudalizmus maradványaira építették. A piti hercegek és bárók sokaságát a közügyek bürokratikus ügyintézésére cserélték.

A francia királyok ennek az evolúciónak az előjárói voltak. Alexis de Tocqueville bemutatta, miként törekedtek rendíthetetlenül a Bourbon királyok a hatalmas hűbérurak és az arisztokraták oligarchikus csoportjai autonómiájának eltörlésére. Ilyen értelemben a Francia Forradalom csak azt érte el, amit maguk az abszolút uralkodók kezdtek. Eltörölte a királyok önkényességét, a törvényt tette legfelsővé a közigazgatás területén, és csökkentette a köztisztviselők önkényes ítéletének hatáskörét. Nem söpörte el a bürokratikus irányítást; pusztán törvényes és alkotmányos alapra helyezte azt. Franciaország tizenkilencedik századi közigazgatási rendszere arra törekedett, hogy a lehető legnagyobb mértékben megfékezze a bürokraták önkényességét a törvény segítségével. Modellként szolgált minden más liberális nemzet számára, akik – az angolszász jogrendszer birodalmán kívül – alig várták, hogy a törvényt és a legalitást tegyék legfelsőnek a polgári közigazgatás területén.

Nem elég köztudott, hogy a porosz közigazgatási rendszer, melyet annyira csodálnak az állam teljhatalmának szószólói, korai kezdetén csupán a francia

intézmények imitációja volt. II. Frigyes, a „Nagy” király, a királyi Franciaországból importálta nem csupán a módszereket, hanem a kivitelezésükhöz szükséges embereket is. A jövedéki adó és a vám ügyintézését egy több száz importált francia bürokratából álló személyzetnek adta. Egy franciát postaügyi miniszternek nevezett ki, egy másik franciát az akadémia elnökének. A tizennyolcadik századi poroszoknak még jobb alapjuk volt poroszalannak nevezni a bürokratizmust, mint a mai amerikaiaknak amerikátlannak nevezni azt.

A közigazgatási tevékenységek jogtechnikája nagyon különböző volt az angolszász jog országaiban, mint Európa kontinentális országaiban. Mind a britek, mind az amerikaiak teljesen meg voltak győződve arról, hogy az ő rendszerük nyújtotta a leghatékonyabb védelmet a közigazgatási önkény ellen. Viszont az utóbbi évtizedek tapasztalatai nyilvánvaló bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy semmilyen jogi elővigyázat nem elég erős ahhoz, hogy ellenálljon egy erőteljes ideológia által támogatott irányzatnak. A kereskedelembe való állami beavatkozás és a szocializmus aláásta a gátakat, amelyeket hús nemzedéknyi angolszász állított fel az önkényuralom betörése ellen. A mezőgazdasági és munkás lobbicsoportokba tömörült értelmiségiek és szavazók „plutokratikusnak” becsmérelték a hagyományos amerikai kormányzati rendszert, és az orosz módszerek adoptálására vágytak, amely semmilyen

védelemmel nem ruházza fel az egyént az állam önkényes hatalma ellen.

A totalitarizmus sokkal több, mint egyszerű bürokrácia. A totalitarizmus minden egyén teljes életének, munkájának és szabadidejének alárendelése a hatalmon és hivatalban levők uralmának. A totalitarizmus az ember fogaskerékké redukálása a korlátozás és kényszer mindent átölelő gépezetében. Arra kényszeríti az egyént, hogy lemondjon minden tevékenységről, amit az állam nem helyesel. Az eltérő vélemény kifejezésének semmilyen formáját nem tolerálja. A totalitarizmus a társadalom átalakítása egy szigorúan megfegyvelmezett munkasereggé – ahogy a szocializmus támogatói fogalmaznak – vagy börtönné – ahogy ellenzői mondják. Mindenesetre egy radikális megszakítása annak az életmódnak, amelyhez a múltban ragaszkodtak a civilizált nemzetek. Nem pusztán a keleti despotizmushoz való visszatérés, amely alatt, ahogy Hegel megfigyelte, kizárólag egy ember volt szabad, mindenki más szolgálta, hiszen azok az ázsiai királyok nem avatkoztak bele alattvalóik napi rutinjába. Az egyes gazdák, marhatenyésztők és mesteremberek számára megmaradt a tevékenységek egy köre, amely cselekvésében nem zavarta őket a király és az ő csatlósai. Bizonyos mértékű autonómiát élveztek saját háztartásukon és családjukon belül. A helyzet különb a modern szocializmus esetében. A modern szocializmus totalitárius a szó szoros értelmében. Az

egyént bölcsőtől sírig szoros pórázon tartja. Az „elv-társ” élete minden pillanatában köteles engedelmeskedni a legfőbb uralkodó által kiadott parancs-nak. Az Állam egyszerre védelmezője és munkad-ója. Az Állam határozza meg munkáját, diétáját és élvezeteit. Az Állam mondja meg, mit gondoljon és miben higgyen.

A bürokrácia eszközként szolgál ezen tervek vég-rehajtásában. De az emberek igazságtalanul vádol-ják az egyéni bürokratát a rendszer bűnei miatt. A hiba nem a hivatalokat megtöltő férfiakban és nők-ben rejlik. Ők nem kevésbé az új életmód áldozatai, mint bárki más. A rendszer a rossz, nem annak alá-rendelt dolgos emberei. Egy kormány nem tud meg-lenni hivatalok és bürokratikus módszerek nélkül. És mivel a társadalmi együttműködés nem működ-het polgári kormányzat nélkül, valamennyi mér-tékű bürokrácia elengedhetetlen. Amit az emberek elleneznek az nem maga a bürokrácia, hanem a bü-rokrácia betörése az emberi élet és tevékenység minden területébe. A bürokrácia beavatkozása el-leni küzdelem lényegében a totalitárius diktatúra elleni lázadás. Alkalmatlan a szabadságért és a de-mokráciáért vívott harcot a bürokrácia elleni küz-delemnek nevezni.

Ennek ellenére bizonyos fokig megalapozott a bürokratikus módszerek és eljárások elleni általá-nos panasz. A hibái minden szocialista vagy totali-tárius elképzelés alapvető defektjeiről árulkodnak.

A bürokrácia problémájának teljes körű elemzése során végül fel kell fedoznünk, miért teljesen életképtelenek a szocialista utópiák, és miért szükség-szerű, hogy gyakorlatba ültetésük során nem csak mindenki elszegényedéséhez, hanem a társadalmi együttműködés szétfoslásához vezetnek – miért torkoltnak káoszba. A bürokrácia ezen tanulmánya jó módszer a társadalmi szerveződés mindkét rendszerének, a kapitalizmusnak és a szocializmusnak a vizsgálatára.

5.

Az alternatíva:

Profitalapú vezetés vagy bürokratikus vezetés

Ha szeretnénk kideríteni, mit is jelent valójában a bürokrácia, először a profit elemzésével kell kezdenünk egy kapitalista társadalom keretrendszerén belül. A kapitalizmus esszenciális jellemzői nem kevésbé ismeretlenek, mint a bürokráciáé. A demagóg propaganda által népszerűsített hamis legendák a kapitalista rendszert teljesen hamis színben tüntették fel. A kapitalizmus sikerrel járt a tömegek anyagi jólétének példátlan mértékű felemelésében. A kapitalista társadalmakban a népességi adatok immáron többszörösen magasabbak, mint az „ipari forradalom” előestéjén, és ezeknek a nemzeteknek mindegyik polgára sokkal magasabb életszínvonalat élvez, mint a jómódú emberek az előző korokban.

Ennek ellenére a közvélemény nagy része becsmélve tekint a szabad vállalkozásra és a termelőeszközök magántulajdonlására, mint szörnyű intézmények, amelyek károsak a nemzet döntő többségére, és kizárólag a kizsákmányolók egy apró osztályának önző osztályérdekét támogatják. A politikusok – akiknek legfőbb teljesítménye a mezőgazdasági termelés, illetve a termelési módszerek technológiai fejlesztésének korlátozása – a kapitalizmust „a szűkösség gazdaságának” nevezik, és a bőségről beszélnek, amit a szocializmus hoz majd. A szakszervezeti vezetők, melynek tagjai saját autóikat vezetik, lelkesen magasztalják az orosz proletárok lezüllött és mezítlábas életkörülményeit, és lelkesen dicsérik a szabadságot, amit az orosz munkások élveznek, ahol elnyomták a szakszervezeteket, a sztrájkok pedig büntettnek minősülnek.

Nem szükséges részletesen elemezni ezeket a meseket. Nem a dicséret, és nem is a megvetés a célunk. Szeretnénk tudni, micsoda pontosan a két szóban forgó rendszer, hogyan működnek és hogyan szolgálják az emberek szükségleteit.

Úgy tűnik, a bürokrácia kifejezés használatának megannyi homályossága ellenére is egyhangúan megkülönböztetett a dolgok elvégzésének két ellentétes módszere: a magánember módszere és a módszer, amellyel a kormányhivatalok és hatóságok működnek. Senki sem tagadja, hogy az elvek, amely alapján egy rendőrséget működtetnek, radikálisan

különböznek egy nyereségre törekvő vállalat által alkalmazott elvektől. Így tehát helyénvaló e két különböző intézményosztály módszereinek vizsgálatával, illetve azok összehasonlításával kezdenünk.

A bürokrácia, annak előnyei és hátrányai, annak működése és műveletei, kizárólag a kapitalista piacgazdaságban működő nyereséggel való szembeállításon keresztül érthető meg.

I. Profitalapú vezetés

1.

A piacmechanizmus műveletei

A kapitalizmus vagy a piaczgazdaság a társadalmi együttműködés és munkamegosztás rendszere, ami a termelőeszközök magántulajdonlására alapul. A termelés anyagi tényezőit az egyes polgárok birtokolják, a tőkésék és a földbirtokosok. A cégeket és a farmokat vállalkozók és gazdák működtetik, azaz egyének vagy az egyének társulatai, akik vagy maguk birtokolják a tőkét és a termőföldet, vagy a tulajdonostól kölcsönözték vagy bérelték azokat. A szabad vállalkozás a kapitalizmus karakterisztikus jellemzője. Minden vállalkozó célja – legyen ő üzletember vagy gazda – hogy profitot termeljen.

A tőkésék, a vállalkozók és a gazdák a gazdasági ügyek lebonyolításának közreműködői. Ők állnak a kormányrúdnál és ők irányítják a hajót. De nem határozhatják meg szabadon annak útját. Nem rendelkeznek végső hatalommal, pusztán kormányosok, kiknek feltétel nélkül engedelmeskedniük kell a kapitány parancsainak. A kapitány a *fogyasztó*.

Sem a tőkés, sem a vállalkozó, sem a gazda nem határozza meg, mit kell termelni. A fogyasztók teszik azt. A termelők nem saját fogyasztásuk érdekében, hanem a piac számára termelnek. El szeretnék adni a termékeiket. Ha a fogyasztók nem veszik meg a nekik ajánlott javakat, az üzletember nem tudja visszaszerezni a kiadásait. Elveszíti pénzét. Ha képtelen a fogyasztók szükségleteihez igazítani az eljárásait, egyhamar elveszíti kiemelkedő helyzetét a kormányrúdnál. Mások fogják átvenni helyét, akik jobbak a fogyasztók követeléseinek kielégítésében.

A piacgazdaság kapitalista rendszerében a fogyasztók a valódi főnökök. Vásárlásukkal és vásárlástól való tartózkodásukkal ők határozzák meg, ki birtokolja a tőkét és ki vezesse a gyárakat. Ők határozzák meg, mit termeljenek, milyen mennyiségben és minőségben. Viselkedésük vagy nyereséget, vagy veszteséget eredményez a vállalkozó számára. A szegény embert gazdaggá, a gazdag embert szegénnyé teszik. Nem egyszerű főnökök. Szeszélyesek, változékonyak és kiszámíthatatlanok. Egyáltalán nem ér-

deklí őket a múltbeli teljesítmény. Abban a pillanatban, ahogy valami olyat ajánlanak nekik, ami jobban tetszik nekik, vagy ami olcsóbb, elhagyják régi beszállítójukat. Semmi sem számít nekik jobban, mint saját kielégülésük. Sem a tőkések érdekei nem érdeklik őket, sem a munkások sorsa, akik elveszítik munkájukat, ha a fogyasztók többé nem azt vásárolják, amit eddig vásároltak.

Mit jelent, amikor azt mondjuk, hogy egy bizonyos X termék termelése nem kifizetődő? Arról a tényről árulkodik, hogy a fogyasztók nem hajlandóak X termelőjének annyit fizetni, hogy az fedezze a szükséges termelési tényezők költségeit, míg ugyanekkor más termelők azt fogják tapasztalni, hogy jövedelmük meghaladja a termelési költségeiket. A fogyasztók kereslete befolyásolja a különböző termelési tényezők elosztását a fogyasztói javak termelésének különböző ágaiba. Így tehát a fogyasztók határozzák meg, mennyi nyersanyagot és munkaerőt használjanak fel X termeléséhez, és mennyit valami más termékhez. Ebből kifolyólag értelmetlen a profit és a használat érdekében történő termelés szembeállítás. A profit következtében a vállalkozó arra kényszerül, hogy azokkal a javakkal lássa el a fogyasztókat, amiket a legsürgősebben kérnek. Ha a vállalkozó nem kényszerülne arra, hogy a profitot használja útmutatójának, többet termelhetne X-ből, függetlenül attól a tényről, hogy a

fogyasztók valami mást szeretnének kapni. Pontosan a profit az a tényező, amely arra kényszeríti az üzletembereket, hogy a leghatékonyabban biztosítsák a termékeket, amelyeket a fogyasztók használni szeretnének.

Tehát a kapitalista termelési rendszer egy gazdasági demokrácia, ahol minden fillér szavazójogot ad. A fogyasztók a szuverének. A tőkésék, a vállalkozók és a gazdák az emberek meghatalmazottjai. Ha nem engedelmessé válnak, ha képtelenek a legkisebb költségekkel megtermelni, amit a fogyasztók kérnek, elveszítik pozíciójukat. A feladatuk a fogyasztók szolgálata. A nyereség és a veszteség azok az eszközök, amelyekkel a fogyasztók minden üzleti tevékenységet szoros pórázon tartanak.

2. *Gazdasági kalkuláció*

A kapitalista rendszer felsőbbrendűsége abból a tényből fakad, hogy a kapitalizmus a társadalmi együttműködés és a munkamegosztás egyetlen rendszere, amely lehetővé teszi a számítás és költségvetés módszerének alkalmazását új projektek megtervezésében és a már működő gyárak, farmok és műhelyek hasznosságának kiértékelésében. A szocializmus és a tervutasításos gazdaság megvalósíthatatlanságának oka abban keresendő, hogy lehetetlen bármiféle gazdasági kalkuláció olyan körülmények között, ahol nem létezik a termelőeszközök magántulajdonlása, és ebből fakadóan nincs piaci árak ezeknek az eszközöknek.

A probléma, amely megoldásra vár a gazdasági műveletek lebonyolításában, a következő: Számptalan különböző termelési tényező létezik, és minden kategóriájuk különböző fizikai tulajdonságokkal

rendelkezik, illetve különböző helyeken elérhető. A munkások száma millió és millió, és munkavégzési képességük tekintetében messzemenően különböznek egymástól. A technológia információt biztosít számunkra a számtalan lehetőségről, ami elérhető a természeti erőforrások, tőkejavak és a munkaerő felhasználásával fogyasztói javak termelése érdekében. Melyek a leghasznosabbak ezek közül a lehetséges eljárások és tervek közül? Melyeket kellene véghezvinni, mivel megfelelően hozzájárulnak a legsürgősebb szükségletek kielégítéséhez? Melyiket kellene elhalasztani vagy elvetni, mert végrehajtásuk olyan projektek végrehajtásából vonná el a termelési tényezőket, amelyek nagyobb mértékben járulnának hozzá a legsürgetőbb szükségletek kielégítéséhez?

Nyilvánvaló, hogy ezeket a kérdéseket nem lehet megválaszolni valamiféle természetbeni számításal. Az ember nem írhat bele különböző dolgokat a számításba, ha nincs közös nevezőjük.

A kapitalista rendszerben minden tervezés a piaci árakon alapul. Nélkülük pusztán akadémiai időtöltés lenne az összes mérnöki tervrajz és projekt. Megmutatnák, mit lehetne létrehozni és miként, de nem tudnánk általuk eldönteni, hogy egy bizonyos projekt megvalósítása valóban megnövelné-e az anyagi jólétet – vagy nem, és veszélyeztetné-e a sürgősebb szükségletek kielégítését, azaz a fogyasztók

által sürgősebbnek vélt szükségletek kielégítését az-
zal, hogy elvonja a szűkös termelési tényezőket más
folyamatoktól. A gazdasági tervezés útmutatói a pi-
aci árak. Egyedül a piaci árak képesek megválaszolni
a kérdést, hogy P projekt elvégzése többet termel-e,
mint amennyibe kerül, azaz hasznosabb lesz-e, mint
bármely más elképzelhető terv, ami nem valósítható
meg, mivel az ahhoz szükséges termelési tényezőket
P projekt megvalósításához használják.

Gyakori az ellenvetés, miszerint a gazdasági tevé-
kenységek betájolása a profit alapján, azaz a többlet-
hozam alapján a költségekhez viszonyítva, figyel-
men kívül hagyja a teljes nemzet érdekeit, és kizáró-
lag olyan egyéni érdekeket vesz figyelembe, amely
különb, és sokszor ellentétes a nemzeti érdekekkel.
Ez a gondolat rejlik minden totalitárius tervgazdál-
kodás mélyén. A vállalatok állami irányítása, mond-
ják az autoritárius vezetés hívei, gondoskodik a
nemzet jólétéről, míg a szabad vállalkozás, amelyet
kizárólag a profit termelése hajt, veszélyezteti a
nemzeti érdekeket.

Ezt az érvet manapság a szintetikus gumi problé-
májával illusztrálják. Németország a náci szocializ-
mus uralma alatt kifejlesztette a szintetikus gumi
termelését, míg Nagy-Britanniát és az Egyesült Ál-
lamokat a profitra törekvő szabad vállalkozás fel-
sőbbrendűsége alatt nem érdekelte az olyan, nem
jövödelmező termelés, mint a drága *Ersatz*. Tehát el-

hanyagolták a háborús felkészültség egy fontos kellékét, és függetlenségüket jelentős veszélyeknek tették ki.

Semmi nem lehet hamisabb ennél az érvelésnél. Soha senki nem állította, hogy magánszemélyekre kellene hagyni a háborút és a nemzet fegyveres erőinek felkészítését a háborús vészhelyzetre. A nemzet biztonságának és a civilizációnak védelme, mind külföldi ellenségek, mind belföldi gengszterek ellen, minden kormány legelső feladata. Ha minden ember barátságos és erényes lenne, ha senki nem kívánná magának azt, ami másé, semmi szükség nem lenne államra, hadseregekre és haditengerészetre, rendőrökre, bírókra és börtönökre. A háború feletti rendelkezés az állam feladata. Egyetlen magánszemélyt és a polgárok egyetlen osztályát vagy csoportját sem lehet hibáztatni, ha a kormány hibázik ezekben a lépésekben. Mindig a kormány, és ebből fakadóan egy demokráciában, a szavazók többsége a bűnös.

Németország felfegyverkezett a háborúra. Mivel a német vezérkar tudta, hogy lehetetlen a háborúzó Németország számára a természetes gumi importálása, úgy döntöttek, hogy elősegítik a szintetikus gumi hazai termelését. Semmi szükség megvizsgálni, hogy meg voltak-e győződve a brit és az amerikai katonai vezetők arról, hogy országuk még egy új világháború esetében is támaszkodhat Malájföld

és Holland Kelet-India gumiültetvényeire. Akárhogy is, nem találták szükségesnek a természetes gumi felhalmozását vagy a szintetikus gumi gyártásának beindítását. Néhány amerikai és brit üzletember megvizsgálta a német szintetikus gumi gyártási folyamatát. De mivel a szintetikus termék költségei jelentősen magasabbak voltak, mint a természetes termék költségei, nem utánozták a németek által felállított példát. Egyetlen vállalkozó sem fektethet pénzt olyan projektbe, ami nem ígér profitot. Pontosan ez az a tény, ami szuverénné teszi a fogyasztókat és annak termelésére kényszeríti a vállalkozót, amit a fogyasztók a legsürgősebben kérnek. A fogyasztók, tehát az amerikai és a brit nép, nem álltak készen elfogadni a szintetikus gumi árát, ami nyereségessé tette volna annak előállítását. A gumi biztosításának legolcsóbb módja az angolszász országok számára az volt, ha más termékeket, például gépjárműveket és különböző gépeket gyártnak, eladják őket külföldön, majd importálják a külföldi természetes gumit.

Ha London és Washington kormányainak lehetőségében állt volna előre látni 1941 decemberének, illetve 1942 januárjának és februárjának az eseményeit, a szintetikus gumi hazai termelését biztosító rendelkezéseket hoztak volna. Problémánkra vonatkozóan lényegtelen, milyen módszert választottak volna eme védelmi kiadások finanszírozásához.

Támogathatták volna az érintett gyárakat vagy addig emelhetnék volna a gumi hazai árát vámok segítségével, amíg nyereségessé nem válik a szintetikus gumi hazai termelése. Akárhogy is, az embereket arra kényszerítették volna, hogy megfizessék azt.

Ha a kormány nem biztosítja a védelmi intézkedéseket, semmilyen tőkés vagy vállalkozó nem képes a helyébe lépni. Valami vegyipari vállalat szemére vetni, hogy nem vágott bele a szintetikus gumi gyártásába, épp annyira értelmetlen, mint azért hibáztatni a motorgyárakat, mert nem kezdtek el repülőgépeket gyártani azonnal Hitler hatalomra jutása után. Vagy éppoly igazolható lenne egy tudóst hibáztatni, mert az amerikai filozófiatörténe-tről írt könyvet ahelyett, hogy minden erőfeszítését a külföldre küldött seregben betöltött szerepére való felkészülésre szentelte volna. Ha a kormány nem képes megvédeni a nemzetet egy támadás ellen, egyetlen magánszemélynek sem áll módjában orvosolni a hibát azon kívül, hogy a vezetőket kritizálja a legfelsőbb embereknek – a szavazóknak – címzett beszédekben, cikkeiben és könyveiben.⁴

⁴ Ez a megfigyelés nem foglal magába semmilyen kritikát a brit és amerikai vezetőség által folytatott háború előtti politikára vonatkozóan. Kizárólag annak állna jogában hibáztatni másokat előrelátásuk hiányáról, aki tudott az 1941-43-as hadi lépésekről, évekkel megtörténtük előtt. Az államok nem mindentudók, szemben azzal, amit a tervezéspártiak szeretnének elhiteni velünk.

Sok orvos teljes bolondságnak nevezi azt, ahogyan a polgárok elköltik pénzüket, valódi szükségé-
ikkel szemben. Az embereknek, mondják, meg kel-
lene változtatniuk a diétájukat, korlátozniuk kel-
lene a részegítő italok és a dohánytermékek fogyasz-
tását, szabadidejüket pedig ésszerűbben kellene töl-
teniük. Ezeknek az orvosoknak valószínűleg igazuk
van. De nem az állam feladata „alattvalói” viselke-
désének javítása. És nem is az üzletember feladata.
Ők nem a vásárlóik védelmezői. Ha a nép jobban
szereti a rövid italokat az üdítőitaloknál, a vállalko-
zóknak meg kell hajolniuk a nép vágya előtt. A meg-
győzéshez kell folyamodnia annak, aki reformálni
szeretné honfitársait. Egyedül ez a változás előidéző-
sének demokratikus módja. Ha egy ember képtelen
meggyőzni másokat gondolatai megalapozottságá-
ról, saját alkalmatlanságát kellene hibáztatnia ahe-
lyett, hogy törvényt követelne, azaz a rendőrség ál-
tali kényszert és korlátozást.

A gazdasági kalkulációnak végső alapja az összes
fogyasztási cikk értéke az összes ember szemében.
Igaz, hogy ezek a fogyasztók gyarlók, ítéletük pedig
néha tévutakra téved. Feltételezhetjük, hogy más-
képpen értékelnék a különböző javakat, ha jobb ok-
tatásban részesülnének. Viszont az emberi termé-
szetből fakadóan sehogyan nem vagyunk képesek
egy tévedhetetlen hatalom bölcsességével helyette-
síteni az emberek sekélyességét.

Nem állítjuk, hogy a piaci árak valami örök és abszolút értéket fejeznek ki. Nincsenek abszolút értékek, melyek függetlenek a hibára hajlamos emberek szubjektív preferenciáitól. Az értékítéletek az emberi önkényesség következményei. Tükrözik az ítélkező összes hibáját és gyengeségét. Viszont az összes fogyasztó választása alapján történő ármeghatározás egyetlen alternatívája az értékek meghatározása egy kis csoportnyi ember ítélete által, akik nem kevésbé hajlamosak a hibázásra, mint a többség, függetlenül a ténytől, hogy „autoritásnak” nevezik őket. Attól függetlenül, hogy miként határozzák meg a fogyasztási cikkek értékét, hogy diktatórikus választás vagy az összes fogyasztó – a teljes nép – választása alapján állapítják meg őket, az értékek mindig relatívak, szubjektívek és emberiek, sosem abszolútok, objektívek és isteniek.

Azt kell megérteni, hogy a szabad vállalkozásra és a termelési eszközök magántulajdonlására szerveződő piaci társadalomban a fogyasztási javak árait hűen és szorosan tükrözik a termeléshez szükséges különböző tényezők árai. Így tehát lehetségessé válik, hogy precíz számításon keresztül felfedezzék, melyik az előnyösebb, és melyik a kevésbé előnyös a határtalan mennyiségű elképzelhető termelési folyamat közül. Az „előnyösebb” ebben a vonatkozásban azt jelenti: ezeknek a termelési tényezőknek oly módú felhasználása, hogy elsőbbséget kapjon a fogyasztók által legsürgősebben kívánt fogyasztási

cikkek előállítására a kevésbé sürgősen kívánt termékek felett. A gazdasági kalkuláció lehetővé teszi az üzletemberek számára, hogy a fogyasztók kívánságaihoz igazítsák a termelést. Másrészt, a szocializmus bármelyik változata alatt a termelési irányítás központi testülete nem volna abban a helyzetben, hogy gazdasági kalkulációt végezzen. Ahol nincsenek piacok, és ebből fakadóan a termelési tényezőknek nincsenek piaci árai, ott azok nem válhatnak egy számítás részévé.

A szóban forgó problémák teljes megértéséhez meg kell próbálnunk megérteni a profit eredetét és természetét.

Egy bármilyen változás nélküli hipotetikus rendszerben nem volna semmilyen nyereség vagy veszteség. Egy ilyen mozdulatlan világban, ahol semmilyen új dolog nem történik és minden gazdasági állapot örökre ugyanaz marad, a teljes összeg, amelyet egy termelőnek a szükséges termelési tényezőkre kell költenie, egyenlő lenne az árral, amit a termékért kap. Az anyagi termelési tényezőkért fizetett árak, a bérek és a befektetett tőke kamata elnyelné a termék teljes árát. Semmi sem maradna profit gyanánt. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen rendszernek semmi szüksége nem lenne vállalkozókra, a profitnak pedig nem volna semmilyen gazdasági funkciója. Mivel kizárólag azokat gyártják ma, mint amit tegnap, tegnapelőtt, tavaly és tíz évvel ezelőtt, és mivel ugyanaz a rutin folytatódik az örökkévalóságig,

mivel semmilyen változás nem történik a fogyasztói vagy a tőkejavak keresletében vagy kínálatában, vagy a technikai módszerekben, mivel minden ár stabil, a vállalkozói tevékenységeknek semmi hely nem marad.

De a valódi világ az örökös változás világa. A népességi adatok, az ízlések és a kívánságok, a termelési tényezők kínálata és a technológiai módszerek szüntelen ingadoznak. Az ilyen helyzetben szükség van arra, hogy a termelést folyamatosan a körülmények változásához igazítsák. Itt jön a képbe a vállalkozó.

Akik alig várják, hogy profitot termeljenek, folyamatosan a lehetőségek után kutatnak. Abban a pillanatban, ahogy felfedezik, hogy a termelési tényezők árai és a termék várt ára közötti különbség ilyen lehetőséget kínál, színre lépnek. Ha helyes volt az összes felhasznált részre vonatkozó becslésük, profitot termelnek. De azonnal megkezdődik az efféle profit eltűnésére irányuló folyamat. Az újonnan felavatott projektek következtében a szóban forgó termelési tényezők árai felemelkednek, a terméké pedig lecsökken. A profit csak azért állandó jelenség, mert folyamatos változások történnek a piac állapotában és a termelés módszerében. Folyton keresnie kell az új lehetőségeket annak, aki profitot szeretne termelni. És a profit keresésével a termelést a fogyasztó közösség igényeihez igazítja.

Tekinthetünk úgy a termelés anyagi tényezőinek a piacára, illetve a munkaerőpiacra, mint egy nyilvános árverésre. A licitálók a vállalkozók. A legmagasabb licitjüket az korlátozza, mennyire becsülik az árat, amit a fogyasztók készek fizetni termékükért. A velük versenyző ajánlattevők, akiket felül kell licitálniuk, ha nem szeretnének üres kézzel távozni, ugyanebben a helyzetben vannak. Az összes licitáló úgy cselekszik, mintha a fogyasztók megbízottja volna. De mindegyikük a fogyasztók kívánalmainak különböző részét képviseli, vagy más termék formájában, vagy ugyanazon termék más módon történő előállításának formájában. A különböző vállalatok közötti verseny lényegében a különböző lehetőségek közötti verseny, amely nyitva áll az egyének előtt, hogy a fogyasztói javak megszerzésével a lehető legnagyobb mértékben eliminálják kényelmetlenségüket. Bármely ember elhatározása, hogy ő hűtőszekrényt fog vásárolni, és elhalasztja egy új autó vásárlását, egy meghatározó tényező az autók és a hűtőszekrények árának képződésében. A vállalkozók közötti verseny ezeket a fogyasztói árakat a termelési tényezők árainak képződésében tükrözi. A tény, hogy az egyén különböző kívánságait – amelyek a termelési tényezők szűkösségéből adódóan ellentétben állnak egymással – a piacon különböző, versengő vállalkozók képviselik, ezeknek a tényezőknek az árait eredményezi, ami nem csak lehetővé, hanem elengedhetlenné teszi a gazdasági

kalkulációt. Egy vállalkozó, aki nem végez kalkulációkat, vagy figyelmen kívül hagyja a kalkuláció eredményeit, igen hamar csődbe menne és eltávolítanák vezetői pozíciójából.

De egy szocialista társadalomban, ahol csupán egyetlen vezető van, a termelési tényezőknek nincsenek áraik és nincs gazdasági kalkuláció. Az árán keresztül egy termelési tényező figyelmeztetést intéz a kapitalista társadalom vállalkozójának. Ne érj hozzám, engem elkülönítettek egy másik, sürgősebb szükség kielégítésére. De a szocializmus alatt a termelési tényezők némák. Semmi üzenetet nem közvetítenek a tervező felé. A technológia számtalan különböző lehetséges megoldást nyújt neki ugyanazon problémára. Mindegyikük a különböző termelési tényezők más-más fajtájának és mennyiségének felhasználását követeli. De mivel a szocialista vezető képtelen leredukálni őket egy közös nevezőre, nem képes kideríteni, melyikük a legelőnyösebb.

Igaz, hogy szocializmus alatt sem megfigyelhető nyereség, sem megfigyelhető veszteség nem volna. Ahol nincs kalkuláció, semmilyen módon nem lehet választ adni a kérdésre, hogy a tervezett vagy kivitelezett projektek voltak-e a legalkalmasabbak a legsürgetőbb szükségletek kielégítésére; a siker és a sikertelenség felismerhetetlenül a sötétben marad. A szocializmus támogatói nagyot tévednek, amikor a megfigyelhető nyereség és veszteség hiányát kiváló dolognak tartják. Épp ellenkezőleg, ez minden

szocialista vezetés alapvető bűne. Nem előnyös nem tudni azt, hogy amit az ember csinál, az a helyes módja-e a kívánt célok elérésének. A szocialista vezetés olyan, mint egy ember, akit arra kényszerítettek, hogy az életét bekötött szemmel élje.

Felvetődött az ellenérv, miszerint a piacgazdaság mindenesetre igen alkalmatlan egy nagy háború által előidézett állapot alatt. Ha magára hagynák a piaci mechanizmust, lehetetlen volna, hogy az állam beszerezzen minden szükséges felszerelést. A hadifelszerelés legyártásához szükséges szűkös termelési tényezőket elpazarolnák polgári használatra, ami háborúban kevésbé fontosnak, vagy egyenesen fényűzésnek és pazarlásnak minősül. Tehát elengedhetetlen az állam által előírt prioritások rendszeréhez folyamodni, és megteremteni a szükséges bürokratikus apparátust.

Ebben az érvelésben az a hiba, hogy nem veszi észre, hogy nem a háború, hanem a háborús kiadások fedezésében alkalmazott módszerből fakad annak szükségessége, hogy a kormány teljes hatalmában álljon meghatározni, milyen termelésben használják fel a különböző nyersanyagokat.

Ha a háború lefolytatásához szükséges teljes pénzmennyiséget adókból és a közösségtől kért hitelekkel szedték volna össze, mindenki arra kényszerülne, hogy drasztikusan lecsökkentse fogyasztását. Az eddiginél (az adók után) jóval alacsonyabb jövedelemmel a fogyasztók felhagynának számos

termék vásárlásával, amit a háború előtt vásároltak. A termelők, pontosan mivel a profit vezérelti őket, megszakítanák az efféle polgári javak termelését, és nekiállnának azon javak termeléséhez, amelyet a kormány, aki az adóbevételek következtében a piac legnagyobb vásárlójává vált, készen áll megvenni.

A háborús kiadások jelentős részét azonban a forgalomban levő pénzmennyiség megnöveléséből, illetve a kereskedelmi bankoktól felvett hitelből fedezik. Viszont árkontroll alatt illegális a termékek árainak felemelése. Nagyobb pénzügyvédelemmel és változatlan árakkal az emberek nem csak korlátoznak, hanem megemelnék a javak vásárlását fogyasztás céljából. Ezt elkerülendő, szükséges a jegyrendszer és az állam által kiszabott prioritások bevezetése. Azért szükségesek ezek az intézkedések, mert az előző állami beavatkozások, amelyek megbénították a piacot, paradox és elégtelen állapothoz vezettek. Nem a piaci mechanizmus elégtelensége, hanem az állam előző beavatkozása tette elkerülhetlenné a prioritás-rendszert. Itt, mint számtalan más esetben, a bürokraták előző intézkedéseinek bukását annak bizonyítékának látják, hogy szükséges a piaci rendszer elleni újabb támadás.

3.

Vállalatirányítás a profitrendszer alatt

Minden üzleti tranzakciót gondosan kiszámolt nyereség és veszteség alapján vizsgálnak. Az új projekteket az általuk kínált lehetőségek pontos elemzésének vetik alá. A megvalósításuk irányába tett minden lépés elkönyvelésre és elszámolásra kerül. A nyereség/veszteség kimutatás feltárja, nyereséges volt-e a teljes vállalkozás vagy annak valamelyik része. A főkönyv adatai útmutatóként szolgálnak a teljes vállalat és egyes ágai vezetéséhez. A nem kifizetődő ágakat megszakítják, a profitot termelőket pedig bővítik. Semmilyen módon nem ragaszkodhatnak a veszteséges üzletágakhoz, hacsak nincs valami módja azok nyereségessé tételének a nem túl távoli jövőben.

A modern könyvelés, számvitel és üzleti statisztika bonyolult módszerei pontos képet biztosítanak a vállalkozónak a tevékenységeiről. Lehetősége nyílik megismerni, mennyire volt sikeres vagy sikertelen minden egyes tranzakciója. Ezen kimutatások

segítségével ellenőrizheti minden ágazat tevékenységét, függetlenül annak nagyságától. Természetesen valamennyi körültekintés fellelhető az üzletviteli költségek eloszlásának meghatározásában. De az adatok ettől függetlenül pontosan tükröznek minden történést a részleg összes ágában. A számviteli mérlegek és a számlakönyvek a vállalat lelkiismerete és az üzletember irányítói.

A számvitel és a könyvelés eszközei olyan megszokottak az üzletember számára, hogy nem veszi észre, milyen csodálatos eszközök valójában. Egy hatalmas költő és író volt szükséges ahhoz, hogy teljes értéküket láthassuk. Goethe a kettős könyvelést „az emberi elme egyik legjobb találmányának” nevezte. Ennek segítségével, megfigyelte, az üzletember képes bármikor felmérni a teljes egészet anélkül, hogy bele kelljen gabalyodnia a részletekbe.⁵

Goethe leírása fején találta a szöveget. A kereskedelmi vezetés erénye pontosan abban a tényben rejlik, hogy a vezetőt egy olyan módszerrel látja el, amellyel képes átlátni az egészet, és annak minden részét anélkül, hogy behálózna őt a részletek és az apróságok.

A vállalkozó elkülönítheti üzlete minden egyes részének kalkulációját, amivel meg tudja határozni a szerepet, amelyet az egyes részek játszanak a teljes vállalatban. A nyilvánosság számára minden cég

⁵ Wilhelm Mester tanulóévei, Első könyv, 10. fejezet.

vagy nagyvállalat egy teljes egész. De a vezetés szemében különböző részekből áll, amelyek mindegyikére külön entitásként kell tekinteni, és a részese-
dése alapján kell értékelni, amellyel hozzájárul a teljes vállalkozáshoz. Az üzleti kalkuláció rendszerén belül minden részleg egy organikus entitást képvisel, mintha egy hipotetikus független vállalat lenne. Azt feltételezik, hogy ez a részleg „birtokolja” a vállalatban felhasznált ösztöke egy részét, hogy elad más részlegeknek és vásárol tőlük, hogy saját kiadásai-
val és bevételével bír, hogy tevékenysége vagy nyereséggel, vagy veszteséggel jár, amelyet saját viselkedésének tudnak be, elkülönítve a többi részleg által elért eredményektől. Tehát a teljes vállalkozás vezérigazgatója jelentős mértékű függetlenséggel ruházhatja fel az egyes részlegek vezetőségét. A különböző részlegek igazgatói szabad kezet kapnak részlegük „belső” ügyeinek vezetéséhez. Az egyetlen utasítás, amelyet a vezérigazgató azoknak ad, akiket megbízott a különböző részlegekkel, osztályokkal és ágakkal: *Termelj annyi profitot, amennyi lehetséges.* A könyvviteli számlák vizsgálata pedig megmutatja neki, mennyire sikeresen vagy sikertelenül végezték el utasítását.

Egy nagyvállalatban számos részleg csupán egy félkész termék részeit termeli, amelyet nem adnak el közvetlenül, hanem más részlegek használják fel azt a végső termék legyártásához. Ez a tény nem írja fe-

lül a fentebb leírt állapotokat. A vezérigazgató hozzáveti az ilyen részek és félkész termékek előállításán során felmerült költségeket az árhoz, amit fizetnie kellene, ha más gyártól vásárolná meg azokat. Folyamatosan ezzel a kérdéssel szembesül: kifizetődő-e a saját üzemünkben gyártani ezeket a dolgokat? Nem volna-e kielégítőbb megvenni őket más üzemektől, melyek ezek termelésére specializálódtak?

Egy profitra törekvő vállalat keretein belül a felelősség tehát felosztható. Minden aligazgató saját osztályának munkálataiért felelős. Az ő érdeme, ha a könyvviteli számlák profitot mutatnak, és az ő kudarca, ha veszteséget. Az önző érdekei készítetik arra, hogy a legnagyobb gondoskodással és erőfeszítéssel viszonyuljon saját részlegének tevékenységéhez. Ha veszteségeket szenved, ő lesz azok áldozata. Más emberrel helyettesítik őt, akit a vezérigazgató sikeresebbnek gondol, vagy pedig megszüntetik a teljes részleget. Akárhogy is, elbocsátják, és elveszíti állását. Ha sikeresen profitot termel, jövedelme növekedni fog, vagy legalábbis nem kell attól félnie, hogy elveszíti azt. Hogy a részlegvezető jogosult-e részlege profitjának egy részére, az nem olyan fontos a személyes érdekre vonatkozólag, ami részlege munkálataihoz fűzi. Sorsa szorosan kapcsolódik részlege sorsához. Részlegének dolgozva nem csak főnökének, hanem önmagának is dolgozik.

Hasztalan volna túl sok apró beavatkozással korlátozni az ilyen felelős aligazgató döntési szabadságát. Ha hatékony, az efféle beavatkozás a legjobb esetben is felesleges volna, rosszabb esetben pedig káros, mivel megkötné a kezét. Ha eredménytelen, nem tenné sikeresebbé tevékenységeit. Mindössze egy gyenge kifogást biztosítana számára, miszerint bukását felettesei nem megfelelő utasításai okozták. Az egyetlen szükséges utasítás magától értetődő, és nem szükséges különösképp megemlíteni azt: *torekedj a profitra*. Ezen túl a legtöbb részlet ráhagyható és rá is hagyandó minden részleg vezetőjére.

Ez a rendszer nagy szerepet játszott a modern vállalkozás evolúciójában. A hatalmas üzemaggregátumokban történő nagyüzemi termelés, a leányvállalatok megalapítása az ország távoli részein és más országokban, az áruházak és az üzletláncok mind az aligazgató felelősségének elvére épülnek. Ez egyáltalán nem korlátozza a vezérigazgató felelősségét. Az alárendeltjei kizárólag neki tartoznak felelősséggel. Nem szabadítják fel feladatától, hogy megtalálja a jó embert minden munkára.

Ha egy New York-i üzem üzletágakat vagy üzemeket alapít Los Angelesben, Buenos Airesben, Budapesten és Kalkuttában, a vezérigazgató csupán viszonylag általános keretek között létesít kapcsolatot a központ és a kirendeltség között. Minden apróbb kérdés a helyi igazgató hatáskörébe tartozik. A

központ könyvvizsgáló részlege óvatosan megvizsgálja az ág pénzügyi tranzakcióit, és azonnal értesíti a vezérigazgatót, ha bármiféle rendellenesség lép fel. Óvintézkedéseket tesznek, hogy megakadályozzák a befektetett tőke orvosolhatatlan pazarlását az ágazon belül, a teljes vállalat üzleti hírnevének elherdálását, illetve az ágazat és a központ irányelvi közötti ellentmondást. De a helyi igazgató szabad kezet kap minden más területen. Azért lehetséges bízni egy leányvállalat vezetőjében, mert az érdekei megegyeznek a teljes vállalat érdekeivel. Ha túl sokat költene a jelenlegi műveletekre vagy elhanyagolná egy nyereséges tranzakció lehetőségét, nem csak a vállalat profitját, hanem saját állását is veszélyeztetné. Ő nem pusztán egy felbérelt gondnok, kinek egyetlen feladata a rá bízott, meghatározott feladatok lelkiismeretes elvégzése. Ő maga is egy üzletember, úgy mond a vállalkozó junior partnere, foglalkoztatásának szerződéses és pénzügyi feltételeitől függetlenül. Legjobb képessége szerint kell hozzájárulnia a vele kapcsolatban álló cég sikeréhez.

Mivel ez a helyzet, nem veszélyes fontos döntéseket az ő belátására bízni. Nem fog pénzt pazarolni termékek és szolgáltatások megvásárlásakor. Nem fog inkompetens asszisztenseket és munkásokat felbérelni; nem fogja elbocsátani a kompetens munkatársakat, hogy helyükbe alkalmatlan barátokat vagy hozzátartozókat tegyen. Az igazgatói tevékenységét egy megvesztegethetetlen bíróság megronthatatlan

ítélete bírálja el: a nyereség és a veszteség elszámolása. A vállalkozás során egyetlen dolog számít: a siker. A sikertelen részleg igazgatója kudarcra ítéltetett, függetlenül attól, ő okozta-e a balsikert vagy nem, vagy lehetőségében állt-e egy kívánatosabb eredmény elérése. Egy nem jövedelmező üzletágot – előbb vagy utóbb – be kell szüntetni, az igazgatója pedig elveszíti munkáját.

A fogyasztók szuverinitása és a piac demokratikus működése nem áll meg egy nagyvállalat kapujánál. Áthatja minden részlegét és ágát. A fogyasztó iránti kötelezettség az akadályozatlan piaci társadalom vállalatainak és üzleteinek éltetőeleme. A profit, aminek a közbenjárása arra ösztönzi a vállalkozókat, hogy a legjobb képességük szerint szolgálják a fogyasztókat, egyben minden kereskedelmi és ipari aggregátum belső szervezési elve. A teljes vállalatot a legnagyobb mértékben központosítja, miközben teljes autonómiát hagy a részeinek, összeegyezteti a központi irányítás teljes köteletségét a részlegek, osztályok és leányvállalatok alárendelt vezetőinek ösztönzőivel és érdekeivel. Megadja a szabad vállalkozás rendszerének azt a rugalmasságot és alkalmazkodóképességet, aminek az eredménye a tökéletesedésre törekvő rendíthetetlen hajlam.

4.

Személyzeti gazdálkodás az akadályozatlan munkaerőpiacon

Egy modern nagyvállalat személyzete néha több százezer ügyintézőt és munkást foglal magába. Ők egy roppant differenciált szövet alkotnak a vezérigazgatótól vagy elnöktől kezdve egészen a takarító-nőig, a hírnökökig és a tanoncokig. Egy ilyen hatalmas szerv kezelése számos problémát felvet. Viszont ezek a problémák megoldhatók.

Függetlenül attól, milyen nagy a vállalat, a központi irányítás kizárólag részlegekkel, osztályokkal, ágakkal és leányvállalatokkal foglalkozik, amelyek szerepe pontosan meghatározható a statisztikák és számlák által biztosított bizonyítékokból. Természetesen a könyvviteli számlák nem mutatják meg mindig, mi lehet a baj egy részleggel. Csak azt mutatják, hogy valami baj van, hogy nem kifizetődő, és vagy reformálni kell, vagy meg kell szüntetni. Felfedik minden részleg pénzben kifejezett értékét. És a piacon kizárólag a pénzben kifejezett érték számít.

A fogyasztók könyörtelenek. Sosem azért vásárolnak, hogy megsegítsenek egy kevésbé hatékony termelőt, és megvédjék őt a jobb vállalatvezetés elmulasztásának következményeitől. A lehető legjobb kiszolgálást szeretnék. A kapitalista rendszer tevékenysége pedig a vállalkozót a fogyasztók parancsainak való engedelmességre kényszeríti. Nem áll hatalmában jutalmakat osztogatni a fogyasztó kárára. Saját tőkéjét pazarolná el, ha pénzét ilyen célokra használná. Egyszerűen senkinek sem fizethet többet annál, amennyit a termék eladása során realizálhat.

Ugyanaz a kapcsolat hatja át az egész üzleti hierarchiát, ami a vezérigazgató és közvetlen alárendeltjei, a különböző részlegek vezetői között él. Minden részlegvezető ugyanazon elv szerint értékeli közvetlen alárendeltjeit, ami alapján a vezérigazgató értékeli őt, a műszakvezető pedig hasonló módszereket használva értékeli ki az ő alárendeltjeit. Az egyetlen különbség az, hogy az alsóbb egységek egyszerűbb körülményei között nem szükségesek összetett könyvviteli eljárások minden ember pénzben kifejezett értékének meghatározásához. Nem számít, hogy darabszám vagy órák alapján fizetik a béreket. Hosszútávon a munkás sosem kaphat többet annál, amennyit a fogyasztó enged.

Egy ember sem tévedhetetlen. Sokszor előfordul, hogy egy felettes hibázik egy alárendelt megítélése során. Aki ilyesfajta hibát követ el, saját sikerének

esélyeit rontja. Épp annyira károsítja saját érdekeit, mint az emberekét, akik hatékonyságát alábecsülte. Mivel ez a helyzet, semmi szükség a munkavállalók különleges védelmére a munkaadók vagy a munkaadók meghatalmazottjainak önkényessége ellen. A személyzettel kapcsolatos önkényesség egy akadályozatlan profitrendszerben olyan sérelem, ami az elkövetőt sérti.

Egy akadályozatlan piacgazdaság alatt minden egyén teljesítményének megítélése elkülönül bármilyen személyes megfontolástól, így tehát nincs hatással az ítéletre sem előítélet, sem rosszallás. A piac a termék felett, nem a termelők felett hoz ítéletet. A termelő megítélése automatikusan a terméke megítéléséből fakad. Minden munkatársat a termékek és szolgáltatások termelési folyamatához adott hozzájárulásának értéke alapján értékelnek. A fizetések és a bérek nem önkényes döntéseken múlnak. A munkaerőpiacon minden mennyiségű és minőségű munkát az alapján a mennyiség alapján áraznak, amennyit a fogyasztók készen állnak fizetni a termékekért. Nem szívesség a munkaadó részéről béreket és fizetéseket adni, hanem egy üzleti tranzakció, egy termelési tényező megvásárlása. A munkaerő ára egy piaci jelenség, amelyet a termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó fogyasztói kereslet határoz meg. Gyakorlatilag minden munkáltató örökök olcsóbb munkaerőt keres, és minden munkavállaló magasabb bérezésű állást.

Az a tény, hogy a munkaerő a kapitalizmus alatt egy árucikk, és adják és veszik, mint egy árucikket, felszabadítja a bérkeresőt minden személyes függéstől. Mint a tőkés, a vállalkozó és a gazdák, a bérkereső is a fogyasztó önkényétől függ. De a fogyasztók választásait nem érdeklik a termelésben résztvevő személyek; őket dolgok, nem pedig emberek érdeklik. A munkavállaló nincs abban a helyzetben, hogy kivételezzen, vagy előítéletek alapján döntsön a személyzetről. Amennyiben így cselekszik, a tett maga elhozza a büntetést.

Ez az a tény, nem pedig az alkotmányok vagy jognyilatkozatok, ami a bérkeresőket *egy akadályozatlan kapitalista rendszerben* szabad emberré teszi. Fogyasztói szerepükben szuverének, termelőként pedig, mint minden más polgár, feltétel nélkül a piac törvényeinek vannak alárendelve. Nem kockáztatják saját helyzetüket egy termelési tényező, nevezetesen saját erőfeszítésük árusításakor a piacon, piaci áron bárkinek, aki kész annak megvásárlására. Nem köszönettel és behódolással, hanem egy meghatározott mennyiségű és meghatározott minőségű munkával tartoznak munkaadójuknak. Másrészről pedig a munkaadó nem szimpatikus embereket keres, akiket kedvel, hanem hatékony munkásokat, akik érdemesek a pénzre, amit fizet nekik.

A kapitalista kapcsolatok közömbössége, racionalitása és objektivitása természetesen nem egy-

forma mértékű a teljes üzleti szférában. Minél közelebb kerül az ember a fogyasztóhoz a tevékenysége során, annál több személyes tényező avatkozik be. A szolgáltatási ágakban néhány esetben szerepet játszik a szimpátia és az ellenszenv; a kapcsolatok „emberibbek.” A kapitalizmus makacs doktrinerjei és hajthatatlan provokátorai ezt készséggel előnynek neveznék. Valójában ez korlátozza egy üzletember és munkavállalói személyes szabadságát. Egy kis bolt tulajdonosa, egy fodrász, egy kocsmáros vagy egy színész nem fejezheti ki olyan szabadon politikai vagy vallásos meggyőződését, mint egy pamutszövőde tulajdonosa vagy egy acélipari munkás.

De ezek a tények nem érvénytelenítik a piacgazdaság általános jellemzőit. A piacgazdaság egy rendszer, amely minden embert automatikusan a szuverén fogyasztóknak, azaz embertársainak nyújtott szolgáltatásai alapján értékeli.

II.

Bürokratikus vezetés

1.

Bürokrácia

az önkényuralmi kormányzat alatt

Egy apró, primitív törzs esetén szabályszerűen a törzsfőnök kezében összpontosul minden törvényhozói, közigazgatási és bírói hatalom. Az ő akarata a törvény. Ő egyszerre bíró és végrehajtó.

De ez megváltozik, miután a zsarnok sikeresen bővítette birodalma méretét. Mivel nem lehet mindenhol jelen, hatalma egy részét alattvalóira kell ruháznia. Ők, saját körzeteikben, a zsarnok megbízottjai, akik az ő nevében és az ő égisze alatt cselekednek. A valóságban helyi zsarnokokká válnak, akik

csak névlegesen alárendeltjei a hatalmas uralkodónak, aki kinevezte őket. Tartományaikat saját akaratuk szerint uralják, helytartóvá válnak. A nagy királynak hatalmában áll elbocsátani őket és utódot kinevezni. De ez sem orvoslat. Az új kormányzó úgyszintén egyhamar szinte teljesen független helytartóvá válik. Amit néhány kritikus – helytelenül – állít a reprezentatív demokráciával kapcsolatban, nevezetesen azt, hogy az emberek kizárólag a választás napján szuverének, az szó szerint igaz az ilyen önkényuralmi rendszerekben; a király a tartományokban kizárólag azon a napon szuverén, amikor új kormányzót jelöl ki.

Miben különbözik egy ilyen tartományi kormányzó helyzete egy üzleti ágazat vezetőjétől? A teljes vállalat vezérigazgatója átnyújt egy részt a frissen kijelölt ágazati igazgatónak és kizárólag egyetlen utasítást ad neki: *termelj profitot*. Ez az utasítás, amely betartását folyamatosan ellenőrzik a számlákon keresztül, elegendő ahhoz, hogy az ágazat a teljes vállalat hasznos részévé váljon, a vezetője tevékenységeinek pedig megadja a vezérigazgató által is kitűzött célt. De ha a zsarnok, akinek egyetlen kormányzási elve saját önkényes döntése, kijelöl egy kormányzót és azt mondja neki: „*légy a megbízottam ebben a tartományban,*” akkor annak a megbízottnak az önkényességét teszi szuverénné a tartományban. Lemond, legalábbis ideiglenesen, saját hatalmáról a kormányzó hasznára.

Ezt elkerülendő, a király irányelvek és utasítások kibocsátásával próbálja korlátozni a kormányzó hatalmát. Törvénykönyvek, rendeletek és határozatok közlik a tartományok kormányzóival és azok alárendeltjeivel, mit kell tenni, ha felmerül ez és ez a probléma. Szabad döntési lehetőségük mostantól limitált; legfőbb kötelességük immár megfelelni a szabályozásoknak. Igaz, hogy önkényességük inentől fogva korlátozott, amennyiben alkalmazniuk kell a szabályozásokat. De ezzel egy időben a vezetőségük teljes jellege is megváltozik. Többé nem arra törekednek, hogy minden ügyet legjobb képességük szerint kezeljenek; többé már nem igyekeznek megtalálni a leginkább helyénvaló megoldást minden problémára. Legfőbb céljuk immár a szabályok és regulációk betartása, függetlenül attól, hogy azok észszerűek-e vagy ellenkeznek-e a szándékokkal. Egy ügyintéző legfőbb erénye engedelmesskedni a törvényeknek és előírásoknak. Bürokratává válik.

2.

Bürokrácia egy demokrácián belül

Ugyanez lényegében a demokratikus kormányokra is érvényes.

Gyakran kijelentik, hogy a bürokratikus vezetés inkompatibilis a demokratikus kormányzattal és intézményekkel. Ez egy hibás érvelés. A demokrácia a törvények felsőbbrendűségét jelenti. Ha ez másképp volna, a köztisztviselők felelőtlen és önkényes zsarnokok lennének, a bírók pedig változékony és szeszélyes kádik. A demokratikus kormány két pillére a költségvetés és a törvény felsőbbrendűsége.⁶

A törvény felsőbbrendűsége azt jelenti, hogy egyetlen bírónak vagy köztisztviselőnek sem áll jogában beavatkozni az egyén ügyleteibe vagy helyzetébe, hacsak nem követeli azt meg vagy hatalmazza

⁶ Ez nem a demokratikus állam definíciója, hanem a demokratikus állam közigazgatási módszerének leírása. A demokratikus állam meghatározása: egy kormányzati rendszer, amelyben az uraltak népszavazáson keresztül közvetlenül, vagy választáson keresztül közvetve meghatározhatják a törvényhozói és végrehajtói hatalom gyakorlását, illetve a legfelsőbb végrehajtók kiválasztását.

fel rá egy érvényes törvény. *Nulla poena sine lege*, nincs büntetés törvény nélkül. Pontosan az teszi a náciakat antidemokratikussá, hogy képtelenek megérteni eme alapvető elv fontosságát. Hitler Németországának totalitárius rendszerében a bíró *das gesunde Volksempfinden*, azaz a nép hangulata alapján hoz ítéletet. Mivel magának a bírónak kell meghatároznia, mi a nép hangulata, ő éppoly szuverén a padján, mint egy primitív törzs törzsfőnöke.

Valóban kellemetlen dolog, amikor a törvény hiányossága következtében egy gazember kikerüli a büntetést. De a bírói önkényhez viszonyítva ez a kisebbik rossz. Ha a törvényhozók belátják, hogy a törvény elégtelen, a kevésbé kielégítőt egy kielégítőbb törvénnyel helyettesíthetik. Ők a szuverén, tehát a nép megbízottjai; ebben a minőségükben a legfelsők, és felelősséggel tartoznak a szavazóknak. Ha a szavazók helytelenítik a képviselőik által alkalmazott módszereket, a következő választás során másokat fognak megválasztani, akik jobban képesek tetteiket a többség akaratához igazítani.

Ugyanez igaz a végrehajtói hatalomra. Az alternatíva ezen a területen is a zsarnok köztisztviselők önkényes uralma vagy a törvény tiszteletén keresztül érvényesített népuralom. Eufemizmus *jóléti államnak* nevezni a kormányt, amelyben az uralkodók szabadon tehetik azt, amiről úgy hiszik, hogy a legnagyobb mértékben a közjót szolgálja, és összehasonlítani azt az állammal, amelyben a közigazgatást

a törvény korlátozza, a polgárok pedig a bíróságokon keresztül érvényesíthetik jogaikat a hatósági túlkapások ellen. Ez az úgynevezett jóléti állam a valóságban az uralkodók zsarnoksága. (Mellékesen látnunk kell, hogy még a zsarnoki kormány sem működhet szabályozások és bürokratikus irányelvek nélkül, ha nem szeretne a helyi törzsfőnökök káoszába zuhanni és a piti zsarnokok sokaságára bomlani.) Az alkotmányos állam célja is a közjó. Az a jellemvonás különbözteti meg a zsarnokságtól, hogy nem a hatóságok, hanem a nép szabályszerűen megválasztott képviselői dönthetik el, mi szolgálja leginkább a közjót. Egyedül ez a rendszer teszi szuverénné a népet és biztosítja az önrendelkezéshez való jogukat. Ebben a rendszerben a nép nem kevésbé szuverének a választások között, mint a választás napján.

Egy demokratikus közösségben a közigazgatást nem csak a törvény, hanem a költségvetés is korlátozza. A nép képviselőinél vannak a kincstár kulcsai. Egyetlen fillért sem költhetnek el a parlament beleegyezése nélkül. Törvénytelen bármi másra használni a közvagyont, mint amire a parlament kiutalta őket.

A bürokratikus vezetés a demokrácián belül a költségvetéssel és a törvénnyel szoros összhangban történő vezetést jelenti. Nem az államapparátus személyzetének és a bíróknak a feladata kivizsgálni, mit kellene tenni a közjó érdekében és miképp kellene

elkölteni a közpénzt. Ez a legfőbb döntéshozó, a nép és az ő képviselőinek a feladata. A bíróságok, az államhatalom különböző ágai, a hadsereg és a haditengerészet elvégzik azt, amit a törvény és a költségvetés parancsol nekik. Nem ők, hanem a szuverén hozza meg a politikai döntéseket.

A legtöbb zsarnok, önkényúr és diktátor őszintén meg van győződve arról, hogy az ő uralma jótekonny hatású a népre nézve, hogy az övék a *népért való* kormányzat. Szükségtelen megvizsgálni, hogy megalapozott volt-e vagy sem Hitler, Sztálin és Franco ezen állítása. Az ő rendszerük nem a *néptől* való, és nem a *nép általi* kormányzat. Nem demokratikus, hanem autoritárius.

Az állítás, miszerint a bürokratikus vezetés a demokratikus kormány elengedhetetlen eszköze, elentmondásos. Sokan tiltakozni fognak. Hozzászoktak ahhoz, hogy a demokratikus kormányzást a legjobb kormányzati rendszernek tekintsék, a bürokratikus vezetést pedig az egyik legnagyobb gonosznak. Hogyan lehet ezt a két dolgot, egy jót és egy rosszat, összekapcsolni?

Továbbá Amerika egy régi demokrácia, és a bürokrácia veszélyeiről szóló diskurzus egy új jelenség az országban. Csak az utóbbi években figyeltek fel az emberek a bürokrácia fenyegetésére, a bürokráciát pedig nem a demokratikus kormány eszközeinek tartják, hanem épp ellenkezőleg, a szabadság és a demokrácia legrosszabb ellenségének.

Ezekre az ellenvetésekre ismét azt kell válaszolnunk, hogy a bürokrácia önmagában se nem jó, se nem rossz. A bürokrácia a szervezetrányítás egy módszere, amely az emberi tevékenység különböző szféráiban alkalmazható. Van egy terület, nevezetesen az államapparátus kezelése, amelyen belül szükségszerűen megköveteltek a bürokratikus módszerek.

Amit az emberek manapság gonosznak tartanak az nem maga a bürokrácia, hanem annak a szférának a terjeszkedése, amelyen belül alkalmazzák a bürokratikus vezetést. Ez a terjeszkedés az egyéni szabadság progresszív korlátozásának elkerülhetetlen következménye, napjaink gazdasági és szociális politikájának természetéből fakadó tendenciája, ami állami irányítással helyettesíti a magán kezdeményezést. Az emberek a bürokráciát hibáztatják, de valójában azokra az igyekezetekre gondolnak, amelyek az államot szocialista és totalitárius állammá alakítják.

Amerikában mindig létezett bürokrácia. A vámhivatalt és a külügyminisztériumot mindig is bürokratikus elvek mentén vezették. Napjainkat a vállalkozásba és a polgárság ügyeibe való beavatkozás szférájának terjeszkedése jellemzi. Ennek eredménye pedig a profitalapú vezetés helyettesítése a bürokratikus vezetéssel.

3.

A bürokratikus vezetés alapvető jellemzői

A jogászok, a filozófusok és a politikusok más szögből tekintenek a törvény felsőbbrendűségére, mint ez a könyv. Az ő nézőpontjukból a törvény legfőbb funkciója korlátozni a hatóságok és a bíróságok hatalmát arra, hogy gonosztetteket kövessenek el a polgár ellen és korlátozzák szabadságát. Ha az ember felruházza a hatóságokat az emberek bebörtönzésének vagy akár meggyilkolásának hatalmával, korlátoznia kell és érthetően körül kell határolnia ezt a hatalmat. Máskülönben a köztisztviselő vagy a bíró felelőtlen zsarnokká válik. A törvény határozza meg, milyen körülmények között rendelkezhet a bíró a bebörtönzés jogával és kötelességével, illetve a rendőr a fegyvere elsütésével. A törvény védi meg az embereket a hivatalban levők önkényességétől.

Ennek a könyvnek a nézőpontja valamivel különböző. Mi a bürokráciával mint adminisztratív módszerrel és szervezési elvvel foglalkozunk. Ez a könyv a szabályokra és a regulációkra nem pusztán a népet védelmező intézkedéseként, a polgárok jogainak és szabadságának oltalmazóiként tekint, hanem mint a legfelsőbb hatalom akarata végrehajtásának eszközeire. Minden szervezetben szükséges korlátozni az alárendeltek döntési szabadságát. Eféle korlátozás nélkül bármilyen szervezet szétbomlana. Feladatunk megvizsgálni a bürokratikus vezetés sajátos jellemzőit, megkülönböztetve azt a kereskedelmi vezetéstől.

A bürokratikus vezetés a vezetés, amely köteles megfelelni egy felsőbb szervezet által meghatározott részletes szabályoknak és regulációknak. A bürokrata feladata elvégezni azt, amire ezek a szabályok és regulációk utasítják. A szabályok és regulációk jelentős mértékben korlátozzák legjobb meggyőződése szerinti cselekvésének szabadságát.

Az üzleti vezetés vagy profitalapú vezetés a vezetés, amelyet a profit irányít. Az üzleti vezetés célja profitot termelni. Mivel e cél elérésének sikere vagy sikertelensége felmérhető nem csupán a teljes vállalat, hanem bármelyik része számvitelével, így lehetségessé válik a vezetés és a felelősség decentralizációja anélkül, hogy az veszélyeztetné a tevékenységek egységességét és a cél elérését. A felelősség felosztható. Nem szükséges korlátozni az alárendeltek

döntési szabadságát bármilyen szabállyal vagy regulációval a minden üzleti tevékenység mögött meghúzódó szabályon kívül, nevezetesen, hogy tegyék nyereségessé a műveleteket.

A közigazgatás céljait nem lehet pénzben mérni, és nem lehet ellenőrizni azt könyvelési eszközökkel. Vegyünk egy országos rendőrségi rendszert, mint az FBI. Semmilyen mérce nem áll rendelkezésre, amely megállapíthatná, hogy nem voltak rendkívül magasak valamelyik regionális vagy helyi ágazatának kiadásai. Egy rendőrállomás kiadásait nem téríti meg a sikeres vezetés, és azok nem változnak az elért siker fejében. Ha a teljes hivatal vezetője szabad kezet adna az állomások alárendelt vezetőinek pénzbeli kiadások tekintetében, a következmény a költségek hatalmas megnövekedésre volna, mivel mindegyikük buzgóan nekifogna ágazata szolgáltatásának lehető legnagyobb mértékű jobbításába. Lehetetlen volna a felső vezető számára a kiadásokat a nép képviselői által előírt kereten, vagy bármilyen kereten belül tartani. Nem szőrszálhasogatás miatt határozzák meg a közigazgatási előírások, mennyit költhet minden egyes helyi iroda az épületek takarítására, bútorjavításra, fűtésre és villanyra. Egy vállalaton belül az ilyen dolgok habozás nélkül ráhagyhatók a felelős helyi vezetőre. Nem fog a szükségesnél többet költeni, mert a pénz mintha az övé volna; ha elpazarolja a vállalat pénzét, veszélyezteteti ágazatának profitját, így pedig közvetetten saját érdekeit sérti.

De más a helyzet egy kormányügynökség helyi vezetőinél. Ha több pénzt költ, képes – legalábbis nagyon gyakran – jobbra tenni műveletei kimenetelét. Parancsokkal kell őt takarékosagra bírni.

A közigazgatásban nincs kapcsolat a bevételek és a kiadások között. A közszolgáltatások kizárólag költenek; a különleges forrásokból (például az állami nyomda által értékesített nyomtatott anyagok eladásából) származó jelentéktelen bevétel többé-kevésbé véletlenszerű. A vámokból és adókból származó bevételt nem „termeli meg” a közigazgatási apparátus. Forrása a törvény, nem a vámtisztek és adószedők tevékenységei. Nem az adóhatóság adószedőjének érdeme, hogy az ő körzetének lakói gazdagabbak és magasabb adókat fizetnek, mint más körzetek lakói. Egy adóbevallás adminisztratív kezelésére szentelt idő és energia nem arányos az arra vonatkozó megadóztatható jövedelem méretével.

A közigazgatásban a teljesítményeknek nincsenek piaci áraik. Ez elengedhetetlenné teszi, hogy az állami hivatalokat a profit alatt alkalmazottaktól teljesen eltérő elvek alapján működtessék.

Most értünk arra a pontra, ahol megadhatjuk a bürokratikus vezetés definícióját: a bürokratikus vezetés olyan adminisztratív ügyek lebonyolítása során használt módszer, amelyeknek nincs piaci pénzértékük. Emlékezzünk: nem azt mondjuk, hogy a közügyek sikeres kezelésének nincs értéke, hanem azt, hogy nincs piaci ára, hogy az értékét nem lehet

realizálni egy piaci tranzakció során, és ebből következően nem fejezhető ki pénzben.

Ha összevetjük két országot, mondjuk Atlantisz és Thule körülményeit, mindkettőről számos fontos statisztikai adatot megállapíthatunk: a terület és a népesség méretét, a születési és halálozási arányokat, az analfabéták számát, az elkövetett bűntetteket és számos más demográfiai adatot. Megállapíthatjuk az összes polgár pénzbeli jövedelmének összegét, az éves társadalmi össztermék pénzben kifejezett értékét, az importált és exportált termékek pénzben kifejezett értékét, és sok más gazdasági adatot. De semmilyen számtani értéket nem társíthatunk a kormányzati és közigazgatási rendszerükhöz. Ez nem azt jelenti, hogy tagadnánk egy jó kormány fontosságát vagy értékét. Ez csak azt jelenti, hogy nincs semmilyen mérce, amellyel mérhetnénk a dolgokat. Nem lehetséges számadatokban kifejezni őket.

Megeshet, hogy a legjobb dolog Atlantiszban annak jó kormánya. Megeshet, hogy Atlantisz bőségét az alkotmányos és közigazgatási intézményeknek köszönheti. De nem hasonlíthatjuk őket össze Thule intézményeivel úgy, ahogy összehasonlítunk más dolgokat, például a béreket vagy a tejáratokat.

A bürokratikus vezetés olyan ügyletek lebonyolítása, amelyeket nem lehet vizsgálat alá vonni a gazdasági kalkuláció segítségével.

4.

A bürokratikus vezetés nehézsége

Az átlagos polgár a hivatalok működését a profitrendszer működéséhez hasonlítja, ami ismerősebb számára. Ekkor felfedezi, hogy a bürokratikus vezetés pazarló, eredménytelen, lassú és regulációkba gabalyodott. Egyszerűen nem tudja megérteni, hogyan hagyhatják észszerű emberek az ilyen kártékony rendszer fenntartását. Miért nem adoptálják a magánvállalkozások jól bevált szokásait?

Azonban észszerűtlen az efféle kritika. Félreértelmezik a közigazgatás sajátos jellemzőit. Nincsenek tudatában az állam és egy profitra törekvő vállalat közötti alapvető különbségeknek. Amit a közigazgatási hivatalok vezetésében hibáknak és hiányosságoknak neveznek, azok szükséges tulajdonságok. Egy hivatal nem egy profitra törekvő vállalat; nem használhat gazdasági kalkulációt; olyan problémákat kell megoldania, amelyek ismeretlenek a vállalatvezetés előtt. Nem lehetséges a magánvállalatok mintája alapján javítani a vezetésén. Hiba egy kormányhivatalt egy olyan vállalat működéséhez

viszonyítani, ami a piaci tényezők kölcsönhatása alatt áll.

Természetesen minden ország közigazgatásában megjelennek olyan hibák, amelyek szemet szúrnak minden megfigyelőnek. Az emberek néha megdöbbennek a hivatali visszasságok foka láttán. De ha az ember fel akarja kutatni azok gyökereit, sokszor meglátja, hogy azok nem pusztán a vétkes gondatlanságból vagy a hozzáértés hiányából fakadnak. Néha különleges politikai és intézményes állapotokból fakadnak, vagy egy olyan probléma megoldására tett kísérletből, amelyre nem találtak kielégítőbb megoldást. Az összes fennálló nehézség részletes vizsgálata talán meggyőzne egy őszinte tanulmányozót arról, hogy a politikai erők általános állapotát tekintve ő maga sem tudná, hogyan lehetne a problémát kevésbé kifogásolható módon megoldani.

Hiábavaló olyan bürokratikus reformot támogatni, ami üzletembereket jelölne ki a különböző minisztériumok vezetőinek. A vállalkozói lét nem a vállalkozó személyiségéből fakad, hanem az általa elfoglalt helyzetből a piaci társadalom keretein belül. Egy egykori vállalkozó, akire egy kormányhivatalt bízhatnak, többé már nem üzletember, hanem bürokrata. Célja többé nem lehet a profit, hanem a szabályoknak és regulációknak való megfelelés. A hivatal vezetőjeként talán hatalmában áll megváltoztatni néhány apróbb szabályt és a belső folyamatok

néhány részét. De a hivatal tevékenységét azok a szabályok és regulációk határozzák meg, amelyek kívül esnek az ő hatáskörén.

Általánosan elterjedt tévhit, hogy gazdálkodási mérnökök és az ő tudományos vezetésük által növelhető a kormányhivatalok hatékonysága. Viszont az ilyen elképzelések a polgári kormány céljainak félreértelmezéséből fakadnak.

Mint bármilyen mérnökség, a gazdálkodási mérnökség is egy számítási módszer elérhetőségétől függ. A profitra törekvő vállalatoknál létezik ilyen módszer. A bürokratikus vezetés problémája pontosan az efféle számítási módszer hiánya.

A profitra törekvő vállalatok területén a gazdálkodási mérnök tevékenységének célját tisztán meghatározza a profit elsőbbsége. Célja a költségek csökkentése az eredmények értékvesztése nélkül, vagy a költségek csökkentése az abból következő értékvesztésnél nagyobb arányban, vagy az eredmények piaci értékének növelése nagyobb arányban, mint a megkövetelt költségemelés. De a kormány területén az eredménynek nincs piaci ára. Nem lehet megvásárolni vagy eladni azt.

Vizsgáljunk meg három példát.

Egy rendőrállomás feladata egy hadiüzem szabotázs elleni védelme. Harminc járőrt rendel ehhez a feladathoz. A felelős parancsnoknak nincs szüksége egy hatékonysági szakértő tanácsára, hogy felfedezze, hogy pénzt takaríthatna meg, ha pusztán 20

emberre csökkentené az őriséget. De a kérdés: ellensúlyozza-e ez a gazdálkodás a felmerülő kockázatokat? Igen komoly dolgok forognak kockán: nemzetvédelem, a fegyveres erők és a polgárok morálja, számos tisztességes munkás élete. Mindezeket az értékes dolgokat nem lehet pénzben kifejezni. A felelősség teljes mértékben a Kongresszusra hárul a szükséges források allokációja tekintetében, illetve az állam végrehajtói ágára. Nem kerülhetik meg azaz, hogy a döntést egy felelőtlen tanácsadóra bízák.

Az adóhivatal egyik feladata az esedékes adók végső meghatározása. Kötelessége a törvény értelmezése és alkalmazása. Ez nem pusztán irodai munka; ez egyfajta bírói szerepkör. Minden adófizető, aki tiltakozik a megbízott általi törvényértelmezés ellen, szabadon pert indíthat egy szövetségi bíróságon, hogy visszaszerezze a befizetett összeget. Mi haszna lehet a hatékonysági mérnöknek az ő időmérés és mozdulatelemzés tanulmányaival ezen ügyek lebonyolítása során? Stoppere rossz helyen volna a hivatal irodáiban. Nyilvánvaló, hogy – azonos körülmények között – egy gyorsabban dolgozó hivatalnok kívánatosabb munkavállaló, mint egy másik, aki lassabb. De a fő probléma a teljesítmény minőségében rejlik. Csak a tapasztalt *senior* hivatalnokok vannak abban a helyzetben, hogy szabályszerűen kiértékelhessék munkatársaik teljesítményét.

A szellemi munkát nem lehet mechanikus eszközökkel mérni és értékelni.

Gondoljunk el végül egy példát, amelynek nem része sem a „magasabb” politika, sem a törvény helyes alkalmazása. Egy hivatal felel az irodai munka elvégzéséhez szükséges eszközök beszerzéséért. Ez egy viszonylag egyszerű munka. Viszont semmi esetre sem gépies feladat. Nem az a legjobb hivatalnok, aki a legtöbb rendelést képes leadni egy óra alatt. A legkielégítőbb teljesítmény a legalkalmasabb anyagok megvásárlása a legolcsóbb áron.

Tehát ami az államirányítást illeti, nem helyes kijelenteni azt, hogy az időmérés és mozdulatelemzés, illetve a tudományos vezetés többi eszközei „ész-szerű pontossággal bemutatják, mennyi idő és energia szükséges minden lehetséges módszerhez és eljáráshoz.”⁷ Ezek a dolgok használhatatlanok, mivel nem egyeztethetők az elvégzett munka minőségéhez. Nem a sebesség a szellemi munka egyetlen mérceje. Nem „mérhetsz” egy orvost az idő alapján, amit egy beteg vizsgálatára szentel. És nem „mérhetsz” egy bírót az idő alapján, amit egy határozat meghozatalára szentel.

Ha egy üzletember valami külföldi exportra szánt terméket gyárt, szíves örömet csökkentené a szóban forgó árucikk különböző részeihez szükséges

⁷ J. M. Juran, *Bureaucracy, a Challenge to Better Management* (New York, 1944), 75. o.

munkaórát. De a termék külföldre szállításához szükséges engedély nem az árucikk része. Az állam az engedély kibocsátása során semmivel nem járul a termék előállításához, marketingjéhez és szállításához. A hivatala nem egy üzem, amely a termék befejezéséhez szükséges részt gyártja. Amikor engedélyfüggővé teszi a kivitelt, az állam célja a külkereskedelem korlátozása. Csökkenteni szeretné az export teljes mennyiségét, vagy a nem kívánatos exportőrök általi export mennyiségét, vagy a nem kívánatos vásárlóknak történő eladások számát. Az engedélyek kibocsátása nem a cél, hanem egy technikai eszköz a cél eléréséhez. Az állam szempontjából a visszautasított engedélyek vagy az elmaradt kérelmek sokkal fontosabbak, mint a megadottak. Tehát nem volna a célnak megfelelő „az engedélyenként befektetett munkaórát” venni a hivatal teljesítménye mércéjének. Alkalmatlan volna „az engedélyek feldolgozásának folyamatát ... gyártósor-alapon” végezni.⁸

Más különbségek is vannak. Ha a gyártási folyamat során tönkremegy vagy eltűnik egy rész, a következmény a termelési költségek pontosan limitált növekedése. Ha azonban egy engedélykérelem veszik el a hivatalban, a polgár komoly károkat szenvedhet. A törvény meg is tilthatja, hogy a károsított

⁸ J. M. Juran, *Bureaucracy, a Challenge to Better Management*, 34, 76. o.

egyén peres úton kártérítést követeljen a hivataltól. De az állam politikai és erkölcsi felelőssége az engedélykérelmek nagyon gondos elbírálásában ennek ellenére továbbra is fennáll.

A kormányügyek lebonyolítása annyira különb az ipari folyamatoktól, mint egy gyilkos perbe fogása, elítélése és bebörtönzése a kukoricatermesztéstől vagy a cipőgyártástól. A kormány hatékonysága és az ipari hatékonyság teljesen különböző dolgok. Egy gyár vezetését nem lehet jobbitani azzal, ha egy rendőrállomást vesznek modellként, ahogy egy adóhivatal sem lehet hatékony, ha egy autógyár módszereit adoptálja. Lenin hibásan mutatott a kormányhivatalokra az ipar követendő mintájaként. De nem kevésbé tévednek azok, akik a hivatalok vezetését egyenlővé akarják tenni az iparokéval.

Sok dolgot kell reformálni a közigazgatáson belül. Természetesen időről időre minden emberi intézményt újra hozzá kell igazítani a változó körülményekhez. De semmilyen reform nem alakíthat át egy állami irodát egy magánvállalattá. Az állam nem egy profitra törekvő vállalat. Ügyleteit nem lehet nyereség-és-veszteség kimutatásokkal ellenőrizni. Teljesítményét nem lehet pénzben értékelni. Ez az alapvető tény a bürokrácia problémáinak kérdéskörében.

5.

Bürokratikus személyzetirányítás

Egy bürokrata különbözik egy nem-bürokratától, épp azért, mert olyan területen dolgozik, ahol lehetetlen egy ember erőfeszítéseit pénzben kifejezve értékelni. A nemzet pénzt költ a hivatalok fenntartására, a bérek kifizetésére és a szükséges anyagok és felszerelések megvásárlására. De amit a kiadásokért kap, az elvégzett szolgáltatásokat nem lehet pénzben értékelni, legyen bármennyire is értékes ez az teljesítmény. Az értékelés a kormány belátásán múlik.

Igaz, hogy a piacon adott és vett különböző árucikkek értékelése nem kevésbé múlik belátáson, azaz a fogyasztó belátásán. De a fogyasztók a különböző emberek nagy csoportját alkotják, egy névtelen és formátlan agglomerációt, az általuk meghozott ítélet pedig egy személytelen jelenségbe dermed, a piaci árba, ami így elválik önkényes eredetétől. Továbbá magukra a termékekre és szolgáltatásokra vonatkoznak, nem pedig azok elkészítőire. A

vásárló és az eladó, illetve a munkaadó és a munkavállaló közötti kapcsolat a profitra törekvő vállalatoknál tisztán tényszerű és személytelen. Egy üzlet, amiből mindkét fél haszonra tesz szert. Kölcsönösen hozzájárulnak egymás életéhez. De más a helyzet egy bürokratikus szervezet esetében. Ott a felettes és az alárendelt közötti kapcsolat személyes. Az alárendelt a felettes által a személyiségéről, nem pedig a munkájáról hozott ítéletétől függ. Mindaddig, amíg az irodai hivatalnok bízhat abban, hogy munkát kapna egy magánvállalatnál, ez a függőség nem hagy nyomot a hivatalnok teljes jellemén. De más a helyzet napjaink bürokratizációs tendenciája esetén.

Az amerikai látkép pár évvel ezelőttig nem úgy ismerte a bürokratát, mint egy bizonyosfajta emberi lény. Mindig voltak hivatalok, amelyeket szükségszerűen mindig bürokratikus módon vezettek. De nem volt számos osztálynyi ember, akik a közhivatalokban való munkában látták a személyes hivatásukat. A személyzet folyamatosan cserélődött az állami és a magán munkahelyek között. A közzolgálati rendelkezések alatt viszont a közzszolgálat állandó karrierré vált. A kinevezéseket vizsgálatokra alapozták, és nem múltak többé a jelentkező politikai hovatartozásán. Sokan a közhivatalokban maradtak egész életükön át. De megtartották személyes függetlenségüket, mivel bármikor dönthettek a magán munkahelyhez való visszatérés mellett.

A helyzet különb volt a kontinentális Európában. Ott a bürokraták rég egy egységes csoportot alkottak. Csupán pár kimagasló ember előtt állt nyitva a nem-hivatalnoki életbe való visszatérés lehetősége. A többség egy életre a hivatalához volt kötve. Kifejlesztettek egy sajátos személyiséget, amit a profitra törekvő vállalkozás világtól való el-távolodás eredményezett. A szellemi horizontjuk a hierarchia, illetve annak szabályai és regulációi voltak. Sorsuk teljes mértékben felettesüktől függött. Hatalmuktól függtek, és nem csak szolgálatban. Tudták, hogy magántevékenységeiknek – és még feleségeikének is – meg kellett felelniük tisztségük méltóságának, és egy különleges – íratlan – magartási kódexnek, amely illik a *Staatsbeamter* vagy *fonctionnaire* szerepéhez. Elvárták tőlük az épp hivatalban levő miniszterek politikai nézőpontjainak pártolását. Egy ellenzéki párt támogatásához való szabadságukat érzékelhetően korlátozták.

Egy osztály kormányfüggő ember megjelenése komoly fenyegetéssé vált az alkotmányos intézmények fenntartására nézve. Kísérleteket tettek a hivatalnokok védelmére feletteseik önkényessége elől. De az egyetlen elért eredmény a fegyelem meglazulása volt, és a kötelességek elvégzésében fellépő lazaság egyre tovább és tovább terjedt.

Amerika novícius a bürokrácia területén. Sokkal kevesebb tapasztalata van az ügyben, mint amire a

bürokrácia klasszikus országai, Franciaország, Németország, Ausztria és Oroszország szert tettek. Az Egyesült Államokban az emberek még mindig hajlamosak túlértékelni a közszolgáltatások szabályozásának hasznosságát. Az ilyen szabályozások megkövetelik, hogy a jelentkező egy bizonyos kor felett legyen, bizonyos iskolákban végezzen és átmenjen bizonyos vizsgálatokon. Magasabb tisztséghez és magasabb fizetéshez el kell tölteni bizonyos számú évet az alacsonyabb tisztségeken, és további vizsgálatokon kell átesni. Nyilvánvaló, hogy az összes ilyen követelmény többé-kevésbé felszínes dologra vonatkozik. Nem szükséges rámutatni arra, hogy az iskolalátogatás, vizsgálatok és alacsonyabb pozíciókban eltöltött évek nem tesznek szükségszerűen alkalmassá egy embert egy magasabb munkára. Ez a választási gépezet sokszor a legkompetensebb embert korlátozza egy munkahely betöltésében, és nem akadályozza meg mindig egy teljesen alkalmatlan egyén kinevezését. De a legrosszabb következménye az, hogy a hivatalnokok legfőbb gondja az ilyen és egyéb formákhoz való alkalmazkodás lesz. Elfelejtik, hogy munkájuk egy kijelölt kötelesség elvégzése a lehető legjobb módon.

Egy megfelelően berendezett közszolgálati rendszerben a felsőbb tisztségekre történő kinevezés elsődlegesen rangidősségen alapul. A hivatalok vezetői többnyire öreg emberek, akik tudják, hogy pár

év múlva nyugdíjba vonulnak. Miután életük legnagyobb részét alárendelt pozícióban töltötték, elvesztették életerejüket és kezdeményező képességüket. Kerülik az innovációt és a javítást. Nyugalmuk megzavarójaként tekintenek minden reformra törekvő projektre. Merev konzervativizmusuk meghíúsítja egy miniszter minden törekvését, hogy a szolgáltatást a megváltozott körülményekhez igazítsa. A minisztert lenézik, mint kezdő laikust. Minden állandó bürokráciával rendelkező országban az emberek azt mondták: A kabinetek jönnek és mennek, de a bürokraták maradnak.

Hiba lenne az Európai bürokratizmus hibáit a személyzet szellemi és erkölcsi hiányosságainak tulajdonítani. Ezekben az országokban sok jó család volt, kik sarjai bürokratikus karriert választottak, mert őszintén a nemzetet akarták szolgálni. Egy éles eszű szegény gyermek eszményképe, aki jobb életállomást szeretett volna elérni, az volt, ha beléphet a közigazgatás személyzetébe. Az értelmiség legkiemelkedőbb és legtehetségesebb tagjai közül sokan hivatalokban szolgáltak. Az állami hivatalnokok presztízse és társadalmi rangja messze felülmúlta a népesség többi osztályáét, a katonatisztek, illetve a legősibb és leggazdagabb arisztokrata-családok kivételével.

Számos közszolga kiváló értekezéseket publikált a közigazgatási törvények és statisztikák problémái-

ról. Szabad óráikban néhányan kiváló írók vagy zenészek voltak. Mások a politika terepére léptek és kiemelkedő pártvezérek lettek. Természetesen a bürokraták többsége többnyire közepszerű ember volt. De kétségtelen, hogy jelentős számú tehetséges embert találhattunk az állami alkalmazottak között.

Az európai bürokrácia bukása minden bizonnyal nem a személyzet alkalmatlanságának köszönhető. Annak az elkerülhetetlen gyengeségnek a következménye volt, ami minden közigazgatási adminisztráció része. A mérce hiánya, ami megkérdőjelezhetetlenül megállapítja a sikert vagy sikertelenséget egy hivatalnok kötelességei teljesítésére vonatkozóan, megoldhatatlan problémákat eredményez. Meggyilkolja az ambíciót, elpusztítja a kezdeményező képességet és annak ösztönzőjét, hogy az ember a minimum követelménynél többet tegyen. Arra kényszeríti a bürokratát, hogy az utasításokat nézze, ne pedig a materiális és valós sikert.

III.

A köztulajdonban levő vállalatok bürokratikus vezetése

1.

A mindent átszövő állami irányítás kivitelezhetetlensége

A szocializmus – azaz minden gazdasági tevékenység teljes állami irányítása - kivitelezhetetlen, mivel egy szocialista közösség nem rendelkezne a gazdasági tervezés és számítás elengedhetetlen szellemi eszközével: a gazdasági kalkulációval. Az állam általi tervgazdálkodás elképzelése önellentmondásos. A szocialista termelésirányítás központi tanácsa tehetetlen volna a megoldandó problémákkal szemben. Sosem tudná, előnyök-e a vitatott projektek, vagy véghezvitelük nem pazarolná-e el a rendelkezésre álló eszközöket. A szocializmusnak teljes káoszba kell torkollnia.

A marxizmus tabui sok éven át megakadályozták ennek az igazságnak a felismerését. A marxizmus egyik legfőbb hozzájárulása a szocialista propaganda sikeréhez a szocialista rendszerben fellépő közgazdaságtani problémák tanulmányozásának száműzése. Az efféle vizsgálódások Karl Marx és szektája szerint egy illuzórikus „utópizmus” jelei voltak. A „tudományos” szocializmusnak, ahogy Marx és Engels nevezte saját márkájukat, nem szabad ilyen haszontalan vizsgálódásokba bonyolódnia. A „tudományos” szocialistáknak meg kell elégedniük a megállapítással, hogy a szocializmus elkerülhetetlenül el fog jönni és paradicsommá fogja változtatni a földet. Nem szabad olyan ostobán viselkedniük, hogy megkérdézik, hogyan működne a szocialista rendszer.

A tizenkilencedik és a korai huszadik század eszmetörténetének egyik legjelentősebb ténye, hogy szigorúan betartották ezt a marxista tilalmat. Hamar feledésbe merült az a néhány közgazdász, aki ellen merészelt állni. Csak körülbelül huszonöt éve tört meg a varázs. Megcáfolhatatlanul demonstrálták a gazdasági kalkuláció lehetetlenségét a szocializmusban.

Természetesen néhány makacs marxista kifogásokat emelt ellene. Be kellett vallaniuk, hogy a gazdasági kalkuláció problémája a szocializmus legsúlyosabb kérdése, illetve hogy a szocialisták nyolcvan évnyi fanatikus propaganda során apróságokra

vesztegették az idejüket anélkül, hogy sejtették volna, miről is szól a legfőbb probléma. De azzal nyugtatták rémült híveiket, hogy könnyen kielégítő megoldást találnak erre a problémára. És csakugyan, az orosz és nyugati szocialista professzorok és írók különböző terveket szőttek a szocializmuson belüli gazdasági kalkulációra. Ezek a tervek teljesen tévesnek bizonyultak. A közgazdászoknak nem okozott nehézséget felfedni hibáikat és ellentmondásaikat. A szocialisták teljes kudarcot vallottak minden arra irányuló kétségbeesett próbálkozásukban, hogy elvessék a bizonyítást, miszerint semmiféle gazdasági kalkuláció nem lehetséges semmilyen szocialista rendszeren belül.¹

Nyilvánvaló, hogy egy szocialista vezetés is arra törekedne, hogy annyi és olyan jó árucikket szolgáltatson a közösségnek, amennyi megtermelhető az adott termelési tényezők és technológiai tudás kínálatának felhasználásával. A szocialista kormány is

¹ Ennek az elsőrendű problémának részletesebb taglalásáért lásd Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, (New York, 1936; Yale, 1951; Liberty Fund, 1980), 5. fejezet, 3. szakasz; 6. fejezet, 2. szakasz, valamint a függelék; Mises, *Nationalökonomie* (Genf, 1940), 188–223, 634–45. o.; Mises *Human Action* (1949 és későbbi kiadások), 3. rész, “Economic Calculation.” Lásd még Hayek, *Collectivist Economic Planning* (London, 1935); Hayek, “Socialist Calculation: The Competitive Solution,” In *Individualism and Economic Order* (London, 1949), 181–208. o.

szeretné felhasználni a rendelkezésre álló termelési tényezőket azon javak legyártásához, amelyekre véleménye szerint a legnagyobb a szükség, és szeretné elhalasztani azoknak a javaknak a termelését, amelyek kevésbé sűrgetően szükségesek. De a gazdasági kalkuláció kivitelezhetetlensége lehetetlenné teszi annak kiderítését, hogy a szükséges javak melyik termelési módszere a leggazdaságosabb.

Oroszország és Németország szocialista kormányai olyan világban üzemelnek, amelynek nagyobb része még mindig ragaszkodik a piacgazdasághoz. Így tehát használhatják a külföldön megállapított árakat saját gazdasági kalkulációjukhoz. Csak azért képesek számításokat végezni, számlákat vezetni és tervezni, mert hivatkozhatnak ezekre az árakra. Igen más volna a helyzet, ha minden nemzet bevezetné a szocializmust. Akkor a termelési tényezőknek nem volnának többé árai, a gazdasági kalkuláció pedig lehetetlenné válna.

2.

Állami vállalatok egy piacgazdaságban

Ugyanez a helyzet egy állami vagy önkormányzati vállalat esetén egy országban, amely gazdasági tevékenységének java részét a szabad vállalkozás irányítja. A gazdasági kalkuláció számukra sem jelent nehézséget.

Nem szükséges feltennünk a kérdést, lehetséges volna-e az ilyen állami és önkormányzati vállalatok vezetése a magánvállalatokkal megegyező módon. Hiszen tény, hogy a hatóságok rendszerint hajlamosak letérni a profitrendszerrel. Vállalatukat nem szeretnék a lehető legnagyobb profit megszerzése céljából üzemeltetni. Fontosabbnak tartják más célok elvégzését. Hajlandók lemondani a profitról, vagy legalábbis a profit egy részéről, vagy akár veszteségeket szenvedni más célok elérése érdekében.

Akármilyen célokat is tűzzenek ki, az efféle politika következménye minden alkalommal bizonyos

emberek támogatása más emberek kárára. Ha egy állami vállalat veszteséggel üzemel, vagy csupán annak a profitnak egy részével, amit akkor érhetne el, ha teljes mértékben a profit alapján üzemelne, a hiány hatással van a költségvetésre, és ebből fakadóan az adófizetőkre. Ha például egy város tulajdonában levő közlekedési rendszer olyan alacsony viteldíjat számol fel a vásárlóinak, hogy azzal nem fedezhetők az üzemeltetés költségei, akkor az adófizetők gyakorlatilag segítik a szerelvényeken utazókat.

De nem szükséges – a bürokrácia problémáit taglaló könyvben – ezek miatt a pénzügyi részletek miatt aggódnunk. A mi nézőpontunkból egy másik következményt kell megvizsgálnunk.

Amint egy vállalkozást többé nem a profit alapján üzemelnek, más elveket kell alkalmazni annak ügyleteire. A városvezetés nem utasíthatja egyszerűen arra az igazgatót: *Ne érdekeljen a profit*. Meghatározottabb és pontosabb utasításokat kell adniuk. Milyen utasítások lehetnek ezek?

Az államosított és községésített vállalatok bajnokai hajlamosak igen naivan megválaszolni ezt a kérdést: Az állami vállalat feladata hasznos szolgáltatást biztosítani a közösség számára. De a probléma nem ilyen egyszerű. Minden vállalat egyedüli feladata a hasznos szolgáltatás biztosítása. De mit jelent ez a kifejezés? Az állami vállalat esetében ki dönti el, hogy hasznos-e egy szolgáltatás? És ami

sokkal fontosabb: hogyan deríthetjük ki, hogy a biztosított szolgáltatásokat nem fizetik túl; azaz az elvégzésük során elnyelt termelési tényezők nem kerülnek elvonásra más használati lehetőségektől, amelyekben értékesebb szolgáltatásokat biztosíthatnának?

A profitra törekvő magánvállalat esetében ezt a problémát megoldja a nyilvánosság attitűdje. Az a biztosított szolgáltatások hasznosságának bizonyítéka, hogy elegendő számú polgár kész kifizetni az értük kért árat. Semmi kétség nem lehet a tény felől, hogy a fogyasztók hasznosnak tartják a pékségek által nyújtott szolgáltatást. Készek kifizetni az árat, amelyet a kenyérért kérnek. Ezen az áron a kenyértermelés hajlamos addig növekedni, amíg telítettséget nem ér el, azaz addig a pontig, ahonnan a további növekedés olyan iparágakból vonná el a termelési tényezőket, amelyek termékeiért nagyobb a fogyasztói kereslet. Azzal, hogy a szabad vállalkozás a profitot használja vezérfonalként, tevékenységét a nyilvánosság kívánságaihoz igazítja. A profit minden vállalkozót azoknak a szolgáltatásoknak az elvégzésére késztet, amelyeket a fogyasztók a legsürgősebbnek vélnek. A piaci árstruktúra közli velük, mennyire szabadon fektethetnek a termelés minden ágazatába.

De ha egy állami vállalatot a profitra való tekintet nélkül kívánnak üzemelni, a nyilvánosság visel-

kedése többé nem szolgál hasznossága kritériumaként. Ha az állami vagy önkormányzati hatóságok eltökélten előrehaladnak, annak a ténynek ellenére, hogy az üzemeltetési költségeket nem fedezik a fogyasztóktól kapott fizetségek, hol lelhető fel a biztosított szolgáltatások hasznosságának kritériuma? Hogyan deríthetjük ki, nem túl nagy-e a hiány a nyújtott szolgáltatásokhoz viszonyítva? És hogyan fedezzük fel, hogy nem csökkenthető-e a hiány a szolgáltatás értékének csökkentése nélkül?

Egy magánvállalat halálra ítéltetett, ha műveletei kizárólag veszteséget hoznak, és sehogyan sem talál gyógyírt a problémára. Veszteségessége a bizonyítéka a ténynek, hogy a fogyasztók elutasítják őt. A magánvállalat esetében sehogyan sem lehet dacolni a nyilvánosság ítéletével és továbbhaladni. Egy veszteséges gyár igazgatója magyarázatot és kifogást adhat a kudarcra. De az ilyen bocsánatkérések hiábavalók; nem állíthatják meg a sikertelen projekt végső megszüntetését.

A helyzet különb egy állami vállalat esetében. Itt a hiány és a veszteség megjelenését nem tartják a kudarc bizonyítékának. Az igazgató nem felelős érte. Főnöke, a kormány célja, hogy olyan alacsony áron adjon el, amelyen elkerülhetetlenné válik a veszteség. De ha az állam csak az eladási árba avatkozna be, minden mást pedig az igazgatóra hagyna, teljes hatalmat biztosítana az igazgató számára a kincstári tőke igénybeviteléhez.

Látnunk kell, hogy a problémánknak egyáltalán semmi köze nincs annak megakadályozásához, hogy az igazgató visszaéljen a hatalmával. Feltételezzük, hogy az állam vagy az önkormányzat becsületes és hatékony igazgatót nevezett ki, az ország és a város erkölcsi klímája, illetve a szóban forgó vállalat be rendezkedése pedig elégséges védelmet nyújt bármiféle vétkes mulasztás ellen. A problémánk egészen más. Abból a tényből fakad, hogy a kiadások növelésével minden szolgáltatás jobbítható. Legyen bármilyen kiváló egy kórház, metrórendszer vagy vízmű, az igazgató mindig tudja, hogyan javíthatná a szolgáltatást, ha elérhető volna a szükséges tőke. Az emberi kívánságok egyetlen területén sem lehet teljes elégedettséget elérni úgy, hogy semmilyen további jobbítás nem lehetséges. A szakemberek csak saját speciális tevékenységi ágazatukban törekednek a szükségek kielégítésének javítására. Nem törődnek, és nem is törődhetnek a korláttal, amelyet a rájuk bízott üzem növelése a szükség-kielégülések más osztályára róna. Nem a kórházigazgató felelősége megtagadni az önkormányzati kórház fontos fejlesztését, nehogy akadályozza a metrórendszer fejlesztését, és *vice versa*. Pontosan a hatékony és becsületes igazgató az, aki a lehető legjobbá próbálja tenni vállalata szolgáltatásait. De mivel semmilyen pénzügyi siker figyelembevétele nem korlátozza, a költségek nagy terhet rónának a közpénzekre. Az

adófizetők pénzének egyfajta felelőtlen elherdálójává válna. És mivel ez nem történhet meg, az államnak figyelmet kell szentelnie a vállalatvezetés számos részletére. Pontosan meg kell határozni a biztosítandó szolgáltatások mennyiségét és minőségét, az eladandó árucikkeket, részletes útmutatót kell kibocsátania az anyagi termelési tényezők megvásárlása, illetve az új munkaerő felbérlése és jutalmazása során alkalmazott módszerekről. Mivel a nyereséget és veszteséget nem tekinthetik a vezetés sikere vagy sikertelensége kritériumának, az egyetlen módszer, amellyel az igazgató felelősségre vonható főnöke, a kincstár felé, ha döntési szabadságát szabályokkal és regulációkkal korlátozzák. Ha úgy hiszi, hogy célszerű többet költenie, mint amennyit ezek az utasítások engednek, speciális tőkeallokációt kell kérelmeznie. Ebben az esetben a döntés a főnökén, az államon vagy az önkormányzaton múlik. Az igazgató mindenesetre nem egy üzletember, hanem egy bürokrata, azaz egy hivatalnok, aki különböző utasításoknak köteles engedelmességni. A jó vezetés kritériuma nem a fogyasztók helyeslése, amely többletbevételt eredményez a költségekkel szemben, hanem a bürokratikus szabályok szigorú betartása. A vezetés legfőbb szabálya az efféle regulációknak való engedelmesség.

Természetesen a kormány vagy a városi tanács örömmel hozza meg ezeket a szabályokat és regulációkat úgy, hogy a biztosított szolgáltatások olyan

hasznosak legyenek, amennyire szeretnék, a hiány pedig ne legyen több, mint amennyit szeretnének. De ez nem tünteti el az ügylet bürokratikus jellegét. A vezetőség az utasítási kódexnek való engedelmes-ségre kényszerül; egyedül ez számít. Az igazgató nem vonható felelősségre, ha tettei megfelelőek e kódex szempontjából. Legfőbb célja nem lehet a hatékonyság mint olyan, hanem csakis a hatékonyság a regulációknak való engedelmesség keretein belül. Helyzete nem az igazgatóé egy profitra törekvő vállalatban, hanem egy közalkalmazotté, mint például egy rendőrállomás vezetőjéé.

A profitra törekvő vállalkozás egyetlen alternatívája a bürokratikus vezetés. Teljesen megvalósíthatatlan volna felhatalmazni bármilyen egyént vagy egyének csoportját a közpénzek szabad felhasználásának hatalmával. Szükséges korlátozni az államosított vagy községecsített rendszerek vezetőinek hatalmát bürokratikus szükségmegoldások használatával, ha nem szeretnénk őket a közpénzek felelőtlen elherdálójává tenni, és ha nem kívánjuk, hogy vezetésük felbomlassza a teljes költségvetést.

IV.

A magánvállalatok bürokratikus vezetése

1.

*Hogyan tereli az állami beavatkozás
és a profit gyengítése a bürokratizáció felé
a vállalatokat*

Egyetlen magánvállalat sem fog a bürokratikus vezetési módszerek áldozatául esni, ha kizárólag a profitszerzés céljával működtetik. Már rámutattunk arra, hogy a profitrendszer alatt minden ipari aggregátumnak – mérettől függetlenül – lehetőségében áll az egész vállalatot és minden részét oly módon szervezni, hogy fentről lefelé áthassa azt a kapitalista nyereségvágy szelleme.

De a mi korunk a profit elleni általános támadás kora. A közvélemény roppant erkölcstelennek ítéli, és a közjóra rendkívül károsnak tartja. A politikai pártok és a kormányok alig várják, hogy eltörölhessek, helyébe pedig azt tegyék, amit „szolgálat” szempontnak neveznek, és ami valójában bürokratikus vezetés.

Nem szükséges részletesen foglalkoznunk azzal, amit a nácik értek ezen a területen. A nácik sikeresen eltörölték a profitot az üzletből. A náci Németországban nincs többé szabad vállalkozás. Nincsenek többé vállalkozók. Az egykori vállalkozókat a Betriebsführer (üzletvezető) szintjére redukálták. Műveleteik nem szabadok; kötelesek feltétlenül engedelmességni a Központi Termelésirányítási Testület, a Reichswirtschaftsministerium, illetve annak alárendelt kerületi és fiókirodái által elrendelt utasításoknak. A kormány nem csak a fizetendő és követelendő árakat és kamatokat határozza meg, valamint a fizetések és bérek magasságát, a megtermelő mennyiséget és a termelés során használandó módszereket; meghatározott jövedelmet oszt minden üzletvezetőnek, gyakorlatilag fizetett közszolgává változtatva őket. Ennek a rendszernek – néhány kifejezés használatán kívül – semmi közös tulajdonsága nincs a kapitalizmussal és a piacgazdasággal. Ez egyszerűen a német mintájú szocializmus, a Zwangswirtschaft. Pusztán jogi ügyekben különbözik az orosz mintájú szocializmustól, az összes

gyár nyílt államosításától. És természetesen, mint az orosz rendszer, ez is egy olyan társadalomszervezési módszer, amely teljesen autoritárius.

A világ többi részén a dolgok nem mentek ilyen messzire. Az angolszász országokban még mindig létezik magánvállalkozás. De korunk általános tendenciája hagyni az államot, hogy beleavatkozzon a magánvállalkozásba. És ez a beavatkozás számos esetben bürokratikus vezetést kényszerít a magánvállalatokra.

2.

Beavatkozás a profit magasságába

Az állam különböző módszereket alkalmazhat a vállalkozók által szabadon megkereshető profit korlátozására. A leggyakoribb módszerek:

1. Korlátozott a profit, amelyet a vállalkozások egy bizonyos osztálya szabadon megtermelhet. A többletet vagy át kell adni a hatóságoknak (például a városnak), vagy bónuszként el kell osztani az alkalmazottak között, vagy el kell törölni azt a fogyasztóknak felszámított ár csökkentésével.

2. A hatóság szabadon meghatározhatja az árakat vagy a díjszabást, amit a vállalat felszámíthat az eladott árucikkekért vagy biztosított szolgáltatásokért. Ezt a hatalmat annak megelőzésére használja, amit túlzott profitnak nevez.

3. A vállalat nem kérhet többet az eladott termékekért vagy szolgáltatásokért, mint a valódi költségek, plusz a hatóságok által meghatározott mennyiség vagy a költségek százaléka, vagy egy fix összeg.

4. A vállalat szabadon kereshet annyit, amennyit a piaci állapotok engednek; de az adók elnyelik az összes vagy a legtöbb profitot egy bizonyos mennyiség felett.

Az összes fentebbi esetben az a közös tény, hogy a vállalkozás többé már nem érdekelt profitja növelésében. Elveszti ösztönzőit arra, hogy csökkentse költségeit, munkáját pedig a lehető leghatékonyabban és a legolcsóbban végezze. Másrészt viszont ugyanúgy fennál minden korlát, ami a folyamatok javítását vagy a költségek csökkentését akadályozza. Az új költségcsökkentő eszközök adoptálásának kockázata a vállalkozót terheli. A munkavállalók bér- és fizetésemelési követeléseinek való ellenállás során felmerülő nézeteltérések rá hárulnak.

A közvélemény, megvezetve a szocialisták hamis meséitől, elhamarkodottan hibáztatja a vállalkozókat. Azt mondják, az ő erkölcstelenségük következtében csökken a hatékonyság. Ha olyan lelkiismeretesen és elkötelezetten törekednének a közjó biztosítására, mint az önzetlen közszolgák, rendíthetetlenül szolgáltatásuk javításán munkálkodnának a legjobb tudásuk szerint akkor is, ha nem játszik szerepet a profitérdekük. Gonosz kapzsiságuk az, ami veszélyezteti a vállalat munkálatait korlátozott profitlehetőségek alatt. Miért ne tegyen meg az ember mindent, még akkor is, ha semmi személyes előnyt nem várhat kötelességei legjobb elvégzéséből?

Semmi sem nagyobb ostobaság, mint a bürokrát tartani a vállalkozó által követendő modellnek. A bürokrata nem törekedhet szabadon a jobbításra.

A szabályoknak és regulációknak köteles engedelmeskedni, amelyeket egy felettes szerv bocsátott ki. Nincs joga innovációkba fogni, ha felettesei nem helyeslik azokat. Kötelessége és erénye az engedelmesség.

Vegyük példának a katonai élet feltételeit. A hadseregek minden bizonnyal a legideálisabb és leg-
tökéletesebb bürokratikus szervezetek. A legtöbb országban olyan tiszték parancsnoksága alatt állnak, akik őszintén csak egy célnak kötelezték el magukat: hogy a lehető leghatékonyabbá tegyék nemzetük haderejét. A hadsereg mégis makacs ellenségséggel tekint minden javító próbálkozásra. Azt mondják, az általános vezérkar mindig az utolsó háborúra készül, nem pedig egy jövőbeli háborúra. Minden új gondolat a vezetők hajthatatlan ellenállásába ütközik. A haladás bajnokainak nagyon kellemetlen tapasztalataik voltak. Szükségtelen hangsúlyoznunk ezeket a tényeket; ismerősek mindenki számára.

Nyilvánvaló az oka ennek az elégtelen tényállásnak. Mindenféle fejlődés folyton ellentétben áll a régi és érvényes szabályokkal, és ebből fakadóan az általuk inspirált törvényekkel. Minden fejlődési folyamat változás, ami sok kockázattal jár. Csak néhány, kivételes és ritka képességekkel megáldott ember képes új dolgokat tervezni és meglátni azok áldását. A kapitalizmusban az újító szabadon megpróbálkozhat tervei megvalósításával, függetlenül

attól, hogy a többség nem hajlandó elismerni azok érdemeit. Elegendő néhány értelmes embert meggyőznie arról, hogy kezdőtökét kölcsönözzenek neki. Egy bürokratikus rendszerben a legfentebb levőket kell meggyőzni, rendszerint öregembereket, akik hozzászoktak a dolgok elvégzéséhez az előírások szerint, és többé nem nyitottak az új gondolatokra. Semmilyen haladás és reform nem várható el olyan állapotok alatt, ahol az első lépés öregemberek beleegyezésének biztosítása. Az új módszerek úttörőit lázadóknak tartják, és úgy is kezelik őket. Egy bürokratikus elme számára a törvények betartása, azaz az elavult szokásokhoz való ragaszkodás a legfőbb minden erény közül.

Azt mondani egy korlátozott profitlehetőségű vállalkozónak, hogy „viselkedj úgy, ahogy egy lelkiismeretes bürokrata viselkedne,” felér azzal, ha azt mondanánk neki, vessen meg minden reformot. Senki sem lehet egyszerre korrekt bürokrata és újíto. A fejlődés pontosan az, amit nem láttak előre a szabályok és regulációk; szükségszerűen a bürokratikus tevékenységeken kívül esik.

A profitrendszer erénye az, hogy magasan jutalmazza a fejlesztéseket, amivel ösztönzi a kockázatvállalást. Ha eltörlik vagy komolyan csökkentik ezt a jutalmat, lehetetlen a fejlődés.

A nagyvállalatok azért költenek jelentős összegeket kutatásokra, mert profitálni szeretnének az új termelési módszerekből. Minden vállalkozó folyton

új fejlesztések után kutat; vagy költségei csökkentéséből, vagy terméke tökéletesítéséből szeretne profitot. A nyilvánosság csak a sikeres innovációt látja. Nem fogja fel, mennyi vállalat bukott meg, mert nem tudták meghonosítani az új folyamatokat.

Hiábavaló arra kérni egy vállalkozót, hogy a profit ösztönzője nélkül vágjon bele minden olyan fejlesztésbe, amit akkor alkalmazott volna, ha a várt profitok meggazdagították volna. A szabad vállalkozó az érvek és ellenérvek közeli és óvatos kalkulációja után, a siker és a bukás lehetőségeinek felmérése után hozza meg a döntését. Összeveti a lehetséges hozamot a lehetséges veszteségekkel. Saját vagyonában fog megjelenni mind a nyereség, mind a veszteség. Ez egy kulcsfontosságú tény. Egészen más nézőpontot eredményez, ha saját pénzének elvesztését az állam vagy más emberek profitlehetősége érdekében kockáztatja.

De van itt valami, ami még fontosabb. Egy hibás innováció nem csak a befektetett tőkét károsítja, hanem a jövőbeli profitot is csökkenti. Ha megkelesték volna, e profit nagyrésze a kincstárba vándorolt volna. Elvesztése immár hatással van az állam bevételére. Az állam nem fogja megengedni a vállalkozónak, hogy kockáztassa azt, amit saját bevételének tart. Azt fogja gondolni, hogy indokolatlan meghagyni a vállalkozó jogát, hogy kockáztassa azt, ami gyakorlatilag az állam pénze. Korlátozni fogja a

vállalkozó szabadságát „saját” ügyei irányítására vonatkozóan, amelyek mostantól gyakorlatilag nem az ő, hanem az állam ügyei.

Jelenleg máris az ilyen politika kezdetén találjuk magunkat. A költségalapú szerződések esetén az állam nem csak arról szeretne meggyőződni, hogy a vállalkozó által állított költségek valóban felmerültek-e, hanem hogy megengedhetők-e a szerződési feltételek alapján. Az állam minden költségcsökkentést magától értetődőnek tekint, viszont nem veszi figyelembe a kiadásokat, amelyek dolgozói, a bürokraták szerint nem szükségesek. Ez a következő eredményezi: a vállalkozó elkölt valamennyi pénzt a termelési költségek csökkentése céljából. Ha sikerrel jár, az eredmény – a költség plusz a költségek valamennyi százaléka módszer alapján – nyeresége csökken. Ha nem jár sikerrel, az állam nem téríti meg a szóban forgó kiadásokat, és akkor is veszt. Minden próbálkozás, ami a tradicionális termelési rutin bárminemű megváltoztatására törekszik, rosszul végződik számára. Az egyetlen módja annak, hogy elkerülje a büntetést, ha semmit sem változtat.

Az adóztatás területén a fizetésekre kivetett korlátozások egy új fejlemény kezdőpontjai. Jelenleg kizárólag a magasabb fizetéseket érintik. De aligha fognak itt megállni. Ha egyszer elfogadják az alapelvet, miszerint az adóhatóságnak jogában áll kimondani, indokoltak-e bizonyos költségek, levonások

vagy veszteségek, a vállalkozó hatalma más költség-
tésekre vonatkozóan is korlátozódni fog. Akkor a
vezetőségnek meg kell bizonyosodnia, mielőtt bár-
milyen változásba kezd, hogy az adóhatóságok he-
lyeslik-e a megkövetelt kiadásokat. Az adószedők
lesznek a legfőbb hatóságok a gyártási kérdésekben.

3.

Beavatkozás a személyzet választásába

A magánvállalkozás dolgaiba történő bármiféle állami beavatkozás mindig ugyanazt a katasztrofális következtetést eredményezi. Megbénítja a kezdeményezőképességet és bürokratizmust nemz. Nem vizsgálhatjuk meg az összes alkalmazott módszert. Elég egy kiemelkedően felháborító példával foglalkoznunk.

Még a tizenkilencedik században, a liberalizmus európai csúcspontján sem volt olyan szabad a magánvállalkozás, mint amennyire egyszer ebben az országban volt. A kontinentális Európában minden vállalat, és főképp minden cég sok tekintetben folyton a kormányügynökségek döntéseitől függött. A hivataloknak mindig hatalmukban állt komoly károkat okozni minden cégnek. Hogy elkerülje az ilyen csapásokat, a vezetőségnek jó kapcsolatot kellett ápolnia a hatalmon levőkkel.

A leggyakoribb eljárás az volt, ha meghajoltak a kormány kívánságai előtt az igazgatótanács tagjaira vonatkozóan. Még Nagy-Britanniában sem tartották tiszteletre méltónak, ha egy igazgatótanács nem tartalmazott előkelő embereket. A kontinentális Európában, és kiváltképp Kelet- és Dél-Európában

a tanácsok tele voltak egykori miniszterekkel, tábornokokkal, politikusokkal és az ilyen méltóságok unokatestvéreivel, sógoraival, iskolatársaival és egyéb barátaival. Az ilyen igazgatók részéről semmilyen kereskedelmi képesség vagy üzleti tapasztalat nem volt megkövetelt.

Többnyire ártalmatlan volt az efféle tudatlanok jelenléte az igazgatótanács fedélzetén. Csupán begyűjtötték fizetésüket és nyereség-részesedésüket. De a hatalmon levőknek voltak más rokonaik és barátaik is, akik nem voltak alkalmasak az igazgatói tisztségre. Számukra fizetett pozíciók adódtak a személyzetekben. Ezek az emberek többet ártottak, mint használtak.

A vállalkozásba történő állami beavatkozás növekedésével szükségessé vált olyan vezetők kinevezése, akiknek legfőbb feladata a hatóságokkal felmerülő nehézségek kiegyenlítése volt. Először csak egy alelnök volt felelős az „államapparátussal kapcsolatos ügyekért.” Később a kormánnyal és a politikai pártokkal ápolt jó kapcsolat vált az elnök és az összes alelnök fő követelményévé. Végül pedig egyetlen cég sem engedhette meg magának a „luxust,” hogy valamelyik igazgató népszerűtlen legyen a kormány, a szakszervezetek és a nagy politikai pártok szemében. Az egykori kormánytisztviselőket, államtitkárokat és a különböző minisztériumok tanácsosait tartották a legalkalmasabbnak a vezetői pozíciók betöltésére.

Az efféle igazgatók a legkevésbé sem törődtek a cég jólétével. Hozzászórtak a bürokratikus vezetéshez, és aszerint változtatták a cég üzletvitelét. Minek vesződni jobb és olcsóbb termékek legyártásával, ha az ember a kormány támogatására is támaszkodhat? Ők az állami megbízásokkal, hatékonyabb vámvédelemmel és más állami szívességekkel törődtek. Az ilyen privilégiumokért pedig hozzájárulásokkal fizetnek a párt és a kormánypropaganda számára fenntartott alapokba, illetve a hatóságoknak rokonszenves emberek kinevezésével.

A nagy német vállalatok személyzetét régóta nem a kereskedelmi és technológiai képességeik alapján választják. Jobb esélyeik voltak az ügyes és politikailag megbízható diákszervezetek ex-tagjainak az állások és előléptetések megszerzésére, mint a hatékony szakértőknek.

Az amerikai körülmények egészen mások. Mint a bürokrácia minden szférájában, Amerika a magánvállalatok bürokratizációjában is „elmaradott.” Nyitott kérdés, igaza volt-e Ickes miniszternek, amikor azt mondta: „minden nagyvállalat egy bürokrácia.” De ha a belügyminiszternek igaza volt, vagy amekkora mértékben igaza van, az nem a magánvállalkozás evolúciójának a következménye, hanem az egyre növekvő állami beavatkozásnak.

4.

Határtalan függés az állami hivatalok döntéseitől

Minden üzletember, akinek lehetőségében állt megismerni Dél- és Kelet-Európa gazdasági állapotát, két pontba sűríti megfigyeléseit: Ezeknek az országoknak a vállalkozóit nem érdekli a termelési hatékonyság, a kormányok pedig korrupt klikkek kezében vannak. Ez a jellemzés nagyjából igaz. De nem említi azt, hogy mind az ipari hatékonytalanság, mind a korrupció azoknak a vállalkozásba történő állami beavatkozásoknak a következményei, amiket ezekben az országokban alkalmaznak.

Ebben a kormányzati rendszerben az államnak korlátlan hatalmában áll elpusztítani minden vállalkozást, vagy elhalmozni őket szívességekkel. Minden vállalkozás sikere vagy sikertelensége kizárólag

a hivatalban levők szabad belátásától függ. Ha az üzletember nem egy hatalmas nemzet polgára, akit védelemben részesít a diplomáciai és konzuli képviselő, akkor az államapparátus és az uralkodó párt kegyelmétől függ. Elvehetik minden tulajdonát és bebörtönözhetik. Másrészt viszont gazdaggá is tehetik.

A kormány határozza meg a vámok és fuvardíjak mértékét. Ő bocsátja ki vagy utasítja el az import és export engedélyeket. Minden polgárnak vagy lakónak kötelessége az összes külföldi devizában megkeresett bevételét meghatározott áron eladni az államnak. Másrészt viszont az állam az egyetlen, aki devizát értékesíthet; tetszés szerint elutasíthat bármilyen devizakérelmet. Európában, ahol majdnem minden termelés a felszerelések, gépek, nyersanyagok és félkész termékek beszállításától függ, egy ilyen elutasítás egyenrangú a gyár bezárásával. Az adótartozások végső megállapítását gyakorlatilag a hatóságok korlátlan belátására bízzák. A kormány bármilyen ürügyet felhasználhat egy gyár vagy bolt elkobzásához. A parlament egy báb az uralkodók kezében; a bíróságokat az ő embereikkel tölték tele.

Ilyen környezetben a vállalkozó két eszközhöz folyamodhat: diplomácia és megvesztegetés. Ezeket az eszközöket nem csak az uralkodó párttal kell használnia, hanem a törvényen kívül helyezett és üldözött ellenzéki csoportokkal is, akik egyszer hatalomra juthatnak. Ez egy veszélyes kettős üzlet; csak

félelemmentes és gátlástalan emberek élnek túl egy ilyen rothadó környezetben. Az üzletembereknek, akik egy szabadabb korban nőttek fel, el kell távozniuk, és kalandorok veszik át a helyüket. Nyugateurópai és amerikai vállalkozók, akik hozzászoktak a törvényesség és korrektség környezetéhez, elvesznek, hacsak nem tudják biztosítani maguknak a helyi ügynökök szolgálatait.

Ez a rendszer természetesen aligha ösztönzi a technológiai fejlesztéseket. A vállalkozó csak akkor fontol meg további beruházásokat, ha meg tudja venni a gépezetet hitelből külföldi gyáraktól. Előnynek tartják az adósságot egy nyugati ország felé, mivel azt várják, hogy a diplomaták a hitelező védelmére fognak kelni, és így az adóst is segítik. Új termelési ágazatokat csak akkor avatnak fel, ha a kormány akkora prémiumot biztosít, amitől hatalmas profitot remélnek.

Hiba volna a vállalatokat és a bürokráciát hibáztatni az állami beavatkozás rendszerének korrupciója miatt. Ez bürokratizmus, ami romlott politikusok keze alatt zsarolásba korcsosult. Mégis, látnunk kell, hogy ezek az országok elkerülhették volna a gonoszt, ha nem hagyják el a szabad vállalkozás rendszerét. A háború utáni gazdasági újjáépítésnek ezekben az országokban a politikájuk radikális változásánál kell kezdődnie.

V.

A bürokratizáció társadalmi és politikai következményei

1.

A bürokratizmus filozófiája

Az ellentét, amellyel az emberek a szabadság korai küzdelmeiben szembetalálták magukat egyszerű volt, és mindenki meg tudta érteni. Az egyik oldalon a zsarnokok és támogatóik álltak; a másikon pedig a nép általi kormányzat hívei. A politikai konfliktusok különböző csoportok hatalmi küzdelmei voltak. A kérdés az volt: kinek kellene uralkodnia? A zsarnoknak vagy a nép arisztokráciájának?

Ma az államimádat divatos filozófiája elhomályosítja a kérdést. A politikai konfliktusokat többé már nem emberek csoportjai közötti küzdelmeknek látják. Két elv, a jó és a rossz közötti háborúnak tartják őket. A jót a nagy isten-állam testesíti meg, az erkölcs örök eszményének materializációja, a rosszat pedig az önző emberek „megrögzött individualizmusa.” Ebben az ellentétben az államnak mindig igaza van, az egyén pedig mindig téved. Az Állam a közjó, az igazság, a civilizáció és a felsőbbrendű bölcsesség képviselője. Az egyén egy szegény szerencsétlen, egy bűnös bolond.

Amikor a német azt mondja, hogy „der Staat,” vagy egy marxista azt, hogy „a társadalom,” áthatja őket az áhítatos csodálat. Hogyan lehet egy ember annyira romlott, hogy fellázadjon ez ellen a Legfelsőbb Lény ellen?

XIV. Lajos nagyon nyíltan és őszintén fejezte ki magát, amikor azt mondta: az Állam én vagyok. A modern etatista szerény. Ő azt mondja: az Állam szolgálója vagyok; de – utal rá – az Állam az Isten. Fellázadhatsz egy Bourbon király ellen, és a franciák meg is tették. Ez természetesen ember küzdelme volt ember ellen. De nem lázadhatsz fel az isten-állam ellen és alázatos mindenese, a bürokrata ellen.

Ne vonjuk kétségbe a jó szándékú köztisztviselő őszinteségét. Őt teljesen áthatja a gondolat, hogy szent kötelessége bálványáért harcolnia a nép önzésével szemben. Véleménye szerint ő az örök, szent

törvény bajnoka. Nem érzi, hogy erkölcsileg kötnék őt az emberi törvények, amelyeket az individualizmus védelmezői a törvényekbe írtak. Az ember nem változtathatja meg isten, az Állam valódi törvényeit. A polgár, amikor megszegi országának egy törvényét, bűnöző, aki büntetést érdemel. Saját önző érdekében cselekedett. De igen más a helyzet, amikor egy köztisztviselő kerüli ki a nemzet szabályszerűen beiktatott törvényeit az „Állam” érdekében. Gyakorlatilag talán bűnösnek találják a „reakciós” bíróságok véleménye alapján. De egy magasabb erkölcsi értelemben igaza volt. Megszegte az emberi törvényeket, nehogy megszegje az isteni törvényt.

Ez a bürokratizmus filozófiájának lényege. A tisztviselők szemében az írott törvények korlátok, amelyeket a gazemberek védelmére emeltek a társadalom jogos követeléseivel szemben. Miért kellene egy bűnözőnek elkerülnie a büntetést, csak mert a vele szemben való eljárás során az „Állam” megszegett valami jelentéktelen formalitást? Miért fizessen az ember alacsonyabb adókat, csak mert kiskapu maradt az adótörvényekben? Miért éljenek meg a jogászok abból, hogy megtanítták az embereknek, hogyan profitáljanak az írott törvény tökéletlenségeiből? Mi haszna a korlátozásoknak, amelyeket az írott törvények rónak az állami hivatalnok azon őszinte törekvésére, hogy boldoggá tegye az embe-

reket? Bárcsak ne volnának alkotmányok, jognyilatkozatok, törvények, parlamentek és bíróságok! Bár ne lennének újságok és ügyvédek! Milyen jó is lenne a világ, ha az „Állam” szabadon gyógyíthatná minden baját!

Ez csak egy lépésre van Sztálin és Hitler teljes totalitarizmusától.

Nyilvánvaló, mit kell mondani ezeknek a bürokratikus radikálisoknak. A polgár így válaszolhat: Lehetsz kiváló és büszke ember, sokkal jobb, mint mi, mint a többi polgár. Nem vonjuk kérdőre kompetenciádat és intelligenciádat. De nem az „Államnak” nevezett isten plébánosa vagy. A törvény szolgáltatója vagy, nemzetünk szabályszerűen meghozott törvényeie. Nem a te feladatod a törvény kritizálása, és még kevésbé annak áthágása. Amikor megszegend a törvényt, talán rosszabb vagy, mint számos gazember, függetlenül attól, mennyire nemesek voltak a szándékaid. Hiszen a törvény érvényesítéséért neveztek ki, azért tettél esküt és azért fizetnek meg, nem annak megszegéséért. A legrosszabb törvény is jobb, mint a bürokratikus zsarnokság.

A legfőbb különbség egy rendőr és egy emberabló, illetve egy adószedő és egy tolvaj között az, hogy a rendőr és az adószedő érvényesítik a törvényt, míg az emberrabló és a tolvaj megszegik azt. Távolítsd el a törvényt, és a társadalmat elpusztítja az anarchia. Az állam az egyetlen intézmény, aminek jogában áll kényszerrel és erőszakot alkalmazni, és

kárt okozni az egyénben. Ezt a hatalmas erőt nem lehet akármilyen emberek döntésére bízni, bármennyire kompetensnek és okosnak is tartják magukat. Korlátozni kell az alkalmazását. Ez a törvények feladata.

A köztisztviselők és a bürokraták nem az állam. Ők emberek, akiket a törvény alkalmazására választottak. Az ember nevezheti ezeket a véleményeket ortodoxnak és doktrinernek. A valóságban ősi bölcsességek kifejezői. De a törvény uralmának alternatívája a zsarnokok uralma.

2.

Bürokratikus engedelmesség

A köztisztviselők feladata a köz szolgálata. Hivatalát – közvetve vagy közvetlenül – törvényhozáson, illetve a fenntartásához szükséges erőforrások költségvetési allokációján keresztül alapították. Országának törvényeit hajtja végre. Kötelessége elvégzése során a közösség hasznos tagjának mutatkozik, még akkor is, ha az általa megvalósított törvények károsítják a közjót. Az uralkodó nép a hibás, nem a nép akarátának hű végrehajtója. Mint ahogy nem a pálinkafőzők hibásak az emberek lerészegedéséért, az állami hivatalnokok sem hibásak az oktan törvények nemkívánatos következményeiért.

Másrésről viszont nem a bürokraták érdeme, hogy tevékenységük számos haszonnal jár. Annak a ténye, hogy a rendőrállomás munkája olyan hatékony, hogy az emberek viszonylag jó védelmet élveznek a gyilkosság, rablás és lopás ellen, nem kötelezi a többi embert arra, hogy hálásabbak legyenek a rendőröknek, mint bármelyik más polgárnak, aki hasznos szolgáltatást nyújt. A rendőrök és a tűzoltók nem érdemlik meg jobban a nyilvánosság háláját, mint az orvosok, vasúti mérnökök, hegesztők,

tengerészek, vagy bármi egyéb hasznos termék gyártói. A közlekedési rendőrnek nincs több oka az önteltségre, mint a közlekedési lámpák gyártójának. Nem az ő érdeme, hogy felettesei olyan kötelességet rendeltek neki, amelyben naponta és óránként megakadályozza a véletlen emberöléseket, és ebből következően megment számos életet.

Igaz, hogy a társadalom nem működhetne a járőrök, adószedők és a bírói hivatalnokok szolgáltatásai nélkül. De nem kevésbé igaz, hogy mindenki nagy károkat szenvedne, ha nem lennének többé utcaseprők, kéményseprők, mosogatók és rovartelenítők. A társadalmi együttműködés keretein belül minden polgár az összes polgártársa által nyújtott szolgáltatástól függ. A nagy sebész és a kiváló zenész sosem volna képes minden erőfeszítését sebészetre vagy zenére összpontosítani, ha a munkamegosztás nem szabadította volna fel őt annak szükségétől, hogy olyan apróságokról gondoskodjon, amelyek elvégzése megakadályozta volna abban, hogy tökéletes szakemberré váljon. A nagykövet és a világítótoronyőr épp annyira jogosult a *társadalom pillére* jelzőre, mint a vasúti dolgozó és a bejárónő. Hiszen a munkamegosztás alatt a társadalom szerkezete minden férfi és nő vállán nyugszik.

Természetesen vannak férfiak és nők, akik altruista és teljesen különálló módon szolgálnak. Az emberiség sosem érte volna el a civilizáció jelenlegi állapotát egy elit hősiessége és önfeláldozása nélkül.

Az erkölcsi állapotok javítása felé tett minden lépés olyan emberek teljesítménye volt, akik készen álltak feláldozni saját jólétüket, egészségüket és életüket egy célért, amit igazságosnak és előnyösnek tartottak. Azt tették, amit kötelességüknek tartottak, anélkül, hogy érdekelte volna őket, áldozattá válnak-e. Ezek az emberek nem jutalom érdekében dolgoztak; halálig szolgálták céljukat.

A német államimádat metafizikusainak tudatos zavarkeltésének köszönhető, hogy minden közszolgát az efféle altruista önfeláldozás dicsfényébe öltöztettek. A német etatisták írásaiból a közszolga úgy emelkedik ki, mint szent lény, mint egyfajta szerzetes, aki felhagyott minden földi élvezettel és személyes boldogsággal, hogy legjobb képességei szerint szolgálhassa Isten hadnagyát, egyszer a Hohenzollern királyt, most pedig a Führert. A Staatsbeamte nem fizetésért dolgozik, mert legyen bármilyen magas, semmilyen bér sem tekinthető elégséges jutalomnak azért a felbecsülhetetlen és megfizethetetlen haszonért cserébe, amit a társadalom élvez az ő önmegtágadó áldozatai következtében. A társadalom nem fizetéssel, hanem a hivatali hierarchiában elfoglalt rangjának megfelelő eltartással tartozik neki. Alkalmatlan fizetésnek nevezni ezt az eltartást.¹ Csak a kereskedelem előítéletei és hibái

¹ Laband, *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches* (5. kiad., Tübingen, 1911), I, 500.

által megvezetett liberálisok használnak ilyen hibás kifejezést. Ha a Beamtengehalt (a közszolga fizetése) valódi fizetés volna, teljesen jogos és természetes lenne magasabb jövedelmet adni a legszegényebb tisztség viselőjének is, mint bárkinek a hivatali hierarchián kívül. Szolgálatban minden köztisztviselő az Állam felsőbbrendűségének és tévedhetetlenségének megbízottja. Bíróság előtti vallomása többet ér, mint a laikusé.

Mindez szintiszta ostobaság. Az összes országban a legtöbb ember azért lépett be az állami hivatalok személyzetébe, mert a felajánlott fizetés és nyugdíj magasabb volt, mint amit más foglalkozásokban érhettek volna el. Semmiről nem mondtak le az állami szolgálatban. A közszolgálat számukra a legprofitálóbb munka volt, amit csak találhattak.

A közszolgálat ösztönzői Európában nem csak a fizetés és a nyugdíj méretei voltak; számos jelentkezőt, és nem a legjobbakat, a munka könnyűsége és a biztonság vonzott. Az állami munkák rendszerint kevesebb kötelességet támasztottak, mint a vállalati munkák. Emellett a kinevezések életre szóltak. Egy munkavállalót csak akkor bocsáthattak el, ha egy bizonyos bírói tárgyalás bűnösnek találta kötelességei szörnyű elhanyagolásában. Németországban, Oroszországban és Franciaországban minden évben olyan fiúk ezrei léptek be a középfokú oktatás legalsóbb osztályába, akik életterve teljesen meg volt ha-

tározva. Elvégzik tanulmányaikat, munkát szereznek egy hivatalban a sok közül, szolgálnak harminc vagy negyven évet, aztán nyugdíjba vonulnak. Az élet számukra nem tartogatott semmi meglepetést és semmi szenzációt, minden egyszerű és előre látott volt.

Az állami munkahelyek társadalmi presztízsének különbségét Amerikában és Európában egy példával lehet illusztrálni. Európában a kisebbségi csoportok elleni szociális és politikai diszkrimináció formája az ilyen emberek megakadályozása volt minden állami munkahely megszerzésében, függetlenül az állás és a fizetés szerénységétől. Az ilyen alárendelt állásokat, melyek nem követeltek különleges képességeket vagy képzést – mint a kísérők, teremőrök, hírnökök, pedellusok, kézbesítők, takarítók – Németországban, az Osztrák-Magyar Birodalomban és sok más országban törvényesen ex-katonáknak tartották fenn, akik önként több év aktív szolgálatot teljesítettek a haderőben, mint a kötelező előírás. Az emberek szemében privilégium volt hivatali szolgaként dolgozni. Ha Németországban egy osztály olyan társadalmi státusszal bírt volna, mint az amerikai négerek, az ilyen emberek sosem jelentkeztek volna ezekre a munkákra. Tudták volna, hogy az efféle ambíciók számukra túl magasak.

3.

A bürokrata, mint szavazó

A bürokrata nem csak egy állami alkalmazott. A demokratikus alkotmány alatt egyszerre szavazó is, és mint olyan, a szuverénnek, munkaadójának része. Különös helyzetben van: egyszerre munkaadó és munkavállaló. És pénzügyi érdeke, mint munkavállaló, a munkaadói érdekei fölé tornyosul, mivel sokkal többet kap a közpénzből, mint amennyivel hozzájárul.

Ez a kettős kapcsolat fontosabbá válik, ahogy emelkedik az állami alkalmazottak száma. Szavazóként a bürokrata jobban vágyik a fizetésemelésre, mint a kiegyensúlyozott költségvetés fenntartására. Fő érdeke a bérek duzzasztása.

Németország és Franciaország politikai struktúráját a demokratikus alkotmányaik bukását megelőző években nagyon nagy mértékben befolyásolta

a tény, hogy a választók jelentős részének az államtól származott a jövedelme. Ezek nem csak a közalkalmazottak voltak, és azok, akiket az államosított üzletágakban alkalmaztak (vasút, posta, távirat és telefon), hanem azok is, akik munkanélküli alamizsnát kaptak, illetve a gazdák és néhány más csoport, akiket az állam közvetlenül vagy közvetve támogattott. Legfőbb céljuk az volt, hogy többet kapjanak a közpénzekből. Nem érdekelték őket az olyan „eszmei” problémák, mint szabadság, igazságosság, a törvény felsőbbrendűsége és a jó kormányzat. Több pénzt követeltek, ennyi volt az egész. Egyetlen parlamenti, tartományi vagy városi jelölt sem kockáztathatta meg, hogy ellenálljon a közalkalmazottak béremelési vágyának. A különböző politikai pártok örömmel licitálták túl egymást bőkezűségben.

A tizenkilencedik században a parlament elszánt volt az állami kiadások lehető legnagyobb mértékű korlátozása mellett. Most viszont megvetendővé vált a takarékoság. A korlátlan költsékezést tartják a bölcs politikának. A bőkezűség általi népszerűsége törekedett mind a hatalmon levő párt, mind az ellenzék. „Pozitív” politikának tartották az új hivatalok létrehozását új munkavállalókkal, valamint „negativizmusnak” becsméreltek minden próbálkozást, ami a közpénzek elherdálásának megakadályozására törekedett.

A képviseleti demokrácia nem maradhat fenn, ha a szavazók nagy része állami fizetésből él. Ha a

parlament tagjai nem az adófizetők megbízottjainak tartják magukat, hanem azok képviselőinek, akik béreket, fizetéseket, támogatásokat, segélyt és más juttatásokat kapnak, a demokráciának vége.

Ez napjaink alkotmányos kérdéseinek egyik antinómiája. Sokakat kétségbeesésbe taszított a demokrácia jövőjét illetően. Ahogy meggyőződtek arról, hogy a vállalkozásba történő több állami beavatkozás, a több hivatal több dolgozóval, a több segély és támogatás elkerülhetetlen, nem tudták nem elveszíteni a nép általi kormányzatba vetett bizalmukat.

4.

Az elme bürokratizációja

Az állam mindenhatóságára és a totalitarizmusra törekvő modern irányzatot a gyökerénél fogva meg lehetett volna állítani, ha támogatóinak nem sikerült volna tanaikat a fiatalságba sulykolni és megakadályozni, hogy a fiatalok megismerjék a közgazdaságtan tanításait.

A közgazdaságtan egy elméleti tudomány, és mint olyan, nem mondja meg az embernek, milyen értékeket kellene előnyben részesítenie és milyen célokra kellene törekednie. Nem állít fel végső célokat. Ez nem a gondolkodó ember, hanem a cselekvő ember feladata. A tudomány a gondolat terméke, míg a cselekvés az akarat terméke. Ilyen értelemben mondhatjuk azt, hogy a közgazdaságtan, mint tudomány, semlegesen áll az emberi igyekezet végső céljaihoz.

De más a helyzet az adott társadalmi célok eléréséhez alkalmazott eszközökre vonatkozóan. Ott a közgazdaságtan a cselekvés egyetlen megbízható vezérfonala. Ha az ember sikerrel szeretne járni bármiféle társadalmi cél elérésében, munkálatait a gazdasági gondolkodás eredményeihez kell igazítania.

Az elmúlt száz év eszmetörténetének kiemelkedő ténye a közgazdaságtan elleni küzdelem. Az állam mindenhatóságának szószólói nem szálltak be a szóban forgó problémák megvitatásába. Neveken nevezték a gazdaságtudósokat, gyanút keltettek indítékaik iránt, kigúnyolták és elátkozták őket.

Viszont ennek a könyvnek nem feladata ezzel a jelenséggel foglalkozni. Annak a szerepnek a leírására kell korlátoznunk magunkat, amelyet a bürokrácia játszott ebben a folyamatban.

Az európai kontinens legtöbb országában az egyetemek állami tulajdonban és állami irányítás alatt állnak. Az oktatási minisztérium irányítása alá tartoznak, mint ahogy egy rendőrőrs is a rendőrkapitányság irányítása alá tartozik. A tanárok közsolgák, mint a járőrök és a vámtisztek. A tizenkilencedik századi liberalizmus megpróbálta korlátozni az oktatási minisztérium jogát, hogy beavatkozzon az egyetemi professzorok ahhoz való szabadságába, hogy azt tanítsák, amit igaznak és pontosnak tartanak. De mivel az állam jelölte ki a professzorokat, kizárólag megbízható és hűséges embereket jelölt ki, azaz embereket, akik a kormány nézeteit vallották,

akik hajlandóak voltak becsmérelni a közgazdaságtant és hirdetni az állam mindenhatóságának tanát.

Mint a bürokratizáció minden más területén, a tizenkilencedik századi Németország ezen a területen is jóval előrébb járt az összes többi nemzetnél. Semmi sem jellemzi a német egyetemek szellemét jobban, mint egy szónoklat passzusa, amelyet a fiziológus Emil du Bois-Reymond tartott 1870-ben ketős minőségében, a Berlieni Egyetem rektoraként és a Porosz Tudományos Akadémia elnökeként: „Mi, a Berlieni egyetem, a királyi palotával átellenben elszállásolva, alapítói okiratunknál fogva a Hohenzollern-ház szellemi testőrsége vagyunk.” Az, hogy egy ilyen királyi szolgáló a munkaadója, a kormány nézeteivel ellentétes véleményeket hangoztasson, elképzelhetetlen volt a porosz elme számára. Azt az elméletet vélni, hogy léteznek gazdasági törvények, egyfajta lázadásnak számított. Hiszen ha vannak gazdasági törvények, az állam nem tekinthető mindenhatónak, mivel rendeletei csak akkor járhatnak sikerrel, ha hozzáigazítják őket a gazdasági törvények működéséhez. Tehát a német társadalomtudomány-professzorok legfőbb feladata annak a botrányos eretnekségnek a megvetése volt, hogy rendszeresség fedezhető fel a gazdasági jelenségekben. A közgazdaságtan tanítását kiátkozták, helyébe pedig a wirtschaft-liche Staatswissenschaften (a politikatudomány gazdasági vonatkozásai) került. A társa-

dalomtudományok akadémiai tanárától megkövetelt egyedüli adottság a piacrendszer műveleteinek becsmérése és az állami irányítás lelkes támogatása volt. A császár alatt nem nevezték ki teljes munkaidős professzornak a radikális marxistákat, akik nyíltan a forradalmi felkelést és az erőszakos megdöntést támogatták; a weimari köztársaság gyakorlatilag eltörölte ezt a diszkriminációt.

A közgazdaságtan a társadalmi együttműködés teljes rendszerének műveleteivel foglalkozik, minden tényező kölcsönhatásával és a termelés különböző ágazatainak összefüggésével. Nem osztható különböző területekre, amelyek nyitva állnak olyan szakemberek előtt, akik elhanyagolják a többit. Egyszerűen ostobaság tanulmányozni a pénzt, a munkacserét vagy a külkereskedelmet ugyanazzal a szakosodással, amit a történészek alkalmaznak, amikor különböző szakaszokra osztják az emberi történelmet. Svédország történelmével lehet foglalkozni szinte semmilyen hivatkozás nélkül Peru történelmére. De nem foglalkozhatsz a bérszintekkel anélkül, hogy egyszerre foglalkoznál a nyersanyagárrakkal, kamatokkal és profitokkal is. Egy gazdasági elemben történő minden változás hatással van minden más elemre. Az ember sosem fogja felfedezni, mit fog előidézni egy bizonyos politika vagy változás, ha vizsgálatait a teljes rendszer egy speciális részére korlátozza.

Pontosan ez az összefüggés az, amit a kormány nem akar látni, amikor beleavatkozik a gazdasági ügyekbe. Az állam úgy tesz, mintha egy misztikus képességgel rendelkezne, amivel szívdességeket osztogathat egy kimeríthetetlen bőségszaruból. Egyszerre mindentudó és mindenható. Varázspálcával boldogságot és bőséget teremthet.

Az igazság az, hogy az állam nem adhat anélkül, hogy nem vesz el mástól. Egy támogatást az állam soha sem saját tőkéjéből fizet; az állam az adófizető kárára nyújt támogatásokat. Az infláció és a hitelexpanzió – az állami bőkezűség napjainkban kedvelt módszerei – semmit nem adnak az elérhető erőforrások mennyiségéhez. Néhány embert sikeresebbé tesznek, de csak addig a fokig, amíg másokat szegényebbé. A piacba, a kínálat és kereslet által megállapított a nyersanyagárakba, bérszintekbe és kamatlábakba történő beavatkozás rövidtávon elérheti a kormány által kitűzött célokat. De hosszútávon az ilyen módszerek mindig olyan állapotot eredményeznek, ami – a kormány szempontjából – kevésbé kielégítő, mint az előző állapot, amin változtatni kívánt.

Az államnak nem áll hatalmában mindenkit gazdagabbá tenni. Növelheti a gazdák jövedelmét, ha kényszerrel korlátozza a hazai mezőgazdasági termelést. De a mezőgazdasági termékek magasabb árát a fogyasztók, nem pedig az állam fizeti meg. A gazdák magasabb életszínvonalának ellenpárja a nemzet

többi részének életszínvonalbeli csökkenése. Az állam megvédheti a kisboltokat a versengő áruházláncoktól. De ismét, itt is a fogyasztókat terhelik a költségek. Az állam növelheti a bérkeresők egy részének életkörülményeit munkáspártinak nevezett törvényekkel, vagy azzal, ha szabad kezét ad a szakszervezetek számára a nyomásgyakorláshoz és a kényszer használatához. De ha ez nem az iparcikkek árának emelkedését idézi elő, amellyel a reálbérek szintje visszaáll a piaci szintre, akkor munkanélküliséget hoz sokaknak azok közül, akik szeretnének bért keresni.

Az ilyen rendelkezések alapos gazdaságelméleti vizsgálata szükségszerűen feltárja a hiábavalóságukat. Ez az oka annak, amiért a közgazdaságtan tabu a bürokraták körében. De a kormányok biztatják a szakembereket, akik megfigyeléseiket csak egy szűk területre korlátozzák anélkül, hogy érdekelnék őket egy rendelkezés további következményei. A munkagazdaságtan szakértője kizárólag a munkáspárti rendeletek közvetlen következményeivel foglalkozik, az agrárgazdasági szakértő kizárólag a mezőgazdasági árak növekedésével. A problémákat mindketten csak azoknak az érdekcsoportoknak a szempontjából vizsgálják, akik közvetlenül támogatják a szóban forgó rendeleteket, és figyelmen kívül hagyják végső társadalmi következményeiket. Ők nem közgazdászok, hanem az állami tevékenységek hívei az államapparátus egy bizonyos ágazatában.

Hiszen a vállalkozásba történő állami beavatkozás következtében a kormányrendeletek egysége rég rosszul koordinált részekre bomlott. Rég elmúltak a napok, amikor lehetséges volt egy kormány politikájáról beszélni. Ma a legtöbb országban minden minisztérium a saját útján jár, a többi minisztérium tevékenységei ellen dolgozva. A Munkaügyi Minisztérium magasabb bérszintekre és alacsonyabb megélhetési költségekre törekszik. Azonban ugyanennek az államapparátusnak a Mezőgazdasági Minisztériuma magasabb ételárakra törekszik, a Kereskedelmi Minisztérium pedig a hazai árucikkek árát szeretné növelni vámok használatával. Az egyik minisztérium a monopóliumok ellen küzd, de más minisztériumok a monopolista korlátok felépítéséhez szükséges állapotokat szeretnék elhozni vámok, szabadalmak és egyéb eszközök használatával. És minden minisztérium azoknak a szakértői véleményére hivatkozik, akik az ő területükre szakosodtak.

A diákokat tehát nem avatják be többé a közgazdaságtanba. Inkoherens és leválasztott tényeket tanulnak meg különböző állami rendeletekről, amelyek keresztezik egymást. Doktori disszertációik és posztgraduális kutatómunkáik nem a közgazdaságtannal foglalkoznak, hanem a gazdaságtörténelem különböző témáival, illetve a vállalkozásba történő állami beavatkozás különböző példáival. A közvetlen múlt állapotainak efféle részletes és jól doku-

mentált statisztikai tanulmányozásai (amelyet hibásan sokszor „napjaink” állapotairól szóló tanulmányoknak neveznek) nagy értékkel bírnak a jövő történészei számára. Nem kevésbé fontosak a jogászok és az irodai dolgozók szakmai feladatai számára. De semmi esetre sem helyettesítik a közgazdaságtani tanulmányokat. Elképesztő, hogy Stresemann doktori disszertációja a berlini palackozott sör állapottal foglalkozott. A német egyetemi tanmenet körülményei között ez azt jelenti, hogy egyetemi munkájának jelentős részét a sör marketingjének, illetve a népesség alkoholfogyasztási szokásainak tanulmányozására szentelte. Ez volt a szellemi felszerelés, amelyet a dicsőített német egyetemi rendszer egy olyan embernek adott, aki később a birodalom kancellárjaként tevékenykedett a német történelem legkritikusabb éveiben.

Miután meghaltak a régi professzorok, akik tanácsukra a német liberalizmus rövid virágzása alatt tettek szert, lehetetlenné vált bármit hallani a közgazdaságtanról a birodalom egyetemlein. Nem voltak többé német gazdaságtudósok, a külföldi gazdaságtudósok könyveit pedig nem lehetett megtalálni az egyetemi szemináriumok könyvtáraiban. A társadalomtudósok nem követték a teológiaprofesszorok példáját, akik más egyházak és felekezetek tanításait és hittételeit is bemutatták diákjainak, illetve az ateizmus filozófiáját, mert szívesen megcáfoltak

az eretneknek vélt hitvallásokat. A társadalomtudósok egyedül annyit tanultak tanáraiktól, hogy a közgazdaságtan egy hamis tudomány, az úgynevezett gazdaságtudósok pedig, ahogy Marx mondta, a burzsoá kizsákmányolók igazságtalan osztályérdekeinek talpnyaló védelmezői, akik készek eladni az embereket a nagyvállalatoknak és a fináncióknak.² A diplomások a totalitarizmus magabiztos támogatóiként hagyták el az egyetemet, vagy a náci, vagy a marxista fajtát pártolva.

Más országokban is hasonló állapotok uralkodtak. A francia oktatás legkiemelkedőbb intézménye a párizsi Ecole Normale Supérieure volt; diplomásai a közigazgatás, politika és felsőoktatás legfontosabb hivatalait foglalták el. Az iskolát marxisták és a teljes állami irányítás egyéb támogatói uralták. Oroszországban a birodalmi kormány senkinek sem adott egyetemi katedrát, akiről a „nyugati” közgazdaságtan liberális eszméit gyanították. Másrészt viszont kineveztek sok marxistát a marxizmus „hűséges” szárnyából, tehát azokat, akik távol tartották a fanatikus forradalmárokat. Így tehát maguk a cárok is hozzájárultak a marxizmus későbbi győzedelméhez.

Az európai totalitarizmus a bürokrácia felsőbbrendűségének végeredménye az oktatás területén. Az egyetemek kövezték ki az utat a diktátorok előtt.

² Pohle, *Die gegenwärtige Krise der deutschen Volkswirtschaftslehre* (2. kiad., Leipzig, 1921).

Ma az egyetemek az egypártrendszer fő erődjei, mind Oroszországban, mind Németországban. Nem csak a társadalomtudományokat, történelmet és filozófiát, hanem az összes többi tudományágat, művészeti és irodalmi ágat is szigorúan irányítják, vagy, ahogy a náciak mondják, *gleichgeschaltet* (koordinálják). Még Sidney és Beatrice Webb, a szovjetek naiv és kritikátlan csodálói is megdöbbenek, amikor felfedezték, hogy a *Marxista-Leninista természettudományi folyóirat* célja „a párt a matematikában” és „a Marxista-Leninista elmélet tisztasága a sebészetben,” illetve hogy a *A dermatológia és venerológia szovjet hírmondója* arra törekszik, hogy minden benne megvitott problémát a dialektikus materializmus nézőpontjából vizsgáljon.

5.

Ki legyen az úr?

A munkamegosztás rendszerében szükség van egy elvre a különböző szakemberek tevékenységeinek koordinációjához. A szakember erőfeszítései céltalanok és szándékaival ellentétesek volnának, ha nem találna vezérfonálra a nyilvánosság felsőbb-ségében. Természetesen a termelés egyetlen célja a fogyasztó szolgálata.

Egy piaci társadalomban a profit a vezérelv. Az állami irányítás alatt a parancs. Nem lehetséges harmadik lehetőség. Valami kódexnek meg kell mondania, hogy mit cselekedjen az ember, akit nem a piacon való pénzkeresés impulzusa hajt.

A kapitalizmus liberális és demokratikus rendszere ellen leggyakrabban felvetett ellenvetés az, hogy elsősorban az egyén jogaira fekteti a hangsúlyt, és elhanyagolja a kötelességeit. Az emberek a jogaikon állnak, és elfeledkeznek kötelezettségeikről. Társadalmi szempontból viszont a polgárok kötelességei fontosabbak, mint jogaik.

Nincs szükség elidőznünk ennek a demokrácia-ellenes kritikának a politikai és alkotmányos részei

felett. Az ember jogai, ahogy azok törvénybe lettek iktatva a különböző jognyilatkozatokban, az egyén védelme érdekében lettek életbe léptetve az állami önkény ellen. Nélkülük minden ember zsarnoki uralkodók rabszolgája volna.

A gazdasági szférában a tulajdon megszerzéséhez és birtoklásához való jog nem egy privilégium, hanem az az elv, ami biztosítja a fogyasztók kívánságainak legjobb kielégítését. A profit az eszköz, amellyel a közösség lesz az úr. Minél sikeresebben látja el az ember a fogyasztókat, annál nagyobb lesz kereslete. Mindenki hasznára válik, hogy a vállalkozó, aki a legolcsóbb költségekkel gyárt jó cipőt, gazdaggá válik; a legtöbb ember valamiféle veszteséget szenvedne, ha egy törvény korlátozná jogát, hogy gazdagabb legyen. Egy ilyen törvény csak kevésbé hatékony versenytársainak kedvezne. Nem csökkenené, hanem növelné a cipők árát.

A profit egy önként felvállalt kötelesség legjobb beteljesítéséért adott jutalom. A profit az eszköz, amely a tömegeket teszi az úrrá. Az átlagember a fogyasztó, akinek az ipar kapitányai és összes segédjük dolgozik.

Felmerült az ellenvetés, hogy ez nem igaz a nagyvállalatokra. A fogyasztónak nincs más választása, mint a vállalatot támogatni, vagy elhalasztani egy létfontosságú szükséglete kielégítését. Így el kell fogadnia minden árat, amit a vállalkozó kér. A nagyvállalat többé nem szállító és beszerző, hanem egy

úr. Nem szükséges javítania és olcsóbbá tennie szolgáltatását.

Fontoljuk meg egy vasútvonal esetét, ami két olyan várost köt össze, amiket nem csatlakoztat más vonal. Akár figyelmen kívül is hagyhatjuk a tényt, hogy más közlekedési eszközök versenyben állnak a vasútvonallal: buszok, személygépjárművek, repülőök és hajók. Ilyen feltételezések alatt igaz, hogy aki utazni szeretne, annak a vasútvonalat kell támogatnia. De ez nem tünteti el a cég érdekét, hogy jó és olcsó szolgáltatást biztosítson. Nem kell mindenkinek, aki az utazáson gondolkodik, bármilyen feltétel alatt megtennie az utat. Az utasok száma – élvezet és üzlet érdekében – a szolgáltatás hatékonyságától és a kiszabott díjtól függ. Néhányan minden esetben utazni fognak. Mások csak akkor, ha a szolgáltatás minősége és sebessége, illetve az olcsó árak vonzóvá teszik az utazást. És pontosan ez a második csoport az, akinek támogatása a cég számára a nehézkés vagy egyenesen rossz üzlet és a nyereséges üzlet közötti különbséget jelenti. Ha ez igaz egy vasútvonalra a feltételezett szélsőséges állapotok alatt, akkor ez sokkal inkább igaz minden egyéb üzletágra.

Minden specialista, legyen szakember vagy üzletember, teljesen tisztában van a fogyasztók utasításaitól való függőségétől. A mindennapi tapasztalat azt tanítja nekik, hogy a kapitalizmusban fő céljuk a fogyasztók szolgálata. A specialisták, akik nem értik meg az alapvető társadalmi kérdéseket, mélyen

megvetik ezt a „szolgaságot,” és fel szeretnének szabadulni. A szűk látókörű szakemberek forradalma az egyik leghatalmasabb erő, ami az általános bürokratizáció felé hajt.

Az építészmérnöknek terveit azok kívánságához kell igazítania, akiknek otthonokat épít; vagy – a társasházak esetén – a tulajdonos kívánságához, aki olyan épület tulajdonosa szeretne lenni, ami megfelel a reménybeli lakók kívánságainak, és így könnyen kiadható. Nem szükséges kideríteni, igaza van-e az építésznek hitében, hogy jobban tudja, hogyan nézne ki egy jó ház, mint egy jó ízlést nélkülöző laikus. Talán habzik a dühtől, amikor csodálatos projektje megalázására kényszerül, hogy vásárlói kedvére tegyen. És egy ideális állapotra vágyik, ahol olyan otthonokat építhet, amelyek megfelelnek az ő művészi mércéinek. Egy állami lakhatási hivatalra vágyik, és ábrándjaiban magát a hivatal tetején látja. Akkor saját ízlése szerint épít majd házakat.

Ez az építész nagyon megsértődne, ha valaki diktátorjelöltnek nevezné. Az egyetlen célom, váгна vissza, boldoggá tenni az embereket azzal, hogy jobb házakat adok nekik; ezek az emberek túl ostobák ahhoz, hogy tudják, mi szolgálja leginkább a saját jólétüket; a szakértőnek kell gondoskodni róluk az állam égisze alatt; törvényt kellene hozni a ronda házak ellen. De tegyük fel a kérdést: ki dönti el, milyen építészeti stílust kell jónak tartani, és mit rossznak? Építészünk azt fogja válaszolni: természetesen én, a

szakértő. Vakmerően figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy még az építészek között is jelentős nézeteltérések vannak a művészi értékekre és stílusokra vonatkozóan.

Nem szeretnénk kihangsúlyozni a részletet, hogy ez az építész még a bürokratikus diktatúra alatt sem, és pontosan ilyen totalitarizmus alatt nem építhet szabadon saját elképzelései szerint. Engedelmeskednie kell bürokratikus felettesei ízléseinek, ők maguk pedig a legfőbb diktátor szeszélyeinek lesznek alárendelve. A náci Németországban sem voltak szabadok az építészek. Hitler, a frusztrált művész terveihez kellett alkalmazkodniuk.

De a következő még fontosabb. Az esztétika területén, illetve az emberi tevékenység többi területén nincsenek abszolút mércéi annak, mi a gyönyörű, és mi nem. Ha valaki arra kényszeríti polgártársait, hogy fejet hajtsanak az ő értékmércéje előtt, nem teszi őket boldogabbá. Csak ők dönthetik el, mi teszi őket boldoggá és mit szeretnek. Nem növeled egy ember boldogságát, aki az Abie's Irish Rose előadását szeretné látni, ha arra kényszerítod, hogy megnézzen egy tökéletes Hamlet előadást. Kigúnyolhatod rossz ízlését. De egyedül ő az úr a saját meglegedettségének kérdésében.

A diktatórikus táplálkozási szakértő a tökéletes táplálkozásról alkotott elképzelései alapján szeretné etetni polgártársait. Úgy szeretne bánni az emberekkel, ahogy a marhatenyésztő bánik teheneivel. Nem

veszi észre, hogy a táplálkozás nem egy önmagában vett cél, hanem egy eszköz más célok eléréséhez. A gazdának nem azért kell etetnie tehenét, hogy boldoggá tegye, hanem hogy elérjen egy olyan célt, amit a jól táplált tehen szolgál. A tehen etetésének különböző módszerei vannak. Az, hogy melyiket választja, attól függ, hogy a lehető legtöbb tejet, vagy a lehető legtöbb húst szeretné, vagy valami mást. Minden diktátor úgy szeretné tenyészteni, felnevelni, etetni és tanítani embertársait, mint ahogy a tenyésztő az ő marháit. Célja nem boldoggá tenni az embereket, hanem olyan állapotba juttatni őket, ami boldoggá teszi őt, a diktátort. Szeretné megszelídíteni őket és a jószág rangját adni nekik. A marhatenyésztő úgyszintén egy jótékony zsarnok.

A kérdés: ki legyen az úr? Szabad legyen-e az ember megválasztani az utat, amiről azt gondolja, boldoggá teszi? Vagy egy diktátor használja embertársait bábokként törekvéseiben, hogy boldoggá tegye önmagát, a diktátort?

Bevallhatjuk, hogy néhány szakértőnek igaza van, amikor azt mondják, a legtöbb ember ostobán viselkedik a boldogság keresése során. De nem tehetsz boldogabbá egy embert azzal, ha gyámság alá helyezed. A különböző kormányügynökségek szakértői minden bizonnyal jó emberek. De nincs igazuk, amikor felháborodnak, ha a törvény keresztbe tesz óvatosan kidolgozott terveiknek. Mi haszna a

képviselési kormányzatnak, kérdezik; pusztán keresztezi a jó szándékainkat. De az egyetlen kérdés: ki vezesse az országot? A szavazók vagy a bürokraták?

Minden féleszű képes ostort használni és engedelmességre kényszeríteni másokat. De a köz szolgálata agyat és szorgalmat követel. Csak néhány ember jár sikerrel versenytársainál jobb és olcsóbb cipő legyártásában. Az eredménytelen szakértő mindig a bürokratikus felsőbbrendűsége fog törekedni. Teljes tudatában van a ténynek, hogy nem járhat sikerrel egy kompetitív rendszerben. Számára a mindent átható bürokratizáció egy menedék. Egy hivatal hatalmával felfegyverezve, a rendőrség segítségével fogja érvényesíteni szabályait.

A tervgazdálkodás és a szocializmus fanatikus támogatása mélyén általában nincs több, mint az ember saját alsóbbrendűségének és eredménytelenségének titkolt tudata. Az ember, aki tisztában van saját versenyképtelenségével, meg fogja vetni „ezt az örült kompetitív rendszert.” Aki alkalmatlan polgártársai szolgálatára, uralni akarja őket.

VI.

A bürokratizáció pszichológiai következményei

1.

A német ifjúsági mozgalom

Az értelmiségiek az orrukat fintorgatják Horatio Alger filozófiája hallatán. Mégis Horatio hangsúlyozta ki jobban bárki másnál a kapitalista társadalom legjellemzőbb vonását. A kapitalizmus a rendszer, amelyben mindenkinek lehetőségében áll vagyont szerezni; mindenkinek végtelen lehetőséget biztosít. Természetesen nem mindenkinek kedvez a jó szerencse. Nagyon kevesen lesznek milliomosok. De mindenki tudja, hogy a kitartó erőfeszítés fizet, és semmi kevesebb. Minden út nyitva áll az okos fiatal előtt. Optimista saját erejének tudatában. Ön-bizalma van és reménnyel teli. És ahogyan öregszik, és látja, hogy számos terve meghiúsult, nincs oka kétségbeesni. Gyermekei újrakezdi a versenyt, és semmi okát nem látja annak, ők miért ne járhatnának sikerrel ott, ahol ő elbukott. Az életet érdemes élni, mert tele van ígérettel.

Mindez szó szerint igaz volt Amerikára. A régi Európában még mindig fennállt számos korlát, amelyet az *ancien régime* hagyott hátra. Az arisztokrácia és a hivatalnokság még a liberalizmus tetőpontján is privilégiumaik megtartására törekedett. De Amerikában a Sötét Kornak nem volt maradványa. Ilyen értelemben volt fiatal ország, és szabad ország volt. Itt sem ipari kódex, sem céhek nem voltak. Thomas Alva Edisonnak és Henry Fordnak nem kellett leküzdeniük semmilyen akadályt, amelyet rövidlátó kormányok és egy szűklátókörű közvélemény emelt.

Ilyen állapotok alatt a feltörekvő generációt az úttörő szelleme hajtja. Egy fejlődő társadalomba születnek, és megértik, hogy feladatuk hozzájárulni valamivel az emberi állapotok fejlesztéséhez. Megfogják változtatni a világot, saját elképzeléseik szerint fogják formálni azt. Nincs pazarolni való idejük, a holnap az övék, és fel kell készülniük a nagy dolgokra, amik rájuk várnak. Nem beszélnek fiatalágukról és a fiatalok jogairól; úgy cselekednek, ahogy a fiataloknak cselekedniük kell. Nem hengegnek saját „lendületükkel;” lendületesek, és nincs semmi szükségük kihangsúlyozni ezt a tulajdonságukat. Nem hívják ki az idősebb nemzedéket arrogáns beszédükkel. Tetteikkel akarják megverni őket.

A helyzet azonban egészen más a bürokratizáció feltörekvő hulláma alatt. Az állami munkahelyek

semmi lehetőséget nem biztosítanak a személyes tehetségek és adottságok bemutatására. A fegyelmelés elpusztítja a kezdeményezőképeséget. A fiatal ember nem táplál illúziókat a jövőjére vonatkozóan. Tudja, mi vár rá. Kap majd egy munkát a megszámlálhatatlan hivatalok valamelyikében, pusztán fogaskerék lesz egy olyan gépezetben, amely működése többé-kevésbé mechanikus. A bürokratikus módszer rutinja megnyomorítja az elméjét és megkötöti a kezét. Biztonságot fog élvezni. De ez a biztonság inkább az a fajta biztonság lesz, amit egy elítélt élvez a börtön falai mögött. Sosem lesz szabad saját döntései meghozatalára és saját sorsa formálására. Örökké egy ember lesz, akiről mások gondoskodnak. Sosem lesz igazi férfi, aki saját erejére támaszkodhat. Megborzad a hatalmas hivatali épület látán, amiben el fogja temetni magát.

Az Első világháborút megelőzően Németország, az ország, amely a legelöl járt a bürokratikus fegyelmelés útján, egy eddig sosem látott jelenség felbukkanását élte át: az ifjúsági mozgalmat. Rendetlen fiúk és lányok lármás bandái járták az országot, nagy zajt csapva és ellógva iskolai óráikat. Fellengző szavakkal hirdették egy aranykor evangéliumát. Minden előző nemzedék, hangsúlyozták, egyszerűen idióta volt; alkalmatlanságuk pokollá változtatta a földet. De a feltörekvő nemzedék többé nem hajlandó eltérni a *gerontokráciát*, a tehetetlen és ostoba szenilitás felsőbbrendűségét. A briliáns fiatalok

fognak tehát uralkodni. Elpusztítanak mindent, ami vén és hasznavehetetlen, elutasítanak mindent, ami drága volt szüleiknek, új, valódi és szilárd értékekkel és ideológiákkal helyettesítik a kapitalista és burzsoá civilizáció elavultjait és hamisait, és megépítik a hatalmasok, a felsőbbrendű emberek új társadalmát.

A serdülők felfújtt fecsegése mindössze eszméik és határozott terveik hiányának olcsó álruhája volt. Semmi mondandójuk nem volt, csak ez: Fiatalok vagyunk, tehát kiválasztottak; zseniálisak vagyunk, mert fiatalok vagyunk; a jövő hírnökei vagyunk; kultúraellenesek vagyunk, és a rothadt burzsoázia halálos ellenségei. És ha valaki nem félt megkérdezni tőlük, mik a terveik, csak egy válaszuk volt: Vezetőink megoldanak minden problémát.

A változások előidézése mindig az új nemzedék feladata volt. De az ifjúsági mozgalom karakterisztikus jellemzője az volt, hogy sem új gondolataik, sem terveik nem voltak. Pont azért hívták tetteiket ifjúsági mozgalomnak, mert nem volt semmilyen programjuk, amelyről elnevezhetnék törekvéseiket. Igazából teljes mértékben szüleik programját osztották. Nem elleneztek az állami mindenhatóság és a bürokratizáció irányzatát. Forradalmi radikalizmusuk nem volt több, mint a gyermekkor és a felnőttkor közötti évek arcátlansága; az elhúzódó kamaszkor jelensége volt. Hiányzott belőle bármiféle ideológiai tartalom.

Az ifjúsági mozgalom vezetői mentálisan ingatag neurotikusok voltak. Sokukat morbid szexualitás jellemzett, vagy kicsapongók, vagy homoszexuálisak voltak. Egyikük sem volt kiemelkedő semmilyen tevékenységi körben, vagy nem járult hozzá semmivel az emberi fejlődéshez. Nevük rég feledésbe merült; az egyetlen nyom, amit hagytak, pár könyv és vers, ami szexuális perverzítást hirdet. Csak egy céljuk volt: a lehető leghamarabb munkát kapni az államnál. Akiket nem öltek meg a háborúk és a forradalmak alatt, azok ma pedáns és gyáva bürokraták a német *Zwangswirtschaft* megszámlálhatatlan hivatalában. Hitler engedelmes és hű szolgálói. De nem kevésbé lesznek Hitler utódjának engedelmes és hű szolgálói, legyen az német nacionalista vagy Sztálin bábja.

Az ifjúsági mozgalom Németországból más országokba is elterjedt. Az itáliai faszizmus ifjúsági mozgalomnak álcázta magát. A párt dala, „Giovinezza” a fiatalok himnusza. A pojáca Duce még az ötvenes éveiben is fiatalos erejével dicsekedett, és szorgosan rejtegette korát, mint egy kacér nő. De az átlagos fasiszta egyetlen célja az volt, hogy állami munkát kapjon. Az etiópiai háborúban e sorok írója megkérte az egyik nagy itáliai egyetem diplomás hallgatóit, magyarázzák el Franciaország és Nagy-Britannia elleni ellenségességüket. A válasz megdöbbenítő volt: „Itália – mondták – nem nyújt elegendő lehetőséget az értelmiségének. Szeretnénk

meghódítani a brit és francia gyarmatokat, hogy megkapjuk ezeknek a területeknek a közigazgatásában azokat a munkákat, amik most a brit és francia bürokraták kezében vannak.”

Az ifjúsági mozgalom annak a nyugtalanságnak a kifejeződése volt, amit a fiatal emberek éreztek a komor jövőre tekintve, amit a fegyelmezés felé tartó általános irányzat tartogatott a számukra. De hamis lázadás volt, amely bukásra volt ítélve, mert nem mert komolyan harcolni a mindent átszövő állami irányítás és a totalitarizmus ellen. A zajos ál-felkelők tehetetlenek voltak, mert a totalitárius babonák bűvöletében álltak. Lázítóan gügyögtek és felbujtó dalokat kántáltak, de amit mindenekelőtt akartak, az egy állami munkahely volt.

Ma az ifjúsági mozgalom halott az országokban, amelyek a legelőrehaladottabbak a totalitarizmus útján. Oroszországban, Itáliában és Németországban a gyermeket és a serdülőket szigorúan a mindent átszövő állami irányítás apparátusába olvasztják. A gyermekek a legfiatalabb kortól politikai szervezetek tagjai. Bölcsőtől a sírig minden polgár az egypártrendszer gépezetének alárendeltje, és köteles kérdés nélkül engedelmeskedni. Semmilyen „magán” társulat vagy összejövétel nem engedélyezett. A hivatali apparátus semmilyen versenyt nem tűr. A hivatalos ideológia nem tűri el a különvéleményt. Ez a bürokratikus utópia valósága.

2.

A feltörekvő nemzedék sorsa egy bürokratikus környezetben

Az ifjúsági mozgalom a fiatalság tettképtelen és sikertelen mozgalmá volt a bürokratizáció fenyegetése ellen. Elbukott, mivel nem a gonosz magját támadta, azaz az államosításra törekvő irányzatot. A valóságban nem volt több a nyugtalanság érzésének összezavarodott kifejezésénél, letisztult eszmék és meghatározott tervek nélkül. A lázadó serdülőket olyan mértékben elvarázsolták a szocialista eszmék, hogy egyszerűen nem tudták, hogy mit akarnak.

Nyilvánvaló, hogy a fiatalok a bürokratizációra törekvő irányzat első áldozatai. A fiatalemberektől elveszik saját sorsuk formálásának minden esélyét. Számukra nincs több lehetőség. A valóságban ők az „elveszett nemzedék,” mivel számukra nem adatott meg minden felemelkedő generáció legdrágább joga, a jog ahhoz, hogy hozzájáruljanak valami újjal a civilizáció vén kelléktárához. Mik tehát a fiatalok, akik semmin sem változtathatnak és semmit sem fejleszhetnek? Akiknek az egyetlen lehetséges jövőképe nekivágni a bürokratikus létra legelső fokának, és lassan felmászni rajta, szigorúan betartva az idősebb felettesek által meghozott szabályokat? Az

ő nézőpontjukból a bürokratizáció a fiatalság alávetését jelenti az idősök uralmának. Ez megfelel a kasztrendszerhez való visszatérésnek.

Minden nemzet és civilizáció soraiban – a modern liberalizmus és utódja, a kapitalizmus felemelkedését megelőző korokban – a társadalom a státuszon alapult. A nemzetet kasztokra bontották. Voltak kiváltságos kasztok, mint a nemesek, és hátrányos helyzetű kasztok, mint a jobbágyok és szolgák. Az ember egy meghatározott kasztba született, abban maradt egész élete során, és kasztstátuszát örökösül hagyta gyermekei számára. Az alacsonyabb kasztokba született előtt örökké elzárva maradt a kiváltságosok számára fenntartott életminőség megkaparintásának joga. A liberalizmus és a kapitalizmus eltörölte ezeket a megkülönböztetéseket és minden embert egyenlővé tett a törvény előtt. Így gyakorlatilag mindenki előtt szabaddá vált az út versenyezni a közösség bármelyik tisztségéért.

A marxizmus másként értelmezi a liberalizmus vívmányait. Karl Marx legfőbb dogmája a gazdasági osztályok közötti feloldhatatlan konfliktus doktrínája. A kapitalista társadalom osztályokra bomlik, amelyek érdekei ellentétben állnak egymással. Így tehát az osztályharc elkerülhetetlen. Csak a jövő osztályok nélküli szocializmusában tűnhet el.

A legfigyelemreméltóbb tény e tanra vonatkozóan az, hogy sosem került explicit módon kifej-

tésre. A *Kommunista Kiáltványban* az osztályhar-
cokra hozott példát a kasztok közötti konfliktusból
hozzák. Ezután Marx hozzáteszi, hogy a modern
burzsoá társadalom új osztályokat állított fel. De so-
sem mondja el, mi is az az osztály, és mire gondol,
amikor osztályokról, osztályok közötti ellenséges-
ségről beszél, vagy amikor az osztályokat és a kaszto-
kat egyenrangúvá teszi. Összes írása ezek körül a so-
sem definiált kifejezések körül forog. Bár fáradhat-
atlanul publikálta cikkeit és könyveit, tele szofisz-
tikált meghatározásokkal és tudományos szörszál-
hasogatásokkal, Marx sosem kísérelte meg elmagya-
rázni letisztult nyelvezettel, mi egy gazdasági osztály
karakterisztikus jellemzője. Amikor meghalt, har-
mincöt évvel a *Kommunista Kiáltvány* megjelenése
után, befejezetlenül hagyta legfőbb értekezése, a
Tőke harmadik kötetének kéziratát. És jelentős mó-
don, a kézirat pontosan ott fejeződik be, amikor sor
került volna teljes filozófiája legalapvetőbb fogal-
mának meghatározására. Sem Marx, sem pedig
akárki a marxista írók tömkelegéből nem képes el-
magyarázni nekünk, mi az a társadalmi osztály, még
kevésbé pedig azt, hogy ezek a társadalmi osztályok
valóban azt a szerepet játsszák-e a társadalmi szerke-
zetben, mint amit a tan nekik tulajdonít.

Természetesen, logikai szempontból, engedélye-
zett bármilyen kiválasztott jellemző alapján osztá-
lyozni a dolgokat. A kérdés mindössze az, hogy

hasznos-e a kiválasztott jellemzőkön alapuló osztályozás a további vizsgálat, illetve tudásunk tisztázása és továbbfejlesztése céljából. A kérdés tehát nem az, hogy valóban léteznek-e a marxi osztályok, hanem hogy valóban azzal a jelentőséggel bírnak-e, amelylyel Marx felruházta őket. Marx képtelen volt biztosítani számunkra az írásaiban lazán és bizonytalanul használt *társadalmi osztályok* fogalmának meghatározását, mivel egy letisztult meghatározás felfedte volna jelentéktelenségét és értéktelenségét a gazdasági és társadalmi problémák elemzésében, illetve az osztályok és a társadalmi kasztok egyenrangúvá tételének abszurditását.

A kasztok karakterisztikus jellemzője a merevség. A társadalmi osztályok – ahogyan Marx szemléltette őket, különböző osztályoknak nevezve a tőkéseket, a vállalkozókat és a bérkeresőket – jellemzője a flexibilitás. A különböző osztályok összetétele folyamatosan változik. Hol vannak ma azok sarkai, akik Marx napjaiban voltak a vállalkozók? És hol voltak az ősei Marx kortárs vállalkozóinak? A modern kapitalista társadalom tisztségei mindenki előtt nyitva állnak. Nevezhetjük az Egyesült Államok szenátorait egy osztálynak anélkül, hogy megsértenénk a logika alapelveit. De hibás lenne őket egyenrangúvá tenni egy örökösödésen alapuló arisztokratikus kaszttal, függetlenül a ténytől, hogy néhány szenátor korábbi szenátorok leszármazottja lehet.

Már kiemeltük a tényt, hogy a piacot vezénylő névtelen erők folyamatosan újra meg újra meghatározzák, ki legyen a vállalkozó és ki legyen a tőkés. A vásárlók úgymond megszavazzák, kik foglalják el a nemzet gazdasági szerkezetének legkiemelkedőbb pozícióit.

A szocializmusban azonban nincsenek sem vállalkozók, sem tőkésék. Ilyen értelemben, nevezetesen, hogy amit Marx osztálynak nevezett, megszűnik létezni, helyesen nevezte a szocializmust osztályok nélküli társadalomnak. De ez hiábavaló. A társadalmi funkciók másban fognak különbözni, amelyet éppúgy nevezhetünk osztályoknak, mint ahogy azt Marx tette. Lesznek azok, akik utasításokat adnak, és lesznek azok, akiknek feltétel nélkül teljesíteniük kell őket; lesznek azok, akik létrehozzák a terveket, és lesznek azok, kiknek munkája végrehajtani őket.

Az egyetlen, ami számít, a tény, hogy a kapitalizmus alatt mindenki saját jövőjének tervezője. A fiúnak, ki javítana saját életszínvonalán, saját erejére és erőfeszítésére kell támaszkodnia. A fogyasztók szavazata hoz ítéletet a személy figyelembevétel nélkül. A jelentkező eredményeit, nem pedig személyét értékelik. A siker egyetlen kulcsa a jól végzett munka és a jól nyújtott szolgáltatás.

A szocializmus alatt, épp ellenkezőleg, a kezdőknek azok kedvére kell tenni, akik már révbé értek. Nem szeretik a túl hatékony újoncokat. (Az öreg

vállalkozók sem szeretik az ilyen embereket; viszont a vásárlók uralma alatt nem akadályozhatják meg versengésüket.) A szocializmus bürokratikus gépezetében az előléptetéshez vezető út nem a teljesítmény, hanem a felettesek szívessége. A fiatalság teljes mértékben az öregemberek jóindulatától függ. A feltörekvő nemzedék teljesen kiszolgáltatott az időseknek.

Hasztalan tagadni ezt a tényt. Egy szocialista társadalomban nincsenek marxi osztályok. Viszont feloldhatatlan a konfliktus azok között, akik Sztálin és Hitler mellett állnak, szemben azokkal, akik nem. És teljesen emberi egy diktátor számára azokat részesíteni előnyben, akik osztják véleményét és dicsérik munkásságát, szemben azokkal, akik nem.

Hiába tettek az itáliai fasiszták a pártjuk dalává egy, a fiatalságnak íródott éneket, és hiába tanították meg az osztrák szocialisták a gyermekeket az énekre: „Fiatalok vagyunk és jó ez így.” Nem jó fiatalembernek lenni bürokratikus vezetés alatt. Az egyetlen jog, amelyet a fiatal emberek élvezhetnek egy ilyen rendszerben, az engedelmességhez és alázatossághoz való jog. Nincs helyük a rakoncátlan újtóknak önálló gondolataikkal.

Ez több a fiatalság krízisénel. Ez a fejlődés és a civilizáció krízise. Az emberiség kudarcra ítéltetett, amikor a fiatalságot megfosztják a lehetőségtől, hogy saját ízlés szerint alakítsa a társadalmat.

3.

Autoritárius gyámság és fejlődés

A kimagasló és bölcs emberek rendje általi, a nemes bürokraták elitje általi paternális kormányzat egy igen kiemelkedő bajnokot tudhat maga mellett, Platónt.

Platón eszményi és tökéletes államát önzetlen filozófusok uralnák. Ők megvesztegethetetlen bírák és elfogulatlan ügyintézők, akik szigorúan tartják magukat az igazságosság örök és állandó törvényeihez. Ez Platón filozófiájának karakterisztikus védjegye: nem szentel figyelmet a társadalmi és gazdasági állapotok evolúciójára, illetve az eszközökre és célokra vonatkozó emberi elképzelések változására. Adott a jó állam örökkévaló mintája, és a valós állapotok bármilyen eltérése ettől a modelltől nem lehet más, mint korrupció és romlás. A feladat egyszerűen felállítani a tökéletes társadalmat, aztán pedig távol tartani tőle bármiféle módosítást, hiszen a változás egyenlő a romlással. A tudás, a technológiai eljárások és a társadalmi szerveződés fejlődésének gondolata idegen Platón elméje előtt. És minden

későbbi utópista, aki Platón példája alapján létrehozta földi paradicsomának tervrajzát, ugyanúgy hitt az emberi ügyek állandóságában.

Platón elképzelését az elit uralmáról tényre alakította a katolikus egyház. A római egyház - az ellenreformációból kiemelkedett tridenti szervezés alatt - a tökéletes bürokrácia. Sikeresen megoldotta minden nem-demokratikus kormány legkényesebb problémáját, a felső vezetés kiválasztását. Az egyház legmagasabb rangjai minden fiúnak nyitva állnak. A helyi pap buzgón egyengeti a legintelligensebb fiatalok oktatáshoz vezető útját; püspöki szemináriumon képzik őket; a felszentelésük után a további karrierjük teljes mértékben jellemükön, buzgóságukon és értelmükön múlik. A főpapok közül sokan nemes és vagyonos családok sarjai. De hivatalukat nem származásuknak köszönhetik. Versengeniük kell, majdnem egyenlő feltételekkel, a szegény parasztok, munkások és jobbágyok fiaival. A katolikus egyház bíborosai, a teológiai egyetem apátjai és tanárai kiemelkedő emberek. Még a legfejlettebb országokban is a legnagyobb szerűbb gondolkodók, filozófusok, tudósok és államférfiak méltó vetélytársai.

Erre a bámulatós esetre hivatkoznak példaként minden modern szocialista utópia szerzői. Ezt napjaink szocializmusának két hírnöke, Henri de Saint Simon gróf és Auguste Comte esetében láthatjuk. De lényegében ugyanez volt a helyzet a legtöbb szo-

cialista íróval, bár nyilvánvaló okok miatt nem mutattak az egyházra modellként. A tökéletes hierarchia példáját sehol nem lehet fellelni, csak abban, amit a katolicizmus mutat.

Azonban hibás az egyházra történő hivatkozás. A kereszténység birodalma, amelyet a pápa és más püspökök kormányoznak, nem fog változni. Örök és megmásíthatatlan tanra épül. A hitvallás mindörökké állandó marad. Nincs fejlődés és nincs evolúció. Egyedül a törvénynek és a hittételeknek való engedelmesség van. Az egyház által használt választási módszer nagyon hatékony egy olyan szervezet kormányzásában, amely kétségbevonhatatlan, megváltoztathatatlan szabály- és regulációrendszerhez ragaszkodik. Tökéletes a tan örök kincsének őrzői számára.

De az emberi társadalomban és a polgári kormányzatban más a helyzet. Az ember legbecesebb privilégiuma szakadatlanul a tökéletesítésre törekedni és továbbfejlesztett módszerekkel harcolni a természet által felállított korlátok ellen, amelyek az élete és jóléte ellen szegülnek. Ez a veleszületett ösztön a nyers barlanglakót korunk valamennyire civilizált emberévé tette. De az emberiség még nem érte el a tökéletesség állapotát, amelyen túl semmilyen fejlődés nem lehetséges. Nem haltak ki az erők, amelyek elhozták napjaink civilizációját. Ha nem köti meg őket a társadalmi szerveződés merev rendszere, tovább munkálkodnak és további fejlődést

hoznak. A választási elv, amellyel az egyház választja jövőbeli vezetőit, a tántoríthatatlan odaadás a valásnak és hittételeinek. Nem újítókat és reformereket keres, új gondolatok úttörőit, amelyek radikális ellentétben állnak a régiekkel. Ezt védelmezheti a jövő vezetőinek kijelölése az öreg és jól bevált jelenlegi vezetők által. Egyetlen bürokratikus rendszer sem érhet el semmi mást. De pontosan ez a hajthatatlan konzervativizmus, ami teljesen alkalmatlanná teszi a bürokratikus módszereket a társadalmi és gazdasági ügyek lebonyolításához.

A bürokratizáció szükségszerűen merev, mert a felállított szabályok és gyakorlatok betartásával jár. De a társadalmi életben a merevség egyenlő a megkövüléssel és a halállal. Nagy jelentőségű tény, hogy a stabilitás és a biztonság napjaink „reformereinek” leginkább dédelgetett szlogenjei. Ha a primitív ember a stabilitás elvét követte volna, sosem tett volna szert biztonságra; rég elpusztították volna őt a vadállatok és a mikrobák.

A német marxistáktól ered a szólás: „Ha a szocializmus ellenkezik az emberi természettel, akkor az emberi természetet meg kell változtatni.” Nem veték észre, hogy amikor megváltozik az ember természete, ő többé nem lesz ember. A mindent átszövő bürokratikus rendszerben sem bürokraták, sem alattvalóik nem volnának többé igazi emberi lények.

4.

A diktátor kiválasztása

A nemes zsarnokok uralma általi megváltás öszszes bajnoka naivan feltételezi, hogy nem kérdéses, ki lesz ez a fenséges uralkodó vagy uralkodók osztálya, és hogy minden ember önként meghajol a felsőbbrendű diktátor vagy arisztokrácia uralmának. Nem veszik észre, hogy sok ember és embercsoport követelheti magának az uralmat. Ha a különböző jelöltek közül választást nem a többség szavazatára hagyják, semmilyen választási elv nem marad a polgárháború kivételével. A nép általi demokratikus választás elvének alternatívája a hatalom megragadása könyörtelen kalandorok által.

A Krisztus utáni második évszázadban a Római birodalmat a fenségesen kidolgozott Führer-elvnek megfelelően uralták. Az uralkodó volt a legalkalmasabb és legkimagaslóbb ember. Rangját nem egy családtagjára hagyta, hanem utódként olyan embert választott, akit a legjobbnak gondolt a hivatalra. Ez a rendszer négy nagy császár egymásutánját eredményezte: Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius és Marcus Aurelius uralmát. De ezután a Praetorianusok kora következett, folyamatos polgárháború,

anarchia és gyors pusztulás. A legjobb uralmát a legrosszabb uralmával helyettesítették. Ambiciózus tábornokok ragadták meg a hatalmat zsoldosok segítségével, és uralkodtak, amíg le nem győzte őket egy újabb kalandor. Árulás, lázadás és gyilkosság vált a választási elvvé. A történészek Marcus Aureliust hibáztatják, az utolsó jó császárt. Bűnös volt, mondják, mert elhagyta elődjei szokását, és a legalkalmasabb ember helyett inkompetens fiát, Commodust választotta. Viszont a rendszer, ami elpusztítható egy személy hibájából, egy rossz rendszer, még akkor is, ha a hiba kevésbé megbocsátható és megérthető, mint egy apáé, aki túlértékeli fia jellemét és képességeit. Az igazság az, hogy egy ilyen Führer-rendszer szükségszerűen folytonos polgárháborút eredményez abban a pillanatban, amikor több jelölt van a legfelsőbb hivatalra.

Napjaink összes diktátora erőszakkal került hivatalba. Uralmukat végül meg kellett védeniük vetélytársaik törekvése ellen. A politikai nyelv kitalált egy különleges kifejezést az ilyen tettekre vonatkozóan: *tisztogatásnak* nevezik őket. Ezeknek a diktátoroknak az utódjai ugyanilyen módszerrel kerülnek majd hatalomra, és ugyanezt a kegyetlenséget alkalmazzák majd hatalmuk fenntartásához. A mindent átszövő bürokratikus rendszer végső alapja az erőszak. A biztonság, amit állítólag biztosít, a végtelen polgárháború felfordulása.

5.

A kritikus gondolkodás eltűnése

A szocialisták azt állítják, hogy a kapitalizmus lealacsonyító, hogy összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal, hogy meggyengíti az ember szellemi képességeit és megrontja az erkölcsi integritását. A kapitalizmusban, mondják, mindenkinek versenytársként kell embertársára tekintenie. Az emberi jóakarat és együttérzés természetes ösztönei így gyűlöletté és a személyes siker könyörtelen hajszolásává változnak mindenki kárára. De a szocializmus visszaállítja az emberi természet erényeit. Barátság, testvériesség és bajtársiasság lesznek a jövő emberének karakterisztikus jellemvonásai. Amire mindezekelőtt szükség van, az a legnagyobb gonosz, a verseny eltörlése.

A versenyt azonban soha nem lehet eltörölni. Mivel mindig lesznek olyan pozíciók, amelyet az emberek többre értékelnek, mint más pozíciókat, az emberek azokra fognak törekedni, és megpróbálják megelőzni riváisaikat. Lényegtelen, hogy rivalizálásnak vagy versenynek nevezzük ezt a vetélkedést. Így vagy úgy mindenesetre el kell dönteni, megkapja-e az ember az állást, amire jelentkezik. Az egyetlen kérdés, milyen verseny létezen.

A kapitalista verseny lényege: felülmúlni egymást a piacon jobb és olcsóbb javak kínálatával. A bürokratikus verseny intrikákból áll a hatalmon levők „udvaraiban.”

Jelentős mennyiségű hízélgés, talpnyalás, szolgálkúség és meghunyászkodás folyt a despotikus uralkodók udvarában. De legalább mindig volt néhány ember, aki nem félt megmondani az igazságot egy zsarnoknak. Napjainkban más a helyzet. A politikusok és az írók túllicitálják egymást a legfőbb úr, az „átlagember” tömjénezésében. Nem bátorkodnak népszerűtlen vélemények hangoztatásával veszélyeztetni hírnevüket. XIV. Lajos udvaroncai sosem mentek olyan messzire, ameddig néhányan elmennek ma a Führer és támogatói, a tömeg dicséretében. Úgy tűnik, kortársaink elvesztették minden kritikus gondolkodásukat és önkritikájukat.

A Kommunista Párt kongresszusán egy Avdyenko nevű író ezekkel a szavakkal szólította meg

Sztálint: „Évszázadok telnek majd el, és a jövő kommunista generációi minket fognak a legboldogabbnak tartani az összes halandó közül, aki a korszakok során e bolygón élt, mert láttuk Sztálint, a zseniális vezetőt, Sztálint a Bölcset, a mosolygót, a kedveset, a páratlanul egyszerűt. Amikor találkoztam Sztálinnal, már távolról is lüktetett bennem erőteljessége, magnetizmusa és hatalmassága. Énekelni akartam, sikoltani, üvölni a boldogságtól és lelkesültségtől.”¹ Egy bürokrata, aki megszólítja felettesét, akin előléptetése múlik, kevésbé költői, de nem kevésbé kúszómászó.

Amikor Ferenc József császár uralma hatvanadik évfordulójának ünnepén egy statisztikus az uralkodó javára írta, hogy hatvan év uralma után az országnak több ezer mérföldnyi vasútvonala volt, míg uralma kezdetén sokkal kevesebb, a közönség (és valószínűleg maga az uralkodó is) egyszerűen nevetett ezen a hízelgésen. De senki sem nevetett, amikor a párizsi és new york-i világkiállításon a Szovjet kormány rikítóan dicsekedett a ténnyel, hogy míg Oroszország a cárok idején egyáltalán nem használt traktorokat, negyed évszázaddal később máris imitálta ezt az amerikai találmányt.

Soha senki sem hitte, hogy Mária Terézia és unokája, Ferenc paternális abszolutizmusát igazolja a

¹ Idézte W. H. Chamberlin, *Collectivism, a False Utopia* (New York, 1937), 43. o.

tény, hogy Mozart, Haydn, Beethoven és Schubert halhatatlan zenét szereztek. De egy kortárs orosz zeneszerző szimfóniáját, akit valószínűleg pár év múlva elfelejtenek, a Szovjet totalitarizmus kiválósága bizonyítékának tartják.

A kérdés, hogy a bürokratikus vezetés vagy a gazdasági szabadság rendszere a hatékonyabb. A kérdést kizárólag közgazdaságtani érveléssel lehet megválaszolni. Annak a ténynek a pusztája kijelentése, hogy a francia kormány dohánymonopóliuma által legyártott cigaretták nem voltak annyira rosszak, hogy leszoktassák a franciákat a dohányzásról, nem érv az ipar állami irányítása mellett. És az a tény sem, hogy a görög kormány monopóliuma által előállított cigaretta öröm volt a dohányosoknak. Nem a görög bürokraták érdeme, hogy a földművesek által az országukban termesztett dohányt finommá és ilatossá teszik az éghajlati és fizikai körülmények.

Minden német nyilvánvalónak vélte, hogy a dolgok esszenciája és természete megköveteli, hogy az egyetemeket, vasútvonalakat, távírókat és telefonokat az állam irányítsa. Egy orosznak a gondolat, hogy egy ember élhet a rendőrség által szabályszerűen kiállított és hitelesített igazolvány nélkül, paradoxnak tűnt. Az elmúlt harminc évben kialakult állapotok során Európa polgárai azonosító irataik pusztája tartozékaivá váltak. Sok országban veszélyes volt sétára menni ezek nélkül az okiratok nélkül. A legtöbb európai országban egy ember sehol nem

maradhatott éjszaka anélkül, hogy azonnal jelentené a helyi rendőrállomásnak alvóhelyét és címe minden változását.²

Lehetséges, hogy származik valami haszon az eféle korlátozásból. Természetesen nincs sok haszna a bűnözés elleni harcban és a bűnözők üldözésében. Egy rejtőzködő gyilkos nem fog meghátrálni a lakcíme változásának bejelentését követelő törvény megszegésétől.³ Rendszerük védelmezése során a bürokraták melodramatikusak lesznek. Azt kérdezik az emberektől, hogyan fogják ismét megtalálni a szegény elhagyott gyermekek lelkiismeretlen szüleit? Nem említik, hogy egy okos nyomozó megtalálhatja őket. Továbbá a tény, hogy van néhány gazember, nem tekinthető elegendő oknak a rendes emberek többsége szabadságának korlátozásához.

Egy profitra törekvő vállalatot a nyilvánosság önkéntes pártfogása támogat. Nem maradhat fenn, ha a fogyasztók nem öntenek bele. De a hivatalok

² Számos európai város rendőrállomásainak aktái így teljeskörű információt szolgáltatnak minden lakó vagy látogató tartózkodási helyéről és lakcíme változásáról az elmúlt száz, vagy akár százötven évben. Ez bizony egy felbecsülhetetlen és jól kihasznált információforrás az életrajzírók számára.

³ Érdekes dolognak tartják az amerikaiak, hogy sok európai tárgyalás során az esküdtzéknek két hasonló kérdést tettek fel: Egy, bűnös-e a vádlott az áldozat meggyilkolásában? Kettő, bűnös-e a vádlott címe szabályos bejelentésének elmulasztásában?

erőszakkal tesznek szert „támogatóikra.” A tény, hogy sok ember jár egy hivatalba, nem bizonyítja, hogy a hivatal az emberek fontos szükségét elégíti ki. Csak azt mutatja, hogy olyan ügyekbe avatkozik bele, ami fontos minden ember életében.

A kritikus gondolkodás eltűnése komolyan fenyegeti civilizációnk fennmaradását. Megkönnyíti a kuruzslók számára az emberek átverését. Figyelemre méltó, hogy a tanult rétegek hiszékenyebbek, mint a kevésbé tanultak. A marxizmus, náciizmus és fasizmus leglelkesebb támogatói az értelmiségek voltak, nem a parasztok. Az értelmiségiek sosem akarták látni hitvallásuk nyilvánvaló ellentmondásait. A legkevésbé sem károsította a fasizmus népszerűségét, hogy Mussolini ugyanabban a beszédben az olaszokat a legvénebb nyugati civilizáció képviselőjének, és a civilizált nemzetek közül a legfiatalabbnak nevezte. Egyetlen német nacionalista sem bánta, amikor a sötét hajú Hitlert, a testes Goering-et és a sánta Goebbelst a magas, vékony, szőke hajú, hősi, felsőbbrendű árja faj képviselőiként dicsérték. Nem elképesztő, hogy sok millió nem-orosz szilárdan meg van győződve arról, hogy a Szovjet rezsím demokratikus, még Amerikánál is demokratikusabb?

A kritika hiánya lehetővé teszi azt mondani az embereknek, hogy szabadok lesznek a mindent át-szövő fegyelmezés rendszerében. Az emberek a sza-

badtság birodalmának képzelik a rezsimet, ahol minden eszközt az állam birtokol, és a kormány az egyedüli munkaadó. Sosem veszik figyelembe, hogy utópiájuk mindenható állama olyan célokra törekedhet, amiket ők maguk teljesen helytelenítenek. Hallgatólagosan mindig azt feltételezik, hogy a diktátor pontosan azt fogja tenni, amit ők akarnak.

VII.

Van-e
bármilyen orvosság?

1.

Múltbeli hibák

El kell ismernünk a tényt, hogy eddig minden törekvés hiábavaló volt, ami a bürokratizáció és az államosság terjedésének megállítását tűzte ki célul. Az elmúlt 27 évben, ami az után következett, hogy Wilson elnök a háborúba vezette Amerikát, hogy biztonságossá tegye a világot a demokrácia számára, a demokrácia egyre inkább visszaszorult. A zsarnokság diadalmaskodik a legtöbb európai országban. Még Amerika is olyan rendeleteket honosított meg, amiket évtizedekkel ezelőtt „poroszoknak” becsmért. Az emberiség nyilvánvalóan a totalitarizmus felé menetel. A feltörekvő nemzedék az élet minden szférájának teljes állami irányítására vágyik.

Tanult jogászok kiváló értekezéseket publikáltak, amelyek lefestik, hogyan veszi át egyre fokozatosabban a joguralom helyét az adminisztratív önkény. Elmesélték annak történetét, miként tünteti el az egyén jogait az önrendelkezés aláásása, és hogyan eredményez orientális stílusú hiperzsarnokságot. De a szocialistákat egyáltalán nem érdekli a szabadság és a magán kezdeményezés.

A satirikus könyvek sem voltak sikeresebbek a jogászok súlyos köteteinél. Néhányan a tizenkilencedik század legkiemelkedőbb szerzői közül – Balzac, Dickens, Gogol, Maupassant, Courteline – pusztító csapásokat mértek a bürokratizmusra. Aldous Huxley elég bátor volt ahhoz is, hogy a szocializmus álmodott paradicsomát tegye kaján iróniája tárgyává. A közönség el volt ragadtatva. De olvasói ennek ellenére is futva jelentkeztek az állami munkahelyekre.

Néhányan szeretik kigúnyolni a bürokrácia extravagáns tulajdonságait. Valóban érdekes, hogy a világ leghatalmasabb és leggazdagabb nemzetének állama egy olyan hivatalt üzemeltet – az Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériumának Háztartásgazdálkodási Hivatalát – amelynek egyik feladata nadrágokat tervezni „a nagyon kicsi gyermekeknek, aki csak most tanulják felöltöztetni magukat.” De sok kortársunk semmi nevetségeset nem talál ebben. Ők olyan kormányzati módszerre törekednek,

amelyben a térdnadrág, az alsónemű és minden hasznos termék legyártása a hatóságok feladata.

Hiábavaló minden tanult kritika és szellemes szatíra, mert nem a probléma gyökerét célozzák. A bürokratizáció pusztán az államosítás egyik sajátos jellemzője. A fő kérdés: melyik legyen, a kapitalizmus vagy a szocializmus?

A szocializmus támogatói azt állítják, hogy a kapitalizmus a kizsákmányolás igazságtalan rendszere, hogy rendkívül káros a tömegek jólétére és szenvedést, degradációt, és az óriási többség fokozatos elszegényedését okozza. Másrészt viszont a szocialista utópiájukat a tejjel-mézzel folyó ígéret földjeként ábrázolják, ahol mindenki boldog lesz és gazdag. Igazuk van, vagy tévednek? Ez a kérdés.

2.

Közgazdaságtan versus tervezés és totalitarizmus

Ez teljes mértékben közgazdasági kérdés. Nem dönthető el a közgazdaságtan teljes vizsgálata nélkül. Az állami irányítás, szocializmus, kommunizmus, tervezés és totalitarizmus támogatóinak hamis szólamait és hibás tanait csakis gazdasági érveléssel lehet leleplezni. Tetszik vagy sem, tény, hogy napjaink politikájának fő problémái tisztán gazdaságiak, és nem lehet értelmezni azokat a gazdaságelmélet megértése nélkül. Csak a közgazdaságtan fő kérdéseit ismerő ember van abban a helyzetben, hogy független véleményt fogalmazzon meg a szóban forgó kérdésekről. Mindenki más csak azt ismétli, amit az út széléről szedett fel. Ők a demagóg szélhámosok és ostoba kuruzslók könnyű prédái. Hiszenységük a legnagyobb veszély, ami a demokrácia és a nyugati civilizáció megőrzésére leselkedik.

Egy demokratikus közösség polgárának legelső kötelessége elsajátítani a közügyekkel való foglalkozáshoz szükséges tudást. A polgárjog nem privilégium, hanem kötelesség és erkölcsi felelősség. A szavazó gyakorlatilag egy köztisztviselő; az övé a legnagyobb kötelezettséggel járó, legmagasabb hivatal.

Az a polgár, aki teljességgel elmerült a tudományos munkájában más területen, vagy művészi hivatásában, hivatkozhat enyhítő körülményekre, amikor nem jár sikerrel önképzése feladatában. Talán igazuk van az ilyen embereknek, amikor úgy tesznek, mintha fontosabb feladatokat kellene ellátniuk. De minden más intelligens ember nem csak léha, hanem kártékony, amikor elhanyagolja önmaga képzését szuverén szavazói kötelességének legjobb elvégzése érdekében.

Az állami irányítás „progresszívnek” vélt politikáját támogatók legfőbb propagandatrükkje a kapitalizmust hibáztatni mindenért, ami napjainkban nem kielégítő állapot, és magasztalni az áldást, amit a szocializmus tartogat az emberiség számára. Sosem próbálták bebizonyítani hibás dogmáikat, vagy még kevésbé megcáfolni a gazdaságtudósok által felvett ellenvetéseket. Annyit tettek, hogy nevéken nevezték ellenségeiket és gyanút keltettek indítékaikat illetően. És az átlagos polgár sajnos nem lát át ezeken a fortélyokon.

Vegyük például az évről évre elhúzódó tömeges munkanélküliség problémáját. A „progresszív” szerint ez a gond a kapitalizmus természetéből fakad. A naiv nyilvánosság kész lenyelni ezt a magyarázatot. Az emberek nem veszik észre, hogy egy akadályozatlan munkaerőpiacon, amelyet sem a szakszervezeti nyomás, sem az állam által meghatározott minimálbérek nem manipulálnak, a munkanélküliség csak

kis csoportokat érint rövid időre. A szabad kapitalizmusban a munkanélküliség egy viszonylag jelentéktelen, időleges jelenség; a munkanélküliség folyamatos eltűnésének tendenciája uralkodik. A gazdasági változások hozhatnak magukkal új munkanélküliséget. De a szabad munkaerőpiac által megállapított bérszinteken végül mindenki kap munkát, aki szeretne bért keresni. A munkanélküliség, mint tömeges jelenség, a „munkáspártinak” mondott állami rendeletek, illetve a szakszervezeti nyomás és kényszer következménye.

Ez a magyarázat semmiképp sem csak azokra a gazdaságtudósokra jellemző, akiket a „progresszívek” „reakciósnak” neveznek. Maga Karl Marx is teljesen meg volt győződve arról, hogy a szakszervezeteknek nem sikerülhet a bérszintek emelése minden munkás számára. A marxista doktrinerek sok éven át határozottan ellenezték a minimum bérszintek megállapítását. Az efféle rendeleteket ellentétesnek tartották a bérkeresők sokaságának érdekeivel.

Illúzió a hit, miszerint az állami kiadások munkát teremthetnek a munkanélküliek számára, azaz azoknak, akik a szakszervezetek vagy az állam politikája következtében nem kaphatnak munkát. Ha az állami kiadásokat nem-inflációs módszerekkel finanszírozzák, azaz vagy a polgárok megadóztatásával, vagy a nyilvánosságtól felvett hitelekkel, az egyik oldalon annyi munkahelyet pusztít el, amennyit a

másikon megteremt. Ha inflációval finanszírozzák, azaz vagy a forgalomban levő pénz és bankjegyek növelésével, vagy a kereskedelmi bankoktól felvett hitelekkel, csak akkor csökkenti a munkanélküliséget, ha a pénzbérek lemaradnak a termékárak növekedése mögött, azaz csak akkor és csak addig, amíg a *reál* bérszintek zuhannak. Csak egy módja van azok reálbéreinek növelésének, akik szeretnének bért keresni: az új tőke fokozatos felhalmozása és a termelés technológiai módszereinek fejlesztése, amelyet az új tőke idéz elő. A *munka* igazi érdekei egybevágznak a *tőke* érdekeivel.

A gazdasági problémák megértésének e módja nem a többé-kevésbé egymástól elválasztott tények és számadatok válogatás nélküli asszimilációjából áll. Ellenkezőleg, az állapotok óvatos elemzéséből és vizsgálatából áll észszerű elmélkedés segítségével. Ami mindenképp felett szükséges, az a *józan ész* és a logikai világosság. A fő szabály: menj egyenesen a dolgok legmélyére. Ne fogadj el felszínes magyarázatokat és megoldásokat. Használd gondolkodásod erejét és kritikai képességeidet.

Komoly baklövés lenne azt hinni, hogy a gazdasági tanulmányok javaslatának célja a különböző kormányok és pártok propagandájának helyettesítése egy másik márkájú propagandával. A propaganda a bürokrácia és a szocializmus egyik legnagyobb gonosza. A propaganda mindig a hazugságok, hibák és babonák propagandája. Az *igazságnak*

nincs szüksége propagandára; önmagában is megáll. Az igazság karakterisztikus jellemzője az, hogy a valóság, azaz a létező és működő állapotok helyes reprezentációja, függetlenül attól, hogy valaki felismeri-e. Az igazság felismerése és megfogalmazása, mint olyan, minden hamisságnak az elítélése. Élteti az egyszerű tény, hogy igaz.

Tehát hadd folytassák a hamis próféták. Ne próbáld utánozni politikájukat. Ne próbáld, ahogy ők teszik, elhallgattatni és törvényen kívül helyezni a máshitűeket. A hazugok félik az igazságot, így el akarják nyomni annak kimondását. De az igazság szószólói saját igazukba helyezték a hitüket. Az igazmondás nem fél a hazugoktól. Elviseli a versenyüket. A propagandisták tovább terjeszthetik meséiket és tovább indoktrinálhatják a fiatalságot. Gyászosan elbuknak.

Lenin és Hitler nagyon jól tudták, miért pusztították el a gondolkodás, a beszéd és a sajtó szabadságát, és miért zárták le minden országhatárukat a külföldi eszmék behozatala elől. A rendszerük nem élhetett túl koncentrációs táborok, cenzorok és hóhérok nélkül. Legfőbb eszközük a GPU és a Gestapo volt.

Az államosítás és bürokratizáció brit bajnokai épp annyira tudják, hogy a szólásszabadság és a gondolatszabadság alatt nem érhetik el a céljaikat, mint a bolsevikok és a nácik.

Harold Laski professzor elég őszintén kijelentette, hogy korlátozni kell a Parlament hatalmát a szocializmusba való átmenet védelmezéséhez.⁴ Sir Stafford Cripps, a magukat liberálisnak nevezők kedvenc miniszterelnök-jelöltje, a „Tervezés és Engedélyezés Törvényét” javasolta, amelyet, miután átment a Parlamenten, nem lehet megvitatni, és még kevésbé eltörölni. Ez a törvény, amelyet nagyon általánosan kell megfogalmazni, és minden „részletet” a kabinetre kell hagyni, visszavonhatatlan hatalommal ruházná fel a kormányt. Parancsait és rendeleteit sosem kellene megfontolnia a Parlamentnek, és a bíróságokat sem kellene igénybe venni. Minden hivatalt „hűséges párttagok,” „közismerten szocialista nézeteket valló”⁵ emberek vezetnék. A brit „*Papok és miniszterek tanácsa a köztulajdonlásért*” röpiratban kijelenti, amelynek előszavát a bradfordi püspök írta, hogy a valódi és permanens szocializmus felállítása megköveteli, „minden lényeges ellenzék felszámolását, azaz politikailag inaktívvá tételét jogfosztáson, és ha szükséges, bebörtönzésen keresztül.” A Cambridge University professzora, Joan Robinson, aki a második Lord Keynes után a

⁴ Laski, *Democracy in Crisis* (London, 1933), 87. o. Laski antidemokratikus eszméinek mesteri cáfolatáért lásd Rappard, *The Crisis of Democracy* (Chicago, 1938), 213-216. o.

⁵ Lásd James Truslow Adams briliáns cikkét: „*Planners See Where Planning Leads*” (Barron’s National Business and Financial Weekly, 1944. január 31. 3. o.)

keynesi iskola vezetésében, nem kevésbé türelmetlen a szocializmus megvalósítására törekvő buzgóságában. Véleménye szerint „a szabadság fogalma csúszós.” Csak akkor „engedhető meg biztonsággal a szólásszabadság, amikor nincs komoly külső vagy belső ellenség.” Robinson asszony nem csak a független egyházaktól, egyetemektől, tanult társaságoktól és kiadóktól fél, hanem a független színházaktól és filharmóniai társulatoktól is. Az ilyen intézmények létét, állítja, csak akkor szabadna megengedni, „ha a rezsim elég biztosan áll ahhoz, hogy megkockáztassa a kritikát.”⁶ A brit kollektívizmus egy másik előkelő szószólója, J. G. Crowther pedig nem riad vissza az inkvizíció áldásának dicséretétől.⁷ Milyen kár, hogy a Stuartok nem élnek, hogy tanúi legyenek elveik győzedelmének!

A szocializmus legkiemelkedőbb támogatói hallgatólagosan bevallják, hogy tanaik és terveik nem állják ki a gazdaságtudomány kritikáját, és kudarcot vallanak a szabadság uralma alatt.

⁶ Joan Robinson, *Private Enterprise or Public Control* (Kézirat könyv vitacsoportok számára, kiadta az English Universities Press Ltd. az 'Egyesület az állampolgári ismeretek oktatásáért' számára) 13-14. o. Furcsa, hogy a füzet elején az egyesület kijelenti: „a demokráciát támogatjuk,” és hogy célja a polgárok oktatása „mások egyenlő jogai és szabadsága tiszteletére.”

⁷ J. G. Crowther, *Social Relations of Science* (Macmillan, 1941.) 331., 333. o.

De mivel szerencsére még mindig maradt néhány szabad ország, még mindig van remény az igazság újjáélesztésére.

3.

Az átlagpolgár versus a bürokratizáció hivatásos propagandistája

A gazdaságtudományok népszerűsítésének célja nem az, hogy minden embert gazdaságtudóssá tegyen. A terv az, hogy a polgárt felfegyverezze a közösségi élet polgári feladataira.

A kapitalizmus és a totalitarizmus közötti konfliktust, aminek végkimenetelén civilizációnk sorsa múlik, nem polgárháborúk és forradalmak fogják eldönteni. Ez az eszmék háborúja. A közvélemény fogja meghatározni a győzelmet és a bukást.

Ahol és amikor emberek találkoznak, hogy megvitassák községük, államuk vagy nemzetük dolgait, a közvélemény fejlődik és változik. A közvéleményt minden befolyásolja, amit mondanak vagy tesznek a vásárló és eladó, a munkaadó és munkavállaló, a hitelező és adós közötti tranzakció során. A közvéleményt formálják a képviselő-testületek, a bizottságok és tanácsok, az egyesületek és klubok vitái, a szerkesztőnek címzett levelek, az ügyvédek védőbeszédei és a bírók véleményei.

Ezekben a beszélgetésekben a szakértők előnyt élveznek a laikusokkal szemben. Mindig annak nagyobb az esélye, aki minden erőfeszítését kizárólag egy dolognak szenteli. Bár szaktudásuk nem feltétlen kimagasló, és sokszor minden bizonnyal nem okosabbak, mint az amatőrök, a szakemberek előnyeiket élvezik. Vitaképességük és képesítésük felőbbrendű. A találkozásra kipihent elmével és testtel érkeznek, nem fáradtan egy hosszú munkanap után, mint az amatőrök.

Na mármost, majdnem minden ilyen szakember a bürokratizmus és a szocializmus fanatikus támogatója. Mindenekelőtt ott van a kormány és a különböző pártok propagandahivatalainak megannyi alkalmazottja. Továbbá ott vannak a különböző oktatási intézmények tanárai, akik érdekes módon a bürokratikus, szocialista vagy marxi radikalizmus elismerését tartják a tudományos pontosság ismérének. Ott vannak a „progresszív” újságok és magazinok szerkesztői és írói, a szakszervezeti vezetők és szervezők, végül pedig a tétlen, ambiciózus emberek, akik radikális nézetek kifejezésével szeretnének a címlapra kerülni. Az átlagos üzletember, jogász vagy bérkereső nem bír el velük.

A laikusnak talán sikerülhet zseniálisan bebizonyítania érvét. Hiába. Hiszen ellenfele, hivatala vagy tanszéke teljes méltóságába öltözve, visszaküldte: „Ennek az úriembernek a hibáját rég felfedték a híres német professzorok, Mayer, Müller és

Schmid. Csak egy idióta ragaszkodik ilyen elavult és elpusztított eszmékhez.” A laikus hitelét veszti a hallgatóság szemében, akik teljesen megbíznak a szakmai tévedhetetlenségben. Sosem hallotta ezeknek a kimagasló német professzoroknak a neveit. Tehát nem tudja, hogy könyveik egyszerű humbugok tele ostobasággal, és nem is érintették az általa felvetett problémát. Később talán megtudja. De az nem változtathatja meg a tényt, hogy helyben legyőzték.

Vagy a laikus okosan bemutathatja egy felvetett projekt megvalósíthatatlanságát. Ekkor visszavág a szakember: „Ez az úriember olyan műveletlen, hogy nem tudja, hogy a felvetett terv nagy sikerrel járt a szocialista Svédországban és a vörös Bécsben.” Laikusunkat ismét elhallgattatták. Honnan tudná, hogy majdnem minden Svédországról és Bécsről szóló angol nyelvű könyv propagandatermék, ami szörnyen eltorzítja a tényeket? Nem volt lehetősége megszerezni a helyes információt az eredeti forrásoktól.

A szakmai beszéd tetőpontja természetesen mindig a hivatkozás Oroszországra, a munkások és parasztok paradicsomára. Harminc éven át kizárólag megszállott kommunistáknak és az ideológiai szimpatizánsoknak engedélyezték a belépést Oroszországba. Beszámolóik kritikátlanul dicsőítik a Szovjeteket; néhányuk teljesen hazug, a többi pedig

gyermeteg a hiszékeny naivitásában. Az egyik legmegnyugtatóbb tény, hogy néhány utazó Oroszországban levetette szovjetpárti nézeteit, otthonra visszatérve pedig kiadta kendőzetlen beszámolóját. De a szakemberek könnyen elvetik ezeket a könyveket azzal, hogy szerzőiket „fasisztának” nevezik.

Ami szükséges, az alkalmassá tenni a polgári vezetőket a találkozásra a bürokratizáció és államosítás hivatásos prédikátoraival. Reménytelen a bürokratizáció irányzatának megállítása egyszerűen a felháborodás kimutatásával és a régi szép idők nosztalgikus dicsőítésével. Ezek a régi napok nem voltak olyan jók, amilyenek pár öreg kortárs gondolja őket. Ami jó volt bennük az a fejlődési hajlamra való támaszkodásuk volt, ami az akadályozatlan piacgazdaság természetes része. Nem hittek az állam istenszerűségében. Ez volt dicsőségük.

Az átlagpolgár gazdasági kérdések iránti ellen-szenvének legkárosabb következménye, hogy hajlandó kompromisszum-programot támogatni. Úgy tekint a kapitalizmus és a szocializmus közötti konfliktusra, mintha a tőke és a munka közötti civakodás lenne, melyben mindkettő magának követeli az egészet. Mivel ő maga nem felkészült a két oldal által megfogalmazott érvek kiértékelésére, úgy gondolja, igazságos megoldás lenne baráti egyezséggel véget vetni a vitának: mindkét igénylőnek meg kellene kapnia követelésének egy részét. Ennek köszönheti

tekintélyét a vállalkozásba történő állami beavatkozás programja. Ne legyen se teljes kapitalizmus, se teljes szocializmus, hanem valami a kettő között, egy középút. Ez a harmadik rendszer, állítják támogatói, kapitalizmus legyen, az állami beavatkozás által szabályozva és fegyelmezve. De ez az állami beavatkozás nem egyenlő minden gazdasági tevékenység teljes állami irányításával; csupán a kapitalizmus pár igazán nem kívánatos duzzanatára korlátozódna anélkül, hogy teljesen elnyomná a vállalkozó tevékenységeit. Így egy olyan társadalmi rend fog kialakulni, ami állítólag olyan messze áll a teljes kapitalizmustól, mint a tiszta szocializmustól, és míg megtartja mindkét rendszer előnyeit, elkerüli hátrányait. Ma majdnem mindenki, aki nem a teljes szocializmust támogatja, emellett az intervencionista rendszer mellett áll, és minden kormány, ami nem nyíltan és őszintén szocialista, a gazdasági intervencionizmus politikáját támogatja. Manapság nagyon kevesen vannak, akik elleneznek minden beavatkozást az árakba, bérszintekbe, kamatokba és profitokba, és nem félnek kimondani, hogy a kapitalizmust és a szabad vállalkozást tartják az egyetlen működő rendszernek, ami hasznot hoz az egész társadalomnak és minden tagjának.

De a középmezsgye támogatóinak érvelése teljesen hibás. A szocializmus és a kapitalizmus közötti küzdelem nem két oldal közötti küzdelem a társa-

dalmi hozadék nagyobb része felett. Így látni a dolgokat egyenlő a marxista tanok és más szocialisták tanainak teljes elfogadásával. A szocializmus ellenzői tagadják, hogy bármilyen osztály vagy csoport jobban járna a szocializmussal, mint a nyílt kapitalizmussal. Kétségbe vonják a tézist, miszerint a munkások jobban járnának egy szocialista rendszerrel, és következésképpen károsítja őket a kapitalizmus rendszer léte. *Nem a vállalkozók és a tőkésök önző érdekei miatt javasolják a kapitalizmust, hanem a társadalom minden tagja érdekében.* A társadalom gazdasági szerveződésének nagy történelmi konfliktusát nem lehet úgy kezelni, mint két üzletember, akik egy adag pénz felett vitatkoznak; nem lehet megoldani a különbség elfelezésével.

A gazdasági intervencionizmus egy önpusztító politika. Az egyéni rendeletek, amelyeket alkalmaz, nem érik el a kitűzött eredményeket. Olyan állapotot eredményeznek, ami – a támogatói szempontjából – sokkal nemkívánatosabb, mint az előző állapot, amit meg kívántak változtatni. A dolgozni kívánók évről évre elhúzódó munkanélkülisége, a monopóliumuk, a gazdasági válságok, a gazdasági erőfeszítések produktívitásának általános korlátozása, a gazdasági nacionalizmus és a háború a vállalkozásba történő állami beavatkozás elkerülhetetlen következményei, ahogy azt a harmadik megoldás támogatói javasolják. Az összes baj, amiért a szocialisták a kapitalizmust hibáztatják, pontosan ennek a

szerencsétlen, „progresszívnek” vélt politikának a következménye. A katasztrofális események, amelyek kapóra jönnek a radikális szocialistáknak, azok eszméinek következményei, akik azt mondják: „Nem vagyok a kapitalizmus ellen, de...” Az ilyen emberek gyakorlatilag nem többek az államosítás és teljes bürokratizmus szívritmusszabályzóinál. Tudatlanságuk katasztrófát nemz.

A munkamegosztás és a szakosodás a civilizáció karakterisztikus jellemzői. Nélkülük az anyagi gazdagság és a szellemi fejlődés lehetetlen volna. A tudósok, a gondolkodók és a kutatómunkások egységes csoportja a munkamegosztás eredménye, mint ahogy minden más csoport szakember is. A gazdaságtudományok további fejlődése a jövőben úgyszintén olyan emberek vívmánya lesz, akik minden igyekezetüket ennek a feladatnak szentelik.

De végzetes hiba lenne, ha a polgárok kizárólag a szakemberekre hagynák a gazdasági tanulmányok művelését. Mivel napjaink politikájának fő kérdései lényegében gazdaságiak, egy ilyen lemondás a polgárok hatalmának teljes feladását jelentené a szakemberek javára. Ha a szavazók vagy egy parlament tagjai a szarvasmarha-betegség megelőzéséről vagy egy hivatali épület felépítéséről szóló problémákkal szembesülnek, a részletek megvitatását a szakemberekre hagyhatják. Az ilyen állatorvosi vagy mérnöki kérdések nem avatkoznak bele a társadalmi és politikai élet alapjaiba. Fontosak, de nem

elsődlegesek és létfontosságúak. De ha nem csak a tömegek, hanem választott képviselőik nagyrésze is kijelenti: „Ezeket a monetáris kérdéseket csak szakemberek fogják fel; nem vagyunk hajlandóak tanulmányozni őket; ebben az ügyben bízunk kell a szakemberekben,” uralmukat gyakorlatilag a szakembereknek adják. Nem számít, hogy törvényhozói hatalmukat formálisan is átruházzák-e vagy sem. Így vagy úgy, felülmúlják őket a szakemberek. A bürokratákhoz kerül az irányítás.

Az átlagpolgár hibát vét, amikor arról panaszkodik, hogy a bürokraták elbitorolták a hatalmat; ő maga és képviselői mondtak le uralmukról. Az alapvető közgazdaságtani problémákkal szemben tanúsított tudatlansága tette felsőbbrendűvé a hivatásos szakembert. Minden technikai és törvénykezési jogszabályrészlet ráhagyható és rá is hagyandó a szakértőkre. De a demokrácia kivitelezhetetlenné válik, ha a kiemelkedő polgárok, a közösség intellektuális vezetői nem képesek saját véleményük megalkotására a társadalmi, gazdasági és politikai elvekről. Ha a polgárok a bürokratikus szakemberek intellektuális hegemoniája alatt állnak, a társadalom két kaszttá szakad: az uralkodó szakemberekre – a brahminokra – és a hiszékeny polgárságra. Aztán felbukkan a zsarnokság, akármi is legyen az alkotmány és a törvények megfogalmazása.

A demokrácia önrendelkezést jelent. Hogyan rendelkezhetnek az emberek a saját ügyeikről, ha

túl közömbösek ahhoz, hogy saját gondolkodásukon keresztül független ítéletre jussanak az alapvető politikai és gazdasági problémákat illetően? A demokrácia nem egy termék, amit az emberek gond nélkül élvezhetnek, hanem egy kincs, amit fáradhatatlan erőfeszítéssel minden nap meg kell védeni és újra meg kell hódítani.

KONKLÚZIÓ

A bürokratikus vezetés és ellentéte, a profitalapú vezetés technikai jellemzőinek analízise támpontot biztosít, amellyel kiértékelhető a dolgok elvégzésének két rendszere a munkamegosztás alatt.

A közigazgatásnak, a kényszer és erőszak államapparátusa kezelésének szükségszerűen formálisnak és bürokratikusnak kell lennie. Semmilyen reform nem törölheti el az állami hivatalok bürokratikus jellegét. Hasztalan lassúságuk és ernyedtségük miatt hibáztatni őket. Hiábavaló a tény miatt panaszkodni, hogy az átlagos hivatali munkás szorgalma, óvatossága és fáradhatatlansága rendszerint alulmúlja a magánvállalatok átlagmunkásáét. (Végére is sok közszolga van, kinek lelkes buzgalma egyenlő az önzetlen áldozattal.) A siker és sikertelenség kétségbevonhatatlan mércéjének híján majdnem lehetetlen ösztönözni az emberek többségét a lehető legnagyobb erőfeszítésre, amelyet a profitra törekvő vállalat pénzkalkulusa könnyen megtesz. Hasztalan kritizálni a bürokrata pedáns szabálykövetését és a regulációk betartását. Az ilyen

szabályok elengedhetetlenek, ha nem szeretnénk, hogy a közigazgatás az alárendelt hivatalnokok uralmába korcsosuljon. Továbbá ezek a szabályok az egyetlen eszközök, amellyel a közügyek rendezése során a törvényt lehet az uralkodóvá tenni, és amelyek védik a polgárt a zsarnoki önkény ellen.

Könnyű egy megfigyelőnek pazarlással vádolni a bürokratikus apparátust. De az igazgató, aki a tökéletes szolgáltatásért felelős, más szögből látja a helyzetet. Nem szeretne túl nagyot kockáztatni. Szeretne a biztonságos oldalon maradni és kétszeresen biztosra menni.

Mindez természetes velejárója olyan szolgáltatások biztosításának, amelyek nem ellenőrizhetők a nyereség és veszteség pénzbeli kimutatásával. Ami azt illeti, sohasem fedeztük volna fel, hogy tényleg vannak problémák, ha nem tudnánk összehasonlítani a bürokratikus rendszert a profitra törekvő vállalkozás műveleteivel. A „gonosz” profitra törekvés sokszor bántalmazott rendszere az embereket hatékonyság-tudatossá tette, és vágyni kezdtek a legnagyobb mértékű racionalizálásra. De semmit sem lehet tenni. El kell fogadnunk a tényt, hogy az ember nem alkalmazhatja egy rendőrállomásra vagy adóhivatalra a profitra törekvő vállalkozás jól bevált módszereit.

A dolog viszont igen más értelmet kap, ha a fanatikus törekvések szempontjából nézzük, amelyek a

teljes termelési és elosztási apparátust egy óriási hivatallá változtatnák. Lenin elképzelése, ami az állam postai szolgáltatását tekinti a társadalom gazdasági szervezése modelljének, és amely minden embert egy hatalmas bürokratikus gépezet fogaskerekévé tenne,¹ szükségessé teszi, hogy felfedjük a bürokratikus módszerek alsóbbrendűségét a magánvállalat módszereihez viszonyítva. Az efféle vizsgálat célja semmi esetre sem az adószedők, vámtiszték és járőrök munkájának becsmérése vagy teljesítményük lekicsinylése. Azonban meg kell mutatni, milyen alapvető tulajdonságokban különbözik egy acélgyár egy nagykövetségtől, egy cipőgyár egy házasság-engedélyezési hivataltól, és miért volna káros átszervezni egy pékséget a postahivatal elvei szerint.

A profit elvének helyettesítése azzal, amit nagyon elfogult terminológiával a szolgálat elvének neveznek, az egyetlen módszer elvesztését eredményezné, amellyel lehetséges a racionalitás és a kalkuláció a szükségcikk megtermelésében. A vállalkozó által elért profit azt a tényt fejezi ki, hogy jól szolgált a fogyasztókat, azaz minden embert. De a hivatalok teljesítménye esetén semmilyen módszer nem áll rendelkezésre, ami kalkulációs folyamatokkal kimutathatná a sikert vagy a sikertelenséget.

¹ Lenin, *Állam és forradalom*

Bármilyen szocialista rendszerben egyedül a termelés központi tanácsának lenne hatalmában parancsolni, mindenki másnak pedig el kellene végezni a kapott utasításokat. A termelési céron kívül mindenkinek feltétlenül engedelmeskednie kell a felsőbb szerv által kiadott előírásoknak, kódexeknek, szabályoknak és regulációknak. Természetesen mindenkinek jogában állhat változást javasolni a fegyelmelés hatalmas rendszerében. De az út egy ilyen javaslattól annak elfogadásáig a legjobb esetben is olyan hosszú és fárasztó volna, mint ma az út egy szerkesztőnek címzett levéltől, amely törvénymódosítást javasol, a javaslat törvénybe iktatásáig.

A történelem folyamán számos mozgalom követelte lelkesen és fanatizmussal a társadalmi intézmények reformját. Az emberek küzdöttek vallási meggyőződésükért, civilizációjuk fenntartásáért, szabadságért, önrendelkezésért, a jobbság és a rabizoltság eltörléséért, bírói pártatlanságért és igazságosságért. Ma milliókat elbűvöl a terv, hogy az egész világot egy hivatallá alakítsák, mindenkit bürokratává tegyenek és eltörljék a magán kezdeményezést. A jövő paradicsomát egy mindent átszövő bürokratikus apparátus képében látják. A leghatalmasabb reformmozgalom, amit a történelem valaha ismert, az első ideológiai irányzat, ami nem csak egy csoportra korlátozódott, hanem minden rassz, nemzet, vallás és civilizáció embere támogatja, a min-

dent átszövő bürokratizációra törekszik. A postahivatal az Új Jeruzsálem felépítésének modellje. A postai hivatalnok a jövő emberének prototípusa. Vérpatakok ömlöttek ennek az eszmének a megvalósításáért.

Ebben a könyvben nem személyeket, hanem a társadalmi szerveződés rendszereit vitattuk meg. Nem mondjuk azt, hogy a postai hivatalnok alsórendűbb bárki másnál. Azt kell látni, hogy kizárólag a bürokratikus szerveződés kényszerzubbonya bénítja meg az egyéni kezdeményezést, míg a kapitalista piaci társadalomban egy újtónak még mindig lehetőségében áll sikerrel járni. Az előbbi a rugalmatlan módszerek stagnálását és megőrzését eredményezi, az utóbbi fejlődést és javulást. A kapitalizmus a progresszív, a szocializmus nem. Az ember azal nem cáfolja meg ezt az érvet, ha rámutat arra, hogy a bolsevikok lemásoltak különböző amerikai találmányokat. Így tett minden keleti nép is. *De non sequitur* ebből a tényből levonni azt a következtetést, hogy minden civilizált nemzetnek a társadalmi szerveződés orosz módszerét kellene másolnia.

A szocializmus bajnokai progresszívnek nevezik magukat, de olyan rendszert javasolnak, amit a rutin merev betartása jellemez és ami ellenez minden fejlesztést. Liberálisnak nevezik magukat, de el akarják pusztítani a szabadságot. Demokratának nevezik magukat, de diktatúrára vágnak. Forradalmárnak nevezik magukat, de mindenhatóvá akarják

tenni az államot. Az Édenkert áldásait ígérik, de a világot egy hatalmas postahivatallá szeretnék változtatni. Minden ember csak egy alárendelt hivatalnok, milyen vonzó utópia! Milyen nemes ok a harcra!

Az összes agitációs őrület ellen csak egy fegyver létezik: az értelem. Elegendő a józan ész, ami meggátolja, hogy az ember illuzórikus fantáziák és üres jelszavak áldozatául essen.